

1ste Jugoslavie" KG

VJV

Start

II 01 09 2004

PRODUCTIES

mr G.J.H. Houtzagers

1

2

3

4

5

6

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 8 oktober 1998

Sinds resolutie 1199 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties werd aangenomen op 23 september jl. is het gebruik van geweld met name door Servische leger- en politie-eenheden in Kosovo doorgegaan. Zo maakt de Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, in zijn rapport over de situatie in Kosovo van 3 oktober, waarvan u afschrift is toegegaan, melding van gruweldaden in Gornje Obrinje en in de streek van Golubovac. Vele duizenden mensen zijn in de laatste weken als gevolg van deze terreurcampagnes gevlucht of uit hun huizen verjaagd, terwijl hun have en goed werd vernietigd, geplunderd en verbrand. Zij voegen zich bij de meer dan 200 000 ontheemden in Kosovo en de 80 000 vluchtelingen in de buurlanden en andere delen van Servië. Met de winter voor de deur stevent Kosovo af op een humanitaire ramp.

Op dinsdagavond 6 oktober heeft de Veiligheidsraad geconcludeerd – de persverklaring van de voorzitter van de VR ging u toe – dat er nog steeds geen sprake is van naleving van resolutie 1199: de militaire activiteit lijkt te zijn verminderd, er is de afgelopen dagen sprake van terugtrekkende troepenbewegingen, maar de gewapende presentie van de FRJ in Kosovo blijft aanzienlijk en operaties van de veiligheidspolitie zijn niet gestopt.

President Milosevic blijft ondanks de voortdurende druk die de internationale gemeenschap op hem uitoefent tot op heden volharden in zijn weigering om te voldoen aan resolutie 1199. Nu aan de diplomatieke initiatieven van de laatste maanden en dagen thans ook nadrukkelijk de mogelijkheid van het gebruik van militaire middelen door de NAVO wordt toegevoegd, lijkt het tot President Milosevic door te dringen dat de internationale gemeenschap bereid is haar eisen kracht bij te zetten. Ervaringen met toezeggingen van Milosevic in het verleden dwingen tot waakzaamheid. De internationale druk dient dan ook onverminderd te worden voortgezet.

Wij hebben de Tweede Kamer steeds geïnformeerd over de stappen ter opvoering van de druk op Milosevic en over de voorbereidingen door de NAVO van mogelijke militaire acties. Tijdens het Algemeen Overleg met de Kamer op 1 oktober hebben wij er ook nadrukkelijk op gewezen dat dit ertoe zou kunnen leiden dat Nederlandse eenheden worden betrokken bij militaire acties van de NAVO tegen de FRJ.

Bij alle overwegingen in deze brief staat voorop dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. De bemiddelingspogingen van de Amerikaanse ambassadeur Holbrooke en de Russische minister Ivanov en vele andere internationale initiatieven – ook van de OVSE – zijn erop gericht president Milosevic ertoe te bewegen resolutie 1199 onverkort uit te voeren. Maar indien deze blijft weigeren tegemoet te komen aan de eisen die de internationale gemeenschap aan hem stelt, komt er een moment waarop de noodzaak zich aandient deze eisen – ook met militaire middelen – af te dwingen.

Nu dit moment – zoals het er thans naar uitziet – naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert. De eisen die de VR in resolutie 1199 stelt zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het Handvest van de VN. Dit betekent dat de situatie in Kosovo, vanwege de gevolgen voor de regionale vrede en veiligheid, door de internationale gemeenschap niet langer als een interne aangelegenheid van de FRJ wordt beschouwd.

In het licht van de kritiek van de Russische Federatie is het, mede gelet het belang van goede relaties tussen NAVO en de RF in de Permanente Gemeenschappelijke Raad, noodzakelijk dat alle lijnen met Moskou open blijven.

Daarom wordt de RF door de NAVO voortdurend over alle te nemen stappen geïnformeerd, opdat Rusland niet voor verrassingen en voldongen feiten wordt geplaatst. Daarop is ook de inspanning van de Secretaris-Generaal van de NAVO, Solana, gericht.

Tegen deze achtergrond zal de NAVO-raad in de komende dagen waarschijnlijk een besluit nemen tot machtiging van de militaire autoriteiten van de NAVO een zogeheten Activation Order (ACTORD) voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen. Hierna worden de beschikbaar gestelde middelen overgedragen aan de NAVO-commandant, uiteraard steeds onder politieke controle van de NAVO-raad.

Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Indien militaire middelen worden ingezet, zijn deze gericht, in het brede proces van internationale inspanningen, op het bereiken van de politiek-strategische hoofddoelstelling. Eventueel noodzakelijke militaire actie beoogt derhalve prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie.

Dit is in overeenstemming met het Toetsingskader, waarin ook wordt verwezen naar de motie Van Traa van 27 juni 1991 (21 991, nr. 26). Het Toetsingskader vermeldt dat «ook grove schending van de rechten van de mens, zoals genocide, reden kan zijn voor militair ingrijpen van de internationale gemeenschap». De motie Van Traa sprak uit dat militair optreden mogelijk is in internationaal verband «ter afwijking van grootscheepse en massale schending van de elementaire mensenrechten in het kader van een humanitaire noodoperatie».

Nederland heeft, zoals u bekend, zestien F-16 vliegtuigen ter beschikking gesteld, waarvan acht reeds in Villafranca zijn. Een deel van de F-16's is

gemoderniseerd in het kader van de zogeheten «Midlife Update». Afhankelijk van de duur en intensiteit van de luchtacties kan de NAVO hierop een beroep doen. De F-16's worden ingezet door het NAVO-luchtverkeersleidingscentrum (Combined Air Operations Center) in Vicenza dat deel uitmaakt van de geïntegreerde commandostructuur van de NAVO. Daarmee is een heldere commandostructuur verzekerd en ook afstemming met SFOR: beide operaties staan onder bevel van dezelfde NAVO-commandant. De inzet van F-16's brengt de uitvoering van (NAVO-)taken in Bosnië-Herzegovina niet in gevaar. Voorts heeft Nederland tankercapaciteit ter beschikking gesteld in de vorm van twee KDC-10's. De vliegers beschikken over duidelijke Rules of Engagement (RoE's).

De uitvoering van de eventuele operatie, waaraan het merendeel van de NAVO-landen deelneemt, wordt geautoriseerd door de NAVO-Raad. De intensiteit en duur van de luchtaanvallen zijn afhankelijk van de reactie van Milosevic. In de planning is een aantal fasen voorzien, waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Iedere volgende fase zal pas worden uitgevoerd na toestemming van de NAVO-Raad.

De regering is zich terdege bewust van de risico's die verbonden zijn aan een militair optreden tegen de FRJ. Tegenacties kunnen niet op voorhand worden uitgesloten. In verband hiermee is de waakzaamheid van alle SFOR-eenheden in Bosnië-Herzegovina verhoogd. Inmiddels is ook een negatief reisadvies voor de FRJ gegeven. De Nederlanders aldaar is in overweging gegeven het land te verlaten. Een aantal ambassade-medewerkers en familieleden van ambassade-medewerkers heeft inmiddels de FRJ verlaten. Ook aan de veiligheid van Nederlandse waarnemers bij KDOM en ECMM wordt aandacht gegeven. Alles is erop gericht door middel van uitvoering van resolutie 1199 – al dan niet militair afgedwongen – te komen tot beëindiging van de gewelddadigheden in Kosovo, waardoor ontheemden voldoende vertrouwen krijgen om terug te keren naar hun woonplaats en een gunstig klimaat voor onderhandelingen tussen de partijen kan ontstaan. Vertrouwen ontstaat pas als er een verifieerbaar staakt-het-vuren is. Op enig moment zal op de naleving van een dergelijk staakt-het-vuren moeten worden toegezien. Internationale humanitaire hulp zal moeten worden ondersteund.

Het is waarschijnlijk dat hiervoor een internationale aanwezigheid op de grond vereist zal zijn. Een beslissing over deelname van Nederland aan de eventuele uitzending van grondtroepen is voor wat betreft Nederland pas aan de orde wanneer duidelijkheid bestaat over de dan geldende omstandigheden. In ieder geval is militaire deelname ondenkbaar indien deze niet zou zijn gelegitimeerd door een nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad; voorts is deelname van Amerikaanse grondeenheden een voorwaarde. Uiteraard zal bij eventuele inzet maximale aandacht worden gegeven aan de veiligheid van Nederlandse eenheden. Vervolgens zullen ook alle andere aspecten uit het Toetsingskader moeten worden gewogen. De Kamer zal hierbij volgens het Toetsingskader worden betrokken.

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien, naast de in deze brief vermelde elementen van het Toetsingskader, ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet. Dit impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een

gemoderniseerd in het kader van de zogeheten «Midlife Update». Afhankelijk van de duur en intensiteit van de luchtacties kan de NAVO hierop een beroep doen. De F-16's worden ingezet door het NAVO-luchtverkeersleidingscentrum (Combined Air Operations Center) in Vicenza dat deel uitmaakt van de geïntegreerde commandostructuur van de NAVO. Daarmee is een heldere commandostructuur verzekerd en ook afstemming met SFOR: beide operaties staan onder bevel van dezelfde NAVO-commandant. De inzet van F-16's brengt de uitvoering van (NAVO-)taken in Bosnië-Herzegovina niet in gevaar. Voorts heeft Nederland tankercapaciteit ter beschikking gesteld in de vorm van twee KDC-10's. De vliegers beschikken over duidelijke Rules of Engagement (RoE's).

De uitvoering van de eventuele operatie, waaraan het merendeel van de NAVO-landen deelneemt, wordt geautoriseerd door de NAVO-Raad. De intensiteit en duur van de luchtaanvallen zijn afhankelijk van de reactie van Milosevic. In de planning is een aantal fasen voorzien, waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Iedere volgende fase zal pas worden uitgevoerd na toestemming van de NAVO-Raad.

De regering is zich terdege bewust van de risico's die verbonden zijn aan een militair optreden tegen de FRJ. Tegenacties kunnen niet op voorhand worden uitgesloten. In verband hiermee is de waakzaamheid van alle SFOR-eenheden in Bosnië-Herzegovina verhoogd. Inmiddels is ook een negatief reisadvies voor de FRJ gegeven. De Nederlanders aldaar is in overweging gegeven het land te verlaten. Een aantal ambassade-medewerkers en familieleden van ambassade-medewerkers heeft inmiddels de FRJ verlaten. Ook aan de veiligheid van Nederlandse waarnemers bij KDOM en ECMM wordt aandacht gegeven. Alles is erop gericht door middel van uitvoering van resolutie 1199 – al dan niet militair afdwongen – te komen tot beëindiging van de gewelddadigheden in Kosovo, waardoor ontheemden voldoende vertrouwen krijgen om terug te keren naar hun woonplaats en een gunstig klimaat voor onderhandelingen tussen de partijen kan ontstaan. Vertrouwen ontstaat pas als er een verifieerbaar staakt-het-vuren is. Op enig moment zal op de naleving van een dergelijk staakt-het-vuren moeten worden toegezien. Internationale humanitaire hulp zal moeten worden ondersteund.

Het is waarschijnlijk dat hiervoor een internationale aanwezigheid op de grond vereist zal zijn. Een beslissing over deelname van Nederland aan de eventuele uitzending van gronddroepen is voor wat betreft Nederland pas aan de orde wanneer duidelijkheid bestaat over de dan geldende omstandigheden. In ieder geval is militaire deelname ondenkbaar indien deze niet zou zijn gelegitimeerd door een nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad; voorts is deelname van Amerikaanse grondeenheden een voorwaarde. Uiteraard zal bij eventuele inzet maximale aandacht worden gegeven aan de veiligheid van Nederlandse eenheden. Vervolgens zullen ook alle andere aspecten uit het Toetsingskader moeten worden gewogen. De Kamer zal hierbij volgens het Toetsingskader worden betrokken.

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien, naast de in deze brief vermelde elementen van het Toetsingskader, ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet. Dit impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een

militair optreden. In alle achtereenvolgende fasen moet maximaal gebruik worden gemaakt van alle denkbare diplomatieke – o.a. ook van de OVSE – en politieke middelen om tot een vreedzame implementatie van resolutie 1199 te komen. Ook zal gedurende het gehele proces een voortdurende politieke controle op elke individuele fase van eventueel militair optreden gegarandeerd moeten zijn en zal men zich in elke fase rekenschap moeten geven van de gevolgen en de implicaties voor besluitvorming over de volgende fase(n). Het besluit van de Nederlandse regering om in de NAVO-raad akkoord te gaan met een machtiging tot ACTORD en eventueel daarop volgende Nederlandse deelname aan luchtacties, is dus gebonden aan de hierboven genoemde voorwaarden.

De regering stond – en staat – voor een zware afweging, waarbij zij uw Kamer in opeenvolgende ontwikkelingen steeds nauw heeft betrokken. Aan militaire acties zijn onmiskenbaar risico's verbonden, met name ook voor de Nederlandse militairen. De regering zal deze risico's zorgvuldig blijven wegen en zoveel mogelijk waarborgen dat een eventueel optreden van Nederlandse militairen verantwoord is. Maar de onaanvaardbare schending van fundamentele mensenrechten dwingt de internationale gemeenschap tot steeds zwaardere drukmiddelen teneinde een politieke oplossing te bereiken.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

2

3

4

5

6

2

3

4

5

6

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 229

BRIEF VAN DE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 18 januari 1999

Mede namens de Minister van Defensie heb ik de eer u hierbij over de recente ontwikkelingen in Kosovo te informeren.

De Regering heeft met afschuw en walging kennis genomen van de slachting in Racak op 15 januari jl., waarbij volgens internationale waarnemers 45 ongewapende Kosovo-Albanezers, waaronder vrouwen en een kind, op brute wijze zijn gedood door Servische veiligheidstroepen. De Regering veroordeelt dit barbaarse optreden scherp. Vanwege bovenstaande gebeurtenissen is een eerder verzoek van Joegoslavische zijde om vice-premier Kutlesic te ontvangen van de hand gegaan.

Met het toenemend aantal gewelddadige incidenten lijkt de kans op volledige hervatting van de gewapende strijd tussen partijen met de dag groter te worden. Deze ontwikkeling is uitermate zorgwekkend en mag door de internationale gemeenschap niet getolereerd worden. Eerste ondergetekende is hierover ook benaderd door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, mevrouw Albright. Het is thans van belang dat de internationale gemeenschap de partijen op eensgezinde en krachtige wijze (nogmaals) oproept tot terughoudendheid en wijst op de mogelijke consequenties van hun gedrag. In het bijzonder zal hierbij, met verwijzing naar de gruwelijke slachting in Racak, president Milosevic moeten worden gewezen op de mogelijke gevolgen van voortgezette niet-naleving van de relevante VR-resoluties, waaronder de mogelijkheid van militaire acties door de NAVO.

Tegelijkertijd zal ook de druk op de Kosovo-Albanese zijde gehandhaafd moeten blijven om zich van provocaties te onthouden en aan de onderhandelingstafel plaats te nemen. In dit verband worden momenteel pogingen ondernomen om tot één Kosovo-Albanese onderhandelingsdelegatie te komen.

Reacties internationale gemeenschap

De NAVO-ambassadeurs zijn op 17 januari jl. in spoedzitting bijeenge-
weest om het bloedbad in Racak te bespreken. Na afloop heeft de
Secretaris-Generaal een verklaring uitgegeven, waarin afschuw over de
gebeurtenissen wordt uitgesproken. De Joegoslavische autoriteiten
worden opgeroepen ervoor zorg te dragen dat de verantwoordelijken voor
het bloedbad aan het ICTY worden overgedragen en onmiddellijke en
ongehinderde toegang te verlenen aan de Hoofdaanklager van het ICTY,
mevrouw Arbour, en aan forensische experts. Eerste ondergetekende
heeft terzake ook contact opgenomen met mevrouw Arbour, die
voornemens was heden een bezoek te brengen aan Kosovo. Aan de grens
met de FRJ is haar echter de toegang geweigerd. Ook de Voorzitters van
de OVSE en de EU hebben de slachting in Racak in ferme bewoordingen
veroordeeld en de FRJ opgeroepen de relevante VR-resoluties met
onmiddellijke ingang volledig na te leven. De voor vandaag geplande
plechtige openingszitting van de OVSE met de FRJ m.b.t. de onderhande-
lingen inzake Artikel V van de Dayton-akkoorden (bevordering regionale
stabiliteit) is als gevolg van de onderhavige gebeurtenissen uitgesteld.
Verder komt de Veiligheidsraad van de VN heden in een spoedzitting
bijeen. De EU-Troika zal een demarche uitvoeren in Belgrado en buiten-
gewoon overleg in EU-kader is voorzien voor 19 dezer. Bovengenoemde
verklaringen van NAVO, OVSE en EU zijn als bijlage bij deze brief
gevoegd.¹

VR-resoluties 1199 en 1203 worden door de Serviërs geschonden door de
bovenmatige presentie van veiligheidstroepen en wapentuig, het
niet-ontmantelen van checkpoints en de weigering medewerking te
verlenen aan het ICTY. In de verklaring van de Secretaris-Generaal van de
NAVO wordt dan ook geëist dat de Joegoslavische autoriteiten de
omvang van de militaire troepen en de politie-eenheden in Kosovo in
overeenstemming brengen met de afspraken die daarover met de NAVO
zijn gemaakt. President Milosevic wordt persoonlijk verantwoordelijk
gesteld voor het optreden van zijn veiligheidstroepen in Kosovo. De
Noord-Atlantische Raad heeft herbevestigd dat de ACTORDs voor
luchtoperaties van kracht blijven. SACEUR en de Voorzitter van het Militair
Comité reizen heden naar Belgrado om nogmaals te benadrukken dat de
Joegoslavische autoriteiten de afspraken met de NAVO dienen na te
komen.

Kosovo Verification Mission

Reeds verscheidene malen, onder andere bij de bemiddeling ten behoeve
van gegijzelde Servische militairen, heeft de KVM bewezen een
«dempende» werking te hebben op de situatie in het veld. De aanwe-
zigheid van de KVM als «ogen en oren» van de internationale gemeen-
schap heeft ook bij het jongste incident in Racak zijn nut bewezen. De
Regering is dan ook van mening dat juist onder de huidige omstandig-
heden het belang van snelle en volledige ontplooiing van de KVM
toeneemt. Maximale internationale presentie ter plekke is nodig om de
naleving door partijen te kunnen verifiëren, om partijen ervan te
weehouden opnieuw geweld te gebruiken en om vertrouwen te wekken
teneinde een politieke dialoog mogelijk te maken.

Op 15 januari jl. zijn twee missielieden van de KVM beschoten bij Decani.
Het betrof een Britse verificateur en een lokale tolk. Beiden zijn licht
gewond geraakt aan arm en schouder en zijn overgebracht naar het
ziekenhuis in Pristina. Dit is de eerste keer dat missielieden bij de
uitoefening van hun activiteiten gewond zijn. E.e.a. toont nog eens aan

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlemen-
taire Documentatie.

hoezeer voldoende aandacht voor de veiligheid van de verificateurs noodzakelijk blijft.

Alle vijf regionale centra van de KVM zijn nu operationeel. De KVM bestaat inmiddels uit ruim 750 man internationaal personeel en een ongeveer even grote lokale staf.

Er wordt naar gestreefd dat de internationale component van de missie eind januari uit 1200 personen zal bestaan. Het aantal missieleden zal daarna verder groeien met het oog op de te ondernemen activiteiten inzake verkiezingen en democratisering. Deze laatste activiteiten kunnen echter pas op gang komen als een politiek akkoord tussen beide partijen gesloten is. Er zijn inmiddels vijf Nederlanders actief in het veld. Drie daarvan zijn geplaatst op het hoofdkwartier in Pristina en twee personen zijn werkzaam op het regionaal kantoor in Gnjilane. Op 15 januari jl. zijn twee personen begonnen met de door de OVSE verzorgde training in Brezovice. Zij zullen rond 20 januari actief in het veld worden ingezet. Een zestal Nederlanders zal op 20 januari a.s. naar Kosovo afreizen en met de training in Brezovice aanvangen. Het streven blijft zo spoedig mogelijk 30 Nederlanders in het veld te hebben.

De Extraction Force (EF) is gestationeerd in de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië en is operationeel inzetbaar sinds 15 december jl. Duitsland, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk leveren thans de gevechtseenheden. De Nederlandse bijdrage aan de EF bestaat uit een genie-eenheid voor de opbouw van infrastructuur en personeel voor het hoofdkwartier van de EF. Voorts levert Nederland een detachement met 3 CH-47D Chinook-helikopters, die op 17 januari aan de EF in Skopje zijn toegevoegd. Daarmee is de EF op volledige sterkte gekomen. De EF bestaat in totaal uit ca. 2400 personen, waarvan ongeveer 180 Nederlandse militairen. Zoals bekend zal Nederland volgens het afgesproken rotatieschema in juni a.s. het VK aflossen met een luchtmobiele infanterie-compagnie van ongeveer 200 militairen, uitgerust met pantservoertuigen.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

Byloga 18 januar

STATEMENT BY THE SECRETARY GENERAL OF NATO, DR JAVIER SOLANA ON
BEHALF OF THE NORTH ATLANTIC COUNCIL FOLLOWING ITS MEETING ON
SUNDAY, 17TH JANUARY 1999

- The Council condemns the massacre of Kosovar Albanians that was carried out in the village of Racak last Friday. This represents a flagrant violation of international humanitarian law.
- The Council calls on the Yugoslav Authorities to cooperate fully with the ICTY in accordance with UN resolutions, including by granting immediate and unrestricted access to Chief Prosecutor Arbour, and international investigators including Finnish forensic experts. We also call on the FRY Authorities to ensure the security of the ICTY personnel.
- The Council demands that the Government of the FRY take immediate steps to ensure that those responsible for this massacre are brought to justice. The names of those who participated in the killing and those who gave the orders must be divulged and they must be handed over to the ICTY for prosecution if requested.
- Milosevic must comply with all his commitments to NATO and to the OSCE which are based on UNSC Resolution 1199.

3
4
5
6

The FRY must bring VJ and MUP force levels and posture into compliance with its commitments to the Alliance last October. As the signatory of this agreement, President Milosevic is responsible for ensuring that these force levels are respected. He is also personally responsible for the behaviour of his security forces.

The NAC received briefings from the Chairman of the Military Committee and SACEUR on the military situation and on the status of NATO planning. It reaffirmed that the ACTORDS for air operations remain in effect.

The NAC has decided to send the Chairman of the Military Committee and SACEUR to Belgrade to impress upon the Yugoslav Authorities the gravity of the situation and their obligation to respect all their commitments to NATO, and to report back to the NAC. The Chairman of the Military Committee and SACEUR will also reaffirm NATO's support to international efforts to bring peace to the region, including by the United Nations, OSCE and the European Union.

The Council fully supports the OSCE Kosovo Verification Mission and its Head, Ambassador Walker. It expresses its strong condemnation of the attack against two members of this mission last Friday and calls for those responsible to be brought to justice.

- The Council insists that the FRY authorities respect their obligations to ensure the security of the verifiers. Both sides must refrain from actions that put OSCE verifiers in danger.
- Finally, NATO condemns all acts of violence. It calls on both sides to cease hostilities immediately and to begin negotiations towards a lasting political solution which provides greater autonomy for Kosovo and which preserves the territorial integrity of the FRY.

3

4

5

6

Organization for Security and Co-operation in Europe
Permanent Council

PC.DEL/17/99
18 January 1999
RESTRICTED
ENGLISH only

Norwegian Chairmanship

~~DRAFT~~ STATEMENT
BY
~~THE OSCE PERMANENT COUNCIL~~, JANUARY 18, 1999

Chairman's Statement

Chairman's Office
The ~~Permanent Council~~ of the OSCE expresses shock over the killings of ethnic Albanian civilians in southern Kosovo on Friday, 15 January. It condemns these atrocities, which the OSCE mission has determined were committed by FRY military and police against unarmed civilians.

All available information indicates that many of the victims of the latest atrocities were brutally executed. The Permanent Council demands a full investigation by the FRY authorities and by the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, to bring those responsible for this tragedy to full account. In this context, it also demands that the FRY authorities without delay give Prosecutor Louise Arbour and ICTY experts full access to the scene of the violence as well as to the suspects.

The latest violence is by far the worst set-back to the ongoing efforts to solve the Kosovo crisis since the 16 October agreement between Foreign Ministers Geremek and Jovanovic and constitutes a clear violation of this agreement. As a result of this violence several thousand inhabitants fled the area. There is now a climate of fear in Kosovo, in particular among the displaced persons and those who have returned to their villages. The prospects of sustainable return, which the KVM – together with the UNHCR – has done much to promote have been

3
4
5
6

damaged. It is now essential that a climate of security be re-established to promote the return process and prevent further displacement.

The OSCE Permanent Council demands that the FRY put an immediate end to its use of force in Kosovo. The Permanent Council strongly urges the parties to comply immediately with the ceasefire. They must now demonstrate restraint and abstain from violence and retaliation, which can only lead to more suffering and destruction.

The security of verifiers is of paramount importance to the OSCE and to the functioning of the KVM. The Permanent Council condemns the 15 January attack on OSCE verifiers. The OSCE Mission will, with the full support of the Permanent Council, fulfill its role in promoting stability and dialogue. All parties must firmly respect the commitments they have undertaken. The FRY has not complied with the Geremek/Jovanovic agreement; it must be fully implemented. The legitimate requests of the KVM must be met. The ceasefire must be restored and maintained by the FRY as well as by the KLA.

The recent tragic events underline the urgent need to find a political settlement to the conflict. The Permanent Council gives its full support to the efforts made by representatives of the international community to this effect, in line with all relevant UN Security Council resolutions, and calls again on the parties to negotiate seriously and to reach a solution promptly.

3

4

5

6

Verklaring van de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Fischer, namens de EU,
d.d. 17 januari 1999:

"The brutal murder of civilians in Racak fills me with loathing. Those responsible for this act must know that the international community is not prepared to accept the brutal persecution and murder of civilians. I firmly call on both sides of the conflict to desist from any kind of violence. Attacks on the civilian population may not occur under any circumstances. I will press for a speedy solving of the murders, the identification of the perpetrators and their indictment by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia in the Hague.

I condemn in the strongest terms the attack on a team of OSCE-verifiers which lead to the wounding of a british and a yugoslav OSCE-official. Those who shoot at unarmed international verifiers who have come to Kosovo to give peace and the political solution of the conflict a chance and to support the sorely afflicted population act in an inhuman and cynical manner. The personal security of all OSCE-verifiers must have highest priority for all parties in the Kosovo conflict. I call upon the parties to adhere to the agreed ceasefire, to fully fulfill the security guarantees given to the OSCE-verifiers and to desist from any restriction of their freedom of movement. I wish for a speedy and complete recovery of those wounded in the attack who at this moment are in a Prishtina hospital."

3

4

5

6

3

4

5

6

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 230

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN EN VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 20 januari 1999

In vervolg op onze brief over de recente gebeurtenissen in Kosovo van 18 januari jl. en gevolg gevend aan het verzoek van uw Kamer van 19 dezer, informeren wij u hierbij over de ontwikkelingen die zich sindsdien hebben voorgedaan.

De situatie in Kosovo blijft zeer gespannen. Na het bloedbad in Racak op 15 dezer en de scherpe internationale veroordeling aan het adres van president Milosevic, zijn de vijandelijkheden niet gestaakt en is er evenmin sprake van terugtrekking van eenheden. Servische troepen zijn, tegen het nadrukkelijke advies van de KVM in, op 17 dezer naar Racak teruggekeerd, waarna opnieuw gevechten uitbraken. Volgens UNHCR zijn ca. 5500 personen het gebied rond Racak ontvlucht; een deel hiervan zou zich schuilhouden in de nabijgelegen bergen.

Op 18 dezer ontving de Chairman in Office van de OVSE, de Noorse minister van Buitenlandse Zaken Vollebaek, bericht van zijn collega van de FRJ, Jovanovic, dat het hoofd van de KVM, ambassadeur Walker, «persona non grata» werd verklaard en dat hij binnen 48 uur het land zou moeten verlaten; inmiddels is deze termijn met 24 uur verlengd. Hij zou de «waardigheid» van de FRJ hebben geschonden en in strijd hebben gehandeld met de Weense Conventie inzake diplomatieke betrekkingen. In zijn reactie heeft minister Vollebaek gesteld dat dit totaal onaanvaardbaar is en kan leiden tot een ernstige escalatie van het conflict. Hij heeft in krachtige bewoordingen geëist dat de Joegoslavische positie zou worden herzien. Ook de Russische Federatie heeft een scherpe veroordeling van het Joegoslavische besluit uitgesproken en onderzoek geëist naar het bloedbad in Racak door onafhankelijke experts.

In de OVSE is afgesproken dat de KVM doorgaat met haar werkzaamheden en dat de ontplooiing van missieleden in het veld dient te worden voortgezet. Alle aan de KVM deelnemende landen hebben aangegeven door te zullen gaan met het sturen van hun verificateurs. Binnen de OVSE

wordt uiteraard met extra aandacht gekeken naar de veiligheid van de verificateurs. Belgrado is duidelijk gemaakt dat als het op een vertrek van de KVM zou aansturen, de gevolgen daarvan uitermate ernstig zullen zijn. Een rapport van de OVSE over de gebeurtenissen in Racak is als bijlage aan deze brief toegevoegd.¹

De voorzitter van het Militaire Comité van de NAVO, generaal Naumann, en SACEUR, generaal Clark, hebben 19 januari een moeizaam en langdurig onderhoud met president Milosevic gehad. Hierbij hebben zij o.a. aangedrongen op toelating van hoofdaanklager Arbour van het ICTY tot de FRJ, de terugtrekking van Servische eenheden, het herstel van het staakt-het-vuren en intrekking van het besluit ambassadeur Walker het land uit te zetten. Uit een eerste verslag van dit bezoek blijkt dat president Milosevic op geen van deze punten concessies heeft gedaan. Intensief overleg binnen de NAVO over de uitkomst van dit bezoek en de daaraan te verbinden conclusies zal worden voortgezet. Van groot belang is dat de ACTORD's voor luchtoperaties onverkort van kracht blijven.

Tijdens een tweede zitting van de Veiligheidsraad op 19 dezer werd overeenstemming bereikt over een presidentiële verklaring over Kosovo (in bijlage aan deze brief toegevoegd).¹ In deze verklaring wordt het bloedbad in Racak krachtig veroordeeld, evenals de houding van de FRJ ten aanzien van ambassadeur Walker en hoofdaanklager Arbour. Laatstgenoemde kreeg ondanks sterk internationaal aandringen tot op heden geen toestemming de FRJ in te reizen ten behoeve van haar onderzoek naar oorlogsmisdaden in Kosovo. In onderhavige verklaring wordt ook de UCK gewaarschuwd zich van acties te onthouden die de spanning verder kunnen doen oplopen. In de verklaring wordt het belang van een volledig onderzoek naar de gebeurtenissen in Racak onderschreven en wordt de FRJ opgeroepen samen te werken met het ICTY. Voorts wordt in de verklaring steun uitgesproken voor de internationale inspanningen om te komen tot een politieke oplossing voor Kosovo.

In vervolg op de eerdere scherpe veroordeling van de recente ontwikkelingen in Kosovo door het Duitse voorzitterschap, namens de EU, zal vandaag in Brussel worden gesproken over verdergaande EU-maatregelen. Nederland zal hierbij in ieder geval de mogelijkheid van verscherping van het sanctiebeleid ten aanzien van de FRJ aan de orde stellen, evenals het belang van ongehinderde toegang voor het EU-team van forensische experts tot de plek van de slachting in Racak.

Tijdens de komende dagen zal verder intensief overleg over Kosovo worden gevoerd in de verschillende betrokken internationale fora. Van belang hierbij zijn m.n. de uitkomst van het bezoek van de generaals Clark en Naumann aan Belgrado, de bijeenkomst vandaag van de ministeriële OVSE-Troika in Wenen en de afspraak die Chairman-in-Office Vollebaek donderdag in Belgrado heeft, alsmede het bezoek van de Russische vice-minister van Buitenlandse Zaken Avdeev, die op 19 dezer naar Belgrado is gereisd. De Permanente Raad van de OVSE komt morgen weer bijeen.

Nederland heeft in de bovengenoemde internationale fora nadrukkelijk gepleit voor een krachtige veroordeling van de gebeurtenissen en een duidelijke boodschap aan president Milosevic dat schendingen van gemaakte afspraken niet zonder reacties zullen blijven. Het dient hem hierbij duidelijk te zijn dat dit zonodig ook tot NAVO-luchtacties kan leiden. Inmiddels is ook de Joegoslavische ambassadeur in Nederland hier indringend op gewezen, waarbij is aangegeven dat de FRJ zich met haar huidige opstelling in een verder internationaal isolement brengt.

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

De Regering is van mening dat de druk op de partijen verder opgevoerd moet worden om naleving van VR-resoluties 1199 en 1203 af te dwingen en te komen tot een politieke oplossing voor de (interim)status van Kosovo. De aanwezigheid van de KVM in Kosovo speelt hierbij een belangrijke rol. Maximale internationale presentie ter plekke is nodig om de naleving door partijen te kunnen verifiëren, om partijen ervan te weerhouden opnieuw geweld te gebruiken, en om vertrouwen te wekken ten behoeve van een politieke dialoog. De internationale pogingen om een begin van rechtstreekse onderhandelingen tussen partijen te bewerkstelligen worden voortgezet. Er is in dit verband een bijeenkomst van de Contactgroep voorzien voor 22 dezer, waarbij ook de inspanningen om tot één, brede Kosovo-Albanese onderhandelingsdelegatie te komen, nader aan de orde zullen komen.

Over de doelstellingen met betrekking tot Kosovo bestaat internationale overeenstemming: geen onafhankelijkheid, maar een vergaande mate van autonomie voor Kosovo. Om deze doelstelling te bereiken worden op dit moment alle opties opgehouden. Dat geldt uitdrukkelijk ook voor het gebruik van militair geweld. Van essentieel belang is dat een dergelijke optie instrumenteel is in het bereiken van de uiteindelijke politieke doelstelling. Onze insteek bij het overleg in de verschillende internationale fora is in de eerste plaats daarop gericht.

Deze brief werd afgesloten op 20 januari (15.00 uur). Tijdens het voorziene overleg met de vaste kamercommissies voor Buitenlandse Zaken en voor Defensie op 21 dezer zal (eventueel) aan het begin van het overleg nader bericht worden over de laatste ontwikkelingen.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
F. H. G. de Grave

bijlagen 20 januari 2000

19 January 1999

PRESIDENTIAL STATEMENT ON KOSOVO/RACAK

The Security Council strongly condemns the massacre of Kosovo Albanians in the village of Racak in Southern Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia, on 15 January 1999, as reported by the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) Kosovo Verification Mission (KVM). It notes with deep concern that the report of the KVM states that the victims were civilians, including women and at least one child. The Council also takes note of the statement by the Head of the KVM that the responsibility for the massacre lay with Federal Republic of Yugoslavia security forces, and that uniformed members of both the Federal Republic of Yugoslavia armed forces and Serbian special police had been involved. The Council emphasizes the need for an urgent and full investigation of the facts and urgently calls upon the Federal Republic of Yugoslavia to work with the International Tribunal for the former Yugoslavia and KVM to ensure that those responsible are brought to justice.

The Security Council deplores the decision by Belgrade to declare KVM Head of Mission Walker persona non grata and reaffirms its full support for Mr. Walker and the efforts of the OSCE to facilitate a peaceful settlement. It calls upon Belgrade to rescind this decision and to cooperate fully with Mr. Walker and the KVM.

The Security Council deplores the decision by the Federal Republic of Yugoslavia to refuse access to the prosecutor of the International Tribunal and calls upon the Federal Republic of Yugoslavia to cooperate fully with the International Tribunal in carrying out an investigation in Kosovo, in line with the call for cooperation with the International Tribunal in its resolutions 1160 (1998) of 31 March 1998, 1199 (1998) of 23 September 1998 and 1203 (1998) of 24 October 1998.

4

5

6

The Security Council notes that, against clear KVM advice, Serb forces returned to Racak on 17 January 1999 and that fighting broke out.

The Security Council considers that the events in Racak constitute the latest in a series of threats to the efforts to settle this conflict through negotiation and peaceful means.

The Security Council condemns the shooting of personnel of the KVM on 15 January 1999 and all actions endangering KVM and international personnel. It reaffirms its full commitment to the safety and security of the KVM personnel. It reiterates its demands that the Federal Republic of Yugoslavia and the Kosovo Albanians cooperate fully with the KVM.

The Security Council calls upon the parties to cease immediately all acts of violence and to engage in talks on a lasting settlement.

The Security Council also strongly warns the "Kosovo Liberation Army" against actions which are contributing to tensions.

The Security Council considers all of these events to be violations of its resolutions and of relevant agreements and commitments calling for restraint. It calls upon all parties to respect fully their commitments under the relevant resolutions and affirms once again its full support for international efforts to facilitate a peaceful settlement on the basis of equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo. The Council reaffirms its commitment to the sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia.

The Security Council takes note with concern of the report of the United Nations High Commissioner for Refugees that five and a half thousand civilians fled the Racak area following the massacre, showing how rapidly a humanitarian crisis could again develop if steps are not taken by the parties to reduce tensions.

The Security Council will remain actively seized of the matter.

4

5

6

17th January 1998

SPECIAL REPORT
MASSACRE OF CIVILIANS IN RACAK

Summary.

On 15th January 1998, in the village of Racak, (Stimlje), 45 Albanian civilians were killed. The victims include one female and one boy. The facts as verified by the KVM include evidence of arbitrary detentions, extra-judicial killings and the mutilation of unarmed civilians by the security forces of the Federal Republic of Yugoslavia. The Kosovo Verification Mission has voiced the opinion of the international community that the FRY Government must immediately allow the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia to immediately come to Kosovo to investigate the incident. The FRY Government has not responded positively.

Background - Significant Incidents

8th January. The police informed the KVM of a KLA attack on police vehicles near Dulje west of Stimlje. A KVM patrol already in the area had heard the shooting and on investigation found the scene of an ambush against police vehicles. Two policemen were dead and another two wounded. Three Albanian civilians in a taxi were also wounded. It appears they had inadvertently driven into the ambush. KVM evacuated an injured policeman and the three civilians to Prizren hospital. Later, KVM were informed that one of the wounded policeman had died, raising the total fatalities to three. Prizren Regional Centre comments that this was a well-prepared ambush. Camouflaged firing positions had been prepared for up to 15 men and there was evidence that these may have been occupied for several days. Small arms, heavy machine gun and rocket-propelled grenades had been fired at the police convoy.

10th January. The KVM followed up reports of an ambush on a police patrol in Slivovo west of Stimlje in which one policeman was said to be injured. The KVM patrol observed approximately 50 police in the village. The local police suggested that one "terrorist" had fired at the patrol from a cemetery. The KVM saw evidence of an exchange of small arms fire but could not confirm the police account of the incident. Once the police had left Slivovo the verifiers report that approximately 100 villagers returned from the mountains. One Albanian man claimed that Serb civilians had beaten him. He bore marks that supported his claim but the KVM cannot confirm his version of events.

11th January. Prizren Regional Centre report that the policeman ambushed at Slivovo as died in hospital.

Background - Security Force Build Up

17th January. KVM patrols from Pristina and Prizren confirm an increase of VJ activity in the Stimlje area. Movement of armoured vehicles, including tanks, has been observed. KDOM report that police in the same area at a high state of readiness. A patrol visiting Belince (west of Stimlje) saw tanks and towed artillery. In a meeting with local KLA leaders, the KVM

4

5

6

were told that over 1,000 civilians had left the villages of Belince, Racak, Petrova and Malopojice and were now living in the hills. Verifiers were unable to confirm this but humanitarian organisations have been informed and KVM patrols are investigating.

13th January. Pristina Regional Centre visited villages in the Stimlje area following reports that residents had left and taken to the hills. Verifiers found 50 people in Belince, 350 in Racak and 630 in Malopojice. Residents informed them that no one was living in the woods at the moment. The KVM patrol was informed that many residents had left the villages in 1998.9 to live in either Stimlje or Urosevac. It was said that access to those towns was now a problem for the remaining villagers because of alleged harassment at police checkpoints.

14th January. KVM patrols received reports of bombardments of the villages of Javor and Luznica (north west of Stimlje). Residents were alleged to be leaving the villages for the hills. Verifiers could hear the sound of tank, mortar, heavy machine gun and small arms fire but could not confirm the targets. The KVM were prevented access to the VJ position at Dulje heights (west of Stimlje). They spoke to a VJ liaison officer who said that an armed confrontation had occurred nearby. He said neither side had sustained casualties. The exact location of the action was unknown.

15th January. KVM report that a 30 man VJ working party are constructing a new permanent observation position at Dulje. This is in the immediate vicinity of the KLA ambush of 8th January. Another permanent position was seen under construction near Cmoljevo.

15th January. The KVM reported a serious deterioration of the situation in the Stimlje area. Racak, Malopojice, Petrova and Belince villages (south and west of Stimlje) were all affected. Verifiers saw houses burning in Racak and Malopojice. KVM patrols witnessed VJ tanks and armoured vehicles firing directly into houses near Malopojice and Petrova. VJ and police forces prevented KVM patrols from entering the area but late in the afternoon a KVM patrol did get to the village of Racak. Verifiers saw one dead Albanian civilian and five injured civilians including a woman and a boy suffering from gunshot wounds. The KVM also received unconfirmed reports of other deaths. Residents of Racak claimed that men had been segregated from women and children and that 20 males had been arrested and taken away. The verifiers took the details and evacuated the casualties before the onset of darkness. The wounded were taken to Pristina hospital. KVM was later denied access to the wounded in the hospital. KVM Headquarters protested this action to the FRY authorities in Pristina.

Racak Massacre

In 15th January KVM teams that included human rights verifiers, went to Racak village. EU MDCM also sent patrols. By 1261 hours, the first confirmed reports were received of civilians having been killed.

The accounts of surviving residents said that the killing had taken place on the 15th January. They said that following VJ and police attacks, security forces had entered Racak at approximately 1100 hours. Some were dressed in police uniforms, others in black uniforms and ski masks. They claimed these forces had executed some residents and detained others. Additionally, the survivors reported that they recognised some of the policemen as being from Stimlje. They also said that they had recognised some of the assailants as being Serbian civilians from Stimlje dressed in police uniforms.

The first KVM teams to arrive in Racak on 16th January in the early morning and found the following.

High ground (ridge) behind the village.

23 adult males of various ages. Many shot at extremely close range, most shot in the front, back and top of the head. Villagers reported that these victims were last seen alive when the police were arresting them.

Ravine near the village.

1 adult male shot through the groin. He appeared to have been shot while running away.

3 adult males shot in various parts of their body including their backs. They appeared to have been shot when running away.

In the village (killed outside but some families had recovered the bodies to their homes).

1 adult male killed outside his house. The top of his head had been removed and was found approximately 15 feet away from his place of death. The wound appeared to have been caused by an axe, but may have been from a bullet.

1 adult male shot through the head.

1 adult male shot outside his house with his head missing. Pieces of skull were scattered about the yard.

1 adult male shot in head and decapitated. All the flesh was missing from the skull.

1 adult female shot in the back.

1 adult male shot twice in the chest and once in the knee.

1 boy 12 years old shot in the neck.

1 male late 40s shot in abdomen.

1 adult male 40 years old shot in chest.

1 adult male in Racak had been removed by their family to Malopoljce.

Head of Mission's personal account:

Ambassador Walker went to Racak arriving at 1300 hours accompanied by two Deputy Heads of Mission. They were met by surviving residents, some of whom had returned to the village and were just discovering the fate of family members. There were no security forces present. There was a heavy presence of uniformed KLA in the village.

Ambassador Walker met with area KLA representatives in a second village. The KLA articulated their frustration and anger at the attack. They expressed a desire for revenge but said that the KLA Headquarters had ordered them to continue restraint. The Head of Mission urged them not to take any action in order to avoid an escalation of violence. Specifically, he

4

5

6

urged that nothing be done that evening in Pristina that had earlier been indicated by the KLA as a possibility.

Having seen the site of the killings, the Head of Mission held a press conference in the KVM Headquarters. An extract of his statement was as follows.

"On arrival villagers guided me to a site where I saw, much to my horror and shock, the bodies of over twenty men who had obviously been executed where they lay. I do not have the words to describe my personal revulsion, or that of all those who were with me, at the sight of what can only be described as an unspeakable atrocity. Although I only saw the bodies of twenty, mostly elderly men - most shot in the front, back and top of the head - KVM verifiers moved about and counted an additional number.

In all, 45 bodies were observed, including three women and one child. They were all in civilian clothes; all looked like humble village inhabitants. Although I am not a lawyer, from what I personally saw, I do not hesitate to describe the event as a massacre, a crime against humanity. Nor do I hesitate to accuse the government security forces of responsibility"

Demands on the FRY Government

Ambassador Walker informed the FRY Government that they must produce the names of all those involved in the police and VI operations around Stimlje. The international community needs to know who gave the orders for the killing and who executed these orders. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia must immediately come to Kosovo with visas at the invitation of the FRY government, or without, to investigate this atrocity.

Response of the FRY Government

In 1st January, Ambassador Walker spoke to the office of President Milosevic and informed them of the demands of the international community. In Pristina, the Head of Mission met General Loncar, head of the FRY liaison office, who notified the KVM of the Yugoslav authorities intention to investigate the incident on 17th January. General Loncar insisted that the security forces would use whatever resources were necessary to carry out the investigation beginning at 1300 hours on 17th January.

The Chairman-in-Office called FRY Foreign Minister Jovanovic. The Foreign Minister said that the OSCE's account of the incident was wrong. He said that none of the "terrorists" were under the age of 18, and there were no women among the dead.

The FRY Ministry of Interior (MUP) released a statement saying that the police on 15th January engaged a terrorist group in Raack. One policeman was injured. According to the statement "several dozen terrorists were killed, the majority wearing uniforms with KLA insignia". The statement also stated that on 16 January the KVM had hampered an investigating judge who was going to the scene of the killings.

After the intervention of the Chairman-in-Office and US Secretary of State Albright, FRY Foreign Minister Jovanovic promised that the police would not go to the scene of the killings. However, he insisted that an investigating judge would. The Chairman-in-Office accepted

4

5

6

this with the condition that the judge was accompanied by the KVM, but not by any security forces.

Conclusion.

The facts as verified by KVM include evidence of arbitrary detentions, extra-judicial killings and the mutilation of unarmed civilians of Albanian ethnic origin by the VJ and police. This constitutes clear violations of both international humanitarian law and international human rights law. Furthermore, these constitute clear violations of the commitments made by the FRY under the 16th October Agreement and Security Council Resolutions 1199 and 1203.
End

Annex A to
Special Report: Massacre of Civilians in Racak
KVM Human Rights Report

PRELIMINARY HUMAN RIGHTS ASSESSMENT INCIDENT IN RACAK 16th JANUARY 99

The Facts

On 16th January, KFOR VJ moved into the village of Racak and opened fire. The operation lasted until about 13:00hrs when KFOR VJ withdrew. During the operation KVM verified that tanks fired into houses occupied by civilians. No firing was seen originating from the houses. Three houses were burned. When the KVM entered the village, they were led to the body of an elderly person who had been shot in his head. Five others were wounded. They were evacuated to Pristina hospital. The KVM has since been denied access into the hospital. On 17th January, KVM confirmed the killing of 36 persons. KDOM reported an additional nine bringing the recorded total to 45. Several of the dead had been mutilated. None of the victims were wearing military uniforms.

Applicable International Law

International Humanitarian Law The Geneva Conventions have been ratified by FRY and apply to situations of armed conflict. The Conventions stipulate that persons taking no active part in the hostilities shall be treated humanely and they expressly prohibit all acts constituting violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture. In addition, collective punishment, attacks against the civilian population and the destruction of civilian property are prohibited.

¹ See, in particular, Article 3 of the Four Geneva Conventions and Additional Protocol II.

International Human Rights Law. Equally applicable are OSCE Human Dimension Commitments and international human rights standards, emanating principally from the International Covenant on Civil and Political Rights, that has also been ratified by FRY. The ICCPR protects the right to life and prohibits any arbitrary deprivation of life and torture, including mutilation. These provisions remain extant in time of public emergency. These rights are also protected by the International Convention on the Elimination of Racial Discrimination and by the UN Convention against Torture.

Human Rights Assessment

The facts as verified by KVM include evidence of arbitrary detentions, extra-judicial killings and the mutilation of unarmed civilians of Albanian ethnic origin in the village of Racak by MUPVJ. They constitute clear violations of both international humanitarian law and international human rights law. Furthermore, these gross violations of international humanitarian law and international human rights law constitute clear violations of the commitments of FRY under the 16th October Agreement and Security Council Resolutions 1199 and 1203.

Recommendations for Action

1. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) has the jurisdiction and power to prosecute persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in Kosovo. KVM calls upon the Office of the Prosecutor to commence an immediate investigation into the crimes committed in Racak.
2. UN Security Council Resolutions 1199 and 1203 call upon the authorities of FRY and the leaders of the Kosovo Albanian community to cooperate fully with the Prosecutor of the ICTY in the investigation of possible violations within the jurisdiction of the Tribunal. KVM urges the leadership of both communities to provide such cooperation immediately.
3. Under domestic and human rights law the FRY authorities must initiate an immediate and impartial investigation of the acts committed in Racak, must identify those responsible and prosecute and punish them. Furthermore, FRY must compensate the relatives of the victims and take all necessary measures to prevent such violations in the future.
4. UN Human Rights Commission

4
5
6

4

5

6

Vergaderjaar 1998-1999

22 181

De situatie in voormalig Joegoslavië

Nr. 233

BRIEF VAN DE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN EN VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 2 februari 1999

Sinds het versturen van onze brieven van 18 en 20 januari jl. en het overleg met de vaste commissies voor Buitenlandse Zaken en voor Defensie op 21 januari jl., zijn de internationale inspanningen om te komen tot een politiek akkoord voor Kosovo in een stroomversnelling geraakt. In deze brief wordt ook ingegaan op de vragen die door de geachte afgevaardigden mevrouw Vos en de heer Hoekema zijn gesteld tijdens de Regeling van werkzaamheden van heden.

Contactgroep

De Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het VK, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-voorzitterschap, heeft op 29 januari jl. in Londen overeenstemming bereikt over een concreet plan van aanpak voor het bereiken van een interimregeling voor Kosovo, gekoppeld aan een strak tijdschema (zie bijlage)¹. De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de FRJ en Servië, en van de Kosovo-Albanen, gesommeerd vóór 6 februari a.s. te beginnen met onderhandelingen in Rambouillet (ten zuidwesten van Parijs). Deze onderhandelingen zullen onder co-voorzitterschap staan van de Britse en Franse ministers van Buitenlandse Zaken, Cook en Vedrine, met directe betrokkenheid van de Contactgroep. Als onderhandelaars tijdens de conferentie zullen de VS-bemiddelaar Hill, EU-gezant Petritsch en een nog aan te wijzen Russische vertegenwoordiger optreden. De onderhandelingen zouden maximaal een week mogen duren, eventueel verlengd met nog een week. De partijen hebben in totaal dus 21 dagen gekregen om tot een politiek akkoord te komen. De Contactgroep heeft benadrukt beide partijen aansprakelijk te zullen houden indien zij weigeren hieraan mee te werken. Minister Cook heeft op 30 januari jl. de boodschap van de Contactgroep persoonlijk aan de partijen overgebracht. President Milosevic heeft hierbij aangegeven de voorstellen te zullen bestuderen alvorens met een antwoord te komen. Van Kosovo-Albanese zijde heeft de leider van de «Democratic League of Kosovo» (LDK), Rugova, aan Cook reeds

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

toegezegd te zullen deelnemen; de leider van de «United Democratic Movement» (LBD), Qosha, en de politiek vertegenwoordiger van het UCK, Demaci, hebben Cook medegedeeld eerst met hun achterban te willen consulteren alvorens over deelname te besluiten.

De Contactgroep heeft tevens een lijst van niet-onderhandelbare uitgangspunten opgesteld (zie bijlage)¹ en partijen opgeroepen deze te aanvaarden als basis voor een rechtvaardig akkoord. Deze principes, die door Cook eveneens aan partijen zijn overhandigd, omvatten o.a. de volgende elementen:

- territoriale integriteit van de FRJ en de buurlanden
- recht op democratisch zelfbestuur voor Kosovo over zaken als lokale belastingheffing, economische ontwikkeling, rechtspraak, gezondheidszorg, onderwijs en cultuur
- een eigen president, regering, parlement en rechterlijke macht voor Kosovo
- interimregeling voor drie jaar; een procedure voor de vaststelling van de definitieve status van Kosovo dient nader te worden overeengekomen
- vrije lokale verkiezingen onder supervisie van de OVSE
- een eigen lokale politiemacht, die een afspiegeling vormt van de etnische samenstelling van de bevolking in Kosovo
- nauwe betrokkenheid van de internationale gemeenschap, m.n. de OVSE, bij de uitvoering van een akkoord
- bescherming van individuele mensenrechten
- bescherming van rechten voor «nationale gemeenschappen» (behoud identiteit, eigen taal en onderwijs, godsdienstvrijheid)
- benoeming, onder internationaal toezicht, van een Ombudsman, die zal toezien op de naleving van bovengenoemde rechten.

Tijdens de conferentie in Rambouillet zal de interimregeling zelf in overleg met de partijen verder worden uitgewerkt aan de hand van de reeds opgestelde blauwdruk.

NAVO

De NAVO-Raad heeft op 30 januari jl. overeenstemming bereikt over een laatste waarschuwing aan de partijen in Kosovo. In het NAVO-ultimatum wordt aangedrongen op de naleving van de eisen van de internationale gemeenschap en de eisen zoals geformuleerd in de resoluties 1160, 1199 en 1203 van de VN-Veiligheidsraad. Voorts wordt de strategie van de Contactgroep ondersteund om op 6 februari a.s. onderhandelingen tussen de partijen te doen beginnen. De NAVO spreekt de bereidheid uit tot het nemen van elke maatregel die noodzakelijk is om:

- a. een humanitaire catastrofe af te wenden
- b. een politieke regeling tot stand te brengen
- c. naleving van de eisen van de internationale gemeenschap (incl. de afspraken tussen de NAVO en de FRJ over de terugtrekking van eenheden) te bereiken.

De tekst van de NAVO-verklaring is op 30 januari jl. door Secretaris-Generaal Solana per brief overgebracht aan President Milosevic en Dr. Rugova (zie bijlage)¹. De NAVO-Raad heeft Solana gemachtigd zo nodig tot de luchtacties, waarvoor de ACTORDs reeds zijn goedgekeurd, te besluiten om de eisen kracht bij te zetten. Een dergelijk besluit zal worden voorafgegaan door consultaties met de Bondgenoten en rekening houden met de ontwikkelingen op de grond en het verloop van het onderhandelingsproces. SG Solana zal hierbij tevens rekening houden met de opstelling van het leiderschap en gewapende groeperingen van de Kosovo-Albanezen.

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

VN-Veilighedsraad

De VN-Veilighedsraad heeft op 29 januari jl. een presidentiële verklaring aanvaard (zie bijlage)¹, waarin de voorgestelde aanpak van de Contactgroep voor het bereiken van een politiek akkoord wordt ondersteund. De VR roept de partijen op hun verplichtingen na te komen en samen te werken met de Contactgroep.

OVSE

In een verklaring van 1 februari jl. stelt de Permanente Raad van de OVSE dat de organisatie vastbesloten is haar werk voort te zetten en te versterken, aangezien de KVM bijdraagt aan de stabiliteit in Kosovo (zie bijlage)¹. De KVM zal aanwezig blijven zolang het gedrag van de partijen ter plekke en aan de onderhandelingstafel dat toelaat. Het eerdere besluit van de FRJ om KVM-missieleider Walker uit te zetten is door Belgrado bevroren. De veiligheid van de verificateurs blijft voor de OVSE van essentieel belang; zij houdt daarom voortdurend de vinger aan de pols. De totale omvang van de KVM bedraagt thans 1036 personen, waarvan op dit moment 14 Nederlanders.

Nederlandse positie

De Regering steunt de door de Contactgroep overeengekomen strategie. In NAVO-kader heeft Nederland zich uitgesproken voor verhoging van de militaire druk op de partijen. De Regering spreekt haar waardering uit voor de inspanningen van VS-bemiddelaar Hill en EU-gezant Petritsch, alsmede voor alle deelnemers aan de KVM. Aan de voorgestelde interimregeling voor Kosovo is in goed overleg tussen de Contactgroep en de EU gewerkt. Dit voorstel komt tegemoet aan de ook door Nederland voorgestane principes van erkenning van de territoriale integriteit van de FRJ enerzijds en van het recht op een vergaande mate van zelfbestuur van de Kosovo-Albanen anderzijds. Daarnaast biedt een politiek akkoord uitzicht op substantiële internationale hulp bij het herstel van de oorlogsschade van Kosovo. Nederland heeft tot nog toe ruim negen miljoen gulden bijgedragen aan de humanitaire hulpverlening in Kosovo en is in principe bereid aanvullende bijdragen beschikbaar te stellen voor rehabilitatie van het gebied.

De Contactgroep heeft verklaard dat een voortgezette internationale betrokkenheid noodzakelijk zal zijn bij de uitvoering door partijen van een akkoord en voor de wederopbouw van Kosovo. Daartoe worden de partijen opgeroepen de door de internationale gemeenschap noodzakelijk geachte omvang en aard van de internationale presentie te zijner tijd te aanvaarden. Indien een politieke regeling inzake Kosovo tot stand komt, is de kans groot dat een beroep zal worden gedaan op de internationale gemeenschap om, bv. met grondtroepen, toezicht uit te oefenen op de naleving van de gemaakte afspraken. Plannen hiervoor worden thans door de NAVO ontwikkeld. Aan de hand van het Toetsingskader zal dan moeten worden gezien of een Nederlandse bijdrage aan een dergelijke internationale presentie verantwoord is.

De Minister van Buitenlandse Zaken,
J. J. van Aartsen

De Minister van Defensie,
voor deze de Staatssecretaris van Defensie,
H. A. L. van Hoof

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

To: Natasha
Fax: 225 0947
From: _____
Date: 29/1 Pages: _____

CONTACT GROUP, LONDON: 29 JANUARY 1999

bilagan 2 februari

1. Contact Group Ministers met in London on 29 January to consider the critical situation in Kosovo, which remains a threat to peace and security in the region, raising the prospect of a humanitarian catastrophe.

2. Despite the intensive efforts of the international community, violence remains a daily occurrence in Kosovo. Ministers unreservedly condemned the massacre of Kosovo Albanians at Racak which resulted in several thousand people fleeing their homes. The escalation in violence - for which both Belgrade's security forces and the KLA are responsible - must be stopped. Repression of civilians by the security forces must end and those forces must be withdrawn. Ministers of the Contact Group deplore the failure of the parties to make progress towards a political settlement, and cannot accept that this should permit the crisis to continue. Time is of the essence in reaching a solution, and the Contact Group is therefore assuming its responsibility.

3. Ministers called on both sides to end the cycle of violence and to commit themselves to a process of negotiation leading to a political settlement. To that end, the Contact Group:

- insisted that the parties accept that the basis for a fair settlement must include the principles set out by the Contact Group;
- considered that the proposals drafted by the negotiators contained the elements for a substantial autonomy for Kosovo and asked the negotiators to refine them further to serve as the framework for agreement between the parties;
- recognised that the work done by the negotiators had identified the limited number of points which required final negotiation between the parties;
- agreed to summon representatives from the Federal Yugoslav

5

6

and Serbian Governments and representatives of the Kosovo Albanians to Rambouillet by 6 February, under the co-Chairmanship of Hubert Vedrine and Robin Cook, to begin negotiations with the direct involvement of the Contact Group. The Contact Group recognised the legitimate rights of other communities within Kosovo. In the context of these negotiations, it will work to ensure their interests are fully reflected in a settlement;

- agreed that the participants should work to conclude negotiations within seven days. The negotiators should then report to Contact Group Ministers who will assess whether the progress made justifies a further period of less than one week to bring the negotiations to a successful conclusion.

4. The Contact Group demanded that the parties seize this opportunity to reach a settlement offering peace to the people of Kosovo. The Contact Group praised the present role of the OSCE Kosovo Verification Mission in working to reduce tensions in Kosovo and create the conditions for political dialogue, and recognised the continuing role of KVM. The Contact Group recognised that continuing international engagement would be necessary to help the parties implement a settlement and rebuild the shattered province. It required that the parties accept the level and nature of international presence deemed appropriate by the international community.

5. In the meantime, the Contact Group demands that the FRY:

- stop all offensive actions/repression in Kosovo;
- comply fully with the OSCE/FRY and NATO/FRY agreements and relevant SCRs;
- promote the safe return of all those who have been forced to flee their homes as a result of the conflict. This includes full cooperation with humanitarian agencies and NGOs bringing much needed relief to Kosovo;

- cooperate fully with the OSCE and permit the KVM and its Chief of Mission to continue to carry out their responsibilities unhindered;
- cooperate fully with ICTY as required by relevant SCRs;
- conduct a full investigation of Racak with the participation of ICTY, allowing the Chief Prosecutor and ICTY investigators to enter and work in Kosovo to participate in the investigation of the massacre;
- identify and suspend the VJ/MUP officers operating in Racak at the time of the massacre until the results of the investigation become available;
- mitigate the sentences of those imprisoned in connection with the conflict and provide due process to all detainees.

6. The Contact Group emphasised that compliance with SCRs 1150, 1199 and 1203 applied equally to the Kosovo Albanians. It condemned all provocations by the UCK which could only fuel the cycle of violence, and insisted that all hostages should be released. The Contact Group believes that the framework it has set out meets the legitimate aspirations of the Kosovo Albanians and demanded that their leaders rally behind negotiations to reach a settlement and end provocative actions which would impede the political process.

7. The Contact Group asked Robin Cook to travel to Belgrade and Pristina to transmit these messages to the parties.

8. The future of the people of Kosovo is in the hands of leaders in Belgrade and Kosovo. They must commit themselves now to complete the negotiations on a political settlement within 21 days to bring peace to Kosovo. The Contact Group will hold both sides accountable if they fail to take the opportunity now offered to them, just as the Group stands ready to work with both sides to realise the benefits for them of a peaceful solution.

SUBJECT: CONTACT GROUP NON-NEGOTIABLE PRINCIPLES/BASIC ELEMENTS

1. Below are the non-negotiable principles/basic elements agreed by the Contact Group.

GENERAL ELEMENTS

- Necessity of immediate end of violence and respect of ceasefire
- Peaceful solution through dialogue
- Interim agreement; a mechanism for a final settlement after an interim period of three years
- No unilateral change of interim status
- Territorial integrity of the FRY and its neighbouring countries
- Protection of rights of the members of all national communities (preservation of identity, language and education; special protection for their religious institutions)
- Free and fair elections in Kosovo (municipal and Kosovo-wide) under supervision of the OSCE
- Neither party shall prosecute anyone for crimes related to the Kosovo conflict (exceptions: crimes against humanity, war crimes, and other serious violations of international law)
- Amnesty and release of political prisoners
- International involvement and full co-operation by the parties on implementation

GOVERNANCE IN KOSOVO

- People of Kosovo to be governed by democratically accountable Kosovo institutions
- High degree of self-governance realised through own legislative, executive and judiciary bodies (with authority over, inter alia, taxes, financing, police, economic development, judicial system, health care, education and culture (subject to respect for the rights of the members of national communities), communications, roads and transport, protection of the environment)
- Legislative: Assembly
- Executive: President of Kosovo, Government, Administrative bodies
- Judiciary: Kosovo court system
- Clear definition of competencies at communal level;
- Members of all national communities to be fairly represented at all levels of administration and elected government
- Local police representative of ethnic make-up with coordination on Kosovo level
- Harmonisation of Serbian and Federal legal frameworks with Kosovo interim agreement.
- Kosovo's consent required inter alia for changes to Kosovo's borders and declaration of martial law.

HUMAN RIGHTS

- Judicial protection of human rights enshrined in international conventions and rights of members of national communities
- Ombudsman selected under international auspices
- Role of OSCE and other relevant IOs

IMPLEMENTATION:

- Dispute resolution mechanism
- Establishment of a joint commission to supervise implementation
- Participation of OSCE and other international bodies as necessary

5

6

2

STATEMENT BY THE NAC ON KOSOVO

1. NATO reaffirms the demands set out in its statement of 28th January 1999. It stands ready to act and rules out no option to ensure full respect by both sides in Kosovo for the requirements of the international community, and observance of all relevant Security Council Resolutions, in particular the provisions of Resolutions 1160, 1199 and 1203.
2. NATO gives full support to the Contact Group strategy of negotiations on an interim political settlement which are to be completed within the specified timeframe. It welcomes the Presidential Statement of the United Nations Security Council of 29th January 1999.
3. NATO recalls that those responsible for the massacre at Racak must be brought to justice and that the FRY authorities must cooperate fully with ICTY. They must also cooperate fully with the OSCE Kosovo Verification Mission and ensure the security of its personnel.
4. The crisis in Kosovo remains a threat to peace and security in the region. NATO's strategy is to halt the violence and support the completion of negotiations on an interim political settlement for Kosovo, thus averting a humanitarian catastrophe. Steps to this end must include acceptance by both parties of the summons to begin negotiations at Rambouillet by 6 February 1999 and the completion of the negotiations on an interim political settlement within the specified timeframe; full and immediate observance by both parties of the cease-fire and by the FRY authorities of their commitments to NATO, including by bringing VJ and Police/Special Police force levels, force posture and activities into strict compliance with the NATO/FRY agreement of 25 October 1998; and the ending of excessive and disproportionate use of force in accordance with these commitments.
5. If these steps are not taken, NATO is ready to take whatever measures are necessary in the light of both parties' compliance with international commitments and requirements, including in particular assessment by the Contact Group of the response to its demands, to avert a humanitarian catastrophe, by compelling compliance with the demands of the international community and the achievement of a political settlement. The Council has therefore agreed today that the NATO Secretary General may authorise air strikes against targets on FRY territory. The NATO Secretary General will take full account of the position and actions of the Kosovar leadership and all Kosovar armed elements in and around Kosovo in reaching his decision on military action. NATO will take all appropriate measures in case of a failure by the Kosovar Albanian side to comply with the demands of the international community.
6. NATO is also studying how to support measures to curb arms smuggling into Kosovo.

7. NATO's decisions today contribute to creating the conditions for a rapid and successful negotiation on an interim political settlement which provides for an enhanced status for Kosovo, preserves the territorial integrity of the FRY and protects the rights of all ethnic groups. NATO is resolved to persevere until the violence in Kosovo has ended, and a political solution has been reached.

29 January 1999

~~DRAFT~~ PRESIDENTIAL STATEMENT ON KOSOVO

The Security Council expresses its deep concern at the escalating violence in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia. It underlines the risk of a further deterioration in the humanitarian situation if steps are not taken by the parties to reduce tensions. The Council reiterates its concern about attacks on civilians and underlines the need for a full and unhindered investigation of such actions. It calls once again upon the parties to respect fully their obligations under the relevant resolutions and to cease immediately all acts of violence and provocations.

The Security Council welcomes and supports the decisions of the Foreign Ministers of France, Germany, Italy, the Russian Federation, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America (the Contact Group), following their meeting in London on 29 January 1999 (S/1999/96), which aim at reaching a political settlement between the parties and establish a framework and timetable for that purpose. The Council demands that the parties should accept their responsibilities and comply fully with these decisions and requirements, as with its relevant resolutions.

The Security Council reiterates its full support for international efforts, including those of the Contact Group and the Organisation for Security and Cooperation in Europe Kosovo Verification Mission, to reduce tensions in Kosovo and facilitate a political settlement on the basis of substantial autonomy and equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo and the recognition of the legitimate rights of the Kosovo Albanians and other communities in Kosovo. It reaffirms its commitment to the sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia.

The Security Council will follow the negotiations closely and would welcome members of the Contact Group keeping it informed about the progress reached therein.

The Security Council will remain actively seized of the matter.

5

6

STATEMENT BY THE OSCE PERMANENT COUNCIL
MONDAY 1 FEBRUARY 1999.

1. The OSCE Permanent Council remains deeply concerned about the escalating violence in Kosovo. It expresses its full support for the efforts of the international community to achieve a political settlement to the conflict in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia. The decisions of the Contact Group which include a framework and timetable for such a settlement must be implemented and its demands be met. The OSCE urges the parties to shoulder their responsibility towards their people, put down their arms and reach agreement on a political settlement within the specified timeframe.
2. Since it was established, the OSCE Mission (KVM) has, in difficult circumstances, demonstrated that it contributes to stability and the alleviation of human suffering. The OSCE is determined to continue and to strengthen its work in Kosovo in order to facilitate a political settlement. The KVM will stay as long as the behaviour of the parties - on the ground and at the negotiating table - permits. The security of OSCE verifiers remains of paramount importance, and the parties must refrain from any action which could endanger the security of its Mission members. The OSCE demands that the FRY fully implement the October Agreement between Foreign Ministers Geremek and Jovanovic, and that the parties implement fully all relevant UN Security Council resolutions and abstain from the use of force.
3. The OSCE stands ready to facilitate the implementation of a political settlement; to supervise free and fair elections, to help develop democratic institutions and processes, and to help protect respect for human rights of all inhabitants and communities in Kosovo. The OSCE will be directly engaged in the efforts to agree on a political settlement.
4. The OSCE will maintain a constant review of all matters related to its role in Kosovo.

Mr. N.M.P. Steijnen

Advocaat en Prokureur

Postbus 2001

2500 EA Den Haag

xxxxxxx

030-6956867

Aan de minister-president
de heer W. Kok
Postbus 2001
2500 EA Den Haag

betreft: (het dreigen met) agressie tegen
de Federale Republiek Joegoslavië

11 januari 1999

Excellentie,

Namens de Vereniging van Anti-Fascistische Oud-Verzetsstrijders; Bond van Anti-Fascisten, een aantal vredes- en mensenrechten-organisaties en een aantal natuurlijke personen, waaronder personen van Joegoslavische afkomst, met familieleden, vrienden en eigendommen in de Federale Republiek Joegoslavië (FRY) richt ik mij tot u met het volgende.

Het zonder volkenrechtelijke legitimatie aanrichten van oorlogsgeweld tegen een onafhankelijke staat vormt in termen van het Handvest van de Verenigde Naties agressie en een misdrijf tegen de vrede.

Het maken van slachtoffers bij een dergelijk oorlogsgeweld is dan gelijk te stellen met moord, waarvoor niet alleen de politiek verantwoordelijken, maar ook de directe uitvoerders en militair bevelvoerenden rechtstreeks persoonlijk individueel aansprakelijk en strafbaar zijn. Die aansprakelijkheid en strafbaarheid op het individuele vlak geldt ook voor die (politiek) verantwoordelijken en militaire meerderen die het plegen van een dergelijk misdrijf door uitvoerenden/ondergeschikten niet hebben voorkomen, terwijl zij daartoe in de positie waren.

Dit volgt uit de normen, zoals die zijn vastgelegd in het Handvest van Neurenberg en thans weer bevestiging ondervinden in de uitspraken van het Joegoslavië-Tribunaal.

Als minister-president draagt u dan ook een gigantische persoonlijke verantwoordelijkheid door niet alleen opdracht te geven tot Nederlandse (dreiging met) agressie jegens de FRY, maar ook anderen daarin mee te slepen, die daarbij dan evenzeer persoonlijk aansprakelijk en strafbaar worden gemaakt.

Deze zeer zware persoonlijke verantwoordelijkheid zou voor u aanleiding moeten zijn voor de groots mogelijke persoonlijke prudentie en terughoudendheid, waarvan echter vooralsnog bij u geen spoor is te bekennen. Bij dit alles dient overwogen te worden dat het dreigen met agressie, op grond van de bepalingen van het Handvest van de Verenigde Naties, evenzeer een misdrijf tegen de vrede vormt als het dawerkelijk plegen van onrechtmatig oorlogsgeweld.

Tegen de politieke ondersteuning van de recente Amerikaans-Britse moordpartij door de Staat der Nederlanden in Irak, waarbij volgens de meest recente berichten duizenden doden zijn gevallen, heeft op 5 januari j.l. een kort geding plaatsgevonden.

Dit kort geding - uitspraak 15 januari a.s. - vormde daarbij de eerste juridische schermutseling met de Staat inzake Nederlandse medeplichtigheid

aan volkenrechtelijk onrechtmatig oorlogsgeweld buiten de Veiligheidsraad om.

Beperkt de Nederlandse betrokkenheid met betrekking tot de Amerikaans-Britse moordpartij in Irak zich tot politieke steun aan dit oorlogsmisdrijf, met betrekking tot de FRY ligt dit anders.

In deze kwestie maakt Nederland zich thans al daadwerkelijk schuldig aan agressie jegens de FRY door de bestaande dreiging met Nederlands oorlogsgeweld in NAVO-verband, welke ieder moment ook over kan gaan in daadwerkelijk Nederlands oorlogsgeweld jegens de FRY. Waarbij ook hier iedere volkenrechtelijke legitimatie voor wat voor wapengeweld dan ook ontbreekt. Zodat Nederlands oorlogsgeweld hier niet anders valt te kwalificeren als een oorlogsmisdrijf, resulterend in moord op de alsdan vallende slachtoffers.

Vanzelfsprekend is dit voor het integere deel van de vredesbeweging volstrekt onaanvaardbaar.

Daarom sommeer ik u namens mijn cliënten om mij voor donderdag 14 januari 1999 16.00 uur kenbaar te maken dat de Nederlandse staat onverwijld zal afzien van (verdere dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY, zolang een resolutie van de Veiligheidsraad die uitdrukkelijk tot militair geweld jegens de FRY machtigt of opdracht geeft ontbreekt.

Bij gebreke van tegemoetkoming aan deze sommatie zal ik de Staat der Nederlanden op een zo kort mogelijke termijn in kort geding betrekken.

Misdrijven tegen de vrede vormen een uitzonderlijke categorie van misdrijven, die ook in het strafrecht een buitengewone plaats innemen. Zo verjaren zij evenmin als andere oorlogsmisdrijven en ontstaat hierbij, zoals al naar voren gebracht, het beginsel van individuele aansprakelijkheid en strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

Door de Nederlandse dreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY en de eventuele uitvoering daarvan wordt dan ook een buitengewoon ernstig misdrijf gepleegd.

Teneinde dit te onderstrepen richt deze sommatie zich niet alleen tot de Staat, maar ook individueel tot alle hierna te noemen personen persoonlijk en individueel en zal ook het hierbij aangezegde kort geding zich rechtstreeks tegen hen richten, indien zij mij niet eveneens voor het einde van bovengenoemde sommatie-termijn hebben laten weten op geen enkele wijze (verder) te zullen meewerken aan bedreiging van de FRY met militaire middelen, c.q. geen gevolg te zullen geven aan opdrachten in NAVO-verband om over te gaan tot (medewerking aan) eventuele bombardementen jegens de FRY. Dit enerzijds om hen alsnog ook persoonlijk een zo ruim mogelijke kans te bieden om van de onderhavige misdadige Nederlandse politiek jegens de FRY afstand te nemen en anderzijds om het beginsel van persoonlijke en individuele aansprakelijkheid voor een dergelijke volkenrechtelijk misdadige politiek ook in dit korte geding zoveel mogelijk te laten doorklinken.

In dit verband heb ik in eerste aanleg de medewerking van de Rijksvoorlichtingsdienst ingeroepen, teneinde langs die weg achter de adressen en volledige voornamen van de hier bedoelde personen te kunnen komen, om deze betrokkenen zo ook persoonlijk, zoals dat hoort, te kunnen sommen.

Die medewerking werd mij door de Rijksvoorlichtingsdienst ten aanzien van alle hierna te noemen personen, dus inclusief uzelf en mevrouw van Neihoven, geweigerd door uw medewerker van de RVD, de heer Middelkoop, die mij daarbij ook nog eens meende te moeten schofferen.

Ik heb als gevolg daarvan op dit punt de medewerking van de landsadvocaat moeten inroepen, doch het tijdverlies dat daardoor ontstaat, komt geheel voor rekening van deze heer van de RVD en het is dan ook uw verantwoordelijkheid dat dit helaas in mindering zal komen op de gestelde sommatie-termijn voor deze betrokkenen.

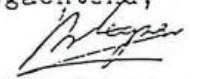
Het gaat hierbij om de volgende personen die, gelet op het beginsel van persoonlijke verantwoordelijkheid van het Handvest van Neurenberg, ook als privé-persoon zullen worden gedagvaard indien zij individueel geen gevolg zullen geven aan deze sommatie. Waarbij ik er van uit ga dat er

uwerzijds alles aan wordt gedaan om deze betrokkenen onverwijld van de tekst van deze sommatie in kennis te stellen, nu de RVD meent mij de gelegenheid te kunnen onthouden om zelf rechtstreeks deze personen van deze sommatie in kennis te stellen.

Alleenst betreft het dan uzelf als privé-persoon. Tevens zal ik, op gelijke voet, dan in kort geding betrekken de voorzitter van de TK als privé-persoon, mevrouw van Nieuwenhuizen. En voorts, als privé-persoon op gelijke voet, de chef defensiestaf admiraal L. Kroon, de bevelhebber der luchtmacht luitenant-generaal B. Droste, commodore Bakker, luitenant-kolonel O. van Wiggen en de vliegers van Nederlandse F16's, aangewezen voor eventuele bombardementsmissies op de FRY, welke al te kennen hebben gegeven bevelen tot het uitvoeren van dergelijke bombardementen onvoorwaardelijk te zullen uitvoeren, de adjudant Gerben Huisman, overste Paul Mulder en de sergeant 1^e klasse Paul Dirksen. Tegen het volkenrechtelijk volstrekt onrechtmatige geweld dat genoemde personen over de FRY bereid zijn af te roepen, onder medeplichtigheid van ruim 95% van de Tweede Kamer, roepen mijn cliënten de Nederlandse rechter in, indien zij in de reeds uitgesproken bereidheid volharden.

Uw spoedige reactie tegemoet ziende.

hoogachtend,

N.M.P. Steijnen

Ministerie van
Buitenlandse Zaken

PER FAX: 3825284
T.a.v. Dhr Houtzagers

Mr N.M.P. Steijnen
Couwenhoven 52- 102
3703 ER Zeist

Juridische Zaken
Internationaal Recht
Bezuidenhoutseweg 67
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Datum 14 januari 1999
Kenmerk DJZ/IR - 041/99
Blad 1/2
Bijlage(n) -
Betref Kort geding bedreiging FRY

Behandeld dr Liesbeth Lijnzaad
Telefoon 348 4855
Fax 348 5128
E-mail lijnzaad@djz.minbuza.nl

Leerjacht + ver Steijnen,

Op 11 januari jongstleden hebt u, namens een aantal cliënten een sommatie gericht tot de minister-president, alsmede een aantal andere personen. Ik heb de eer namens de regering als volgt op uw sommatie te antwoorden.

Discussies over de buitenlandse politiek, zoals die over de situatie in Kosovo, dienen primair in het parlement gevoerd worden. Hiervoor verwijs ik ook naar het vonnis in het kort geding aangespannen door de Vereniging van Anti-Fascistische Oud-Verzetsstrijders en anderen dat op 5 januari jongstleden diende te Den Haag (zaak KH 98/1712, vonnis dd. 15 januari 1999).

De situatie in de Federale Republiek Joegoslavië (hierna: de FRJ) is een onderwerp van voortdurende zorg voor de Nederlandse regering. Ook de Tweede Kamer geeft voortdurend blijk van betrokkenheid bij de situatie in de FRJ. In dit verband wil ik wijzen op de informatie die door de regering aan het parlement is gezonden met betrekking tot dit conflictgebied (onder andere TK 1998 - 1999, 22.181; nrs. 213 tot en met 228).

De zorg van de internationale gemeenschap dienaangaande kwam tot uiting in Veiligheidsraad-resolutie 1199, waarin, op basis van Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties, President Milosevic onder meer gesommeerd wordt de gewelddadige acties te staken. Naar het oordeel van de Nederlandse regering en dat van de overige 15 NAVO-bondgenoten stond geen andere weg open dan de gevolgd om een eind te maken aan de gewelddadige acties. Deze situatie heeft geleid tot het besluit van de NAVO het ultimatum te stellen. De overgrote meerderheid van de Tweede Kamer heeft steun uitgesproken voor het

Ministerie van
Buitenlandse Zaken

Regeringsbeleid.

Om bovenstaande redenen ziet de regering geen reden gevolg te geven aan uw sommatie. U hebt reeds aangekondigd dat, indien aan deze sommatie niet wordt voldaan, de Staat in kort geding zal worden gedagvaard. Dat is uiteraard het goed recht van uw cliënten. Een eventuele veroordeling van de Staat richt zich, zoals u weet, ook tot de organen van de Staat.

U wenst daarnaast een groot aantal personen in prive te sommeren en wellicht ook in kort geding te dagvaarden. U verzoekt de Minister-President de adressen en volledige voornamen van deze personen, waaronder een groep niet met name genoemde personen, te verstrekken. Ik zie geen enkele rechtsplicht u te voorzien van deze adressen en voornamen. Het spreekt voor zich dat ik dan ook niet inga op uw verzoek al die personen onverwijld van uw sommatie op de hoogte te stellen. Ook aan dit deel van de sommatie zal derhalve geen gehoor worden gegeven.

De Minister van Buitenlandse Zaken

J.J. van Aartsen

6
PRESIDENT RECHTBANK 's-GRAVENHAGE

kort geding

19 februari 1999

VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE en 114 (Joegoslavische)
mede-eisers / DE STAAT DER NEDERLANDEN, KOK, VAN NIEUWENHOVEN,
KROON, DROSTE, HUISMAN, MULDER en DIRKSEN

Pleitnotities Mr. N.M.P. Steijnen

1. De huidige situatie

Die is buitengewoon ernstig. De Staat der Nederlanden maakt zich nu al maanden schuldig aan een doorlopende en diep ingrijpende schending van het internationaal recht inzake gewapende conflicten.

Sinds half oktober j.l., toen Nederland instemde met machtiging tot een Activation Order aan de militaire NAVO-leiding om eventueel over te gaan tot oorlogsgeweld tegen de FRY en ook zelf bommenwerpers stuurde naar Italië om eventueel daadwerkelijk aan oorlogsgeweld mee te doen, is Nederland de Rubicon overgetrokken.

En heeft Nederland zich begeven op het pad van de misdadigheid van de zwaarst denkbare categorie, namelijk op dat van de oorlogsmisdadigheid, in casu van misdrijven tegen de vrede.

Alles en iedereen die daarbij betrokken is meeslepend in deze (ook verder dreigende) oorlogsmisdadigheid.

Want met deze bedreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY vanaf half oktober j.l. maakt Nederland zich vanaf die tijd permanent schuldig aan schending van art. 2° van het Handvest van de Verenigde Naties.

Zoals ik al in de dagvaarding en de nadere memorie heb uiteengezet, is immers een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld tegen de soevereiniteit en de territoriale integriteit van de FRY evenzeer een misdrijf tegen de vrede als het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld zelf. Sinds oktober j.l. bevindt Nederland zich dus in een situatie van grove schending van internationaal recht en permanente misdadigheid naar juridische maatstaven.

En het zijn met name mijn joegoslavische eisers die dus sinds oktober j.l. al te lijden hebben van deze permanente Nederlandse misdadigheid naar internationaal recht. Zij gaan onder deze bedreiging zwaar gebukt.

Maar het kan nog erger worden.

Er is een hevige en acute dreiging dat Nederland in NAVO-verband het niet alleen bij deze nu al sinds oktober j.l. permanente misdadige bedreiging zal laten, maar dat Nederland ook nog eens in NAVO-verband over zal gaan tot daadwerkelijke bombardementen op de FRY, zich daarmee schuldig makend aan nog verstrekkender misdrijven, zoals al in de dagvaarding en nadere memorie uiteengezet.

Het is zoals mijn eisers van Joegoslavische afkomst in Nederland, Joegoslavië, Frankrijk en de Verenigde Staten het bij mij aan de orde hebben gesteld: zij hoeven niet te dulden van de hier vandaag gedaagden, dat zijzelf, hun familie, bloedverwanten, vrienden en kennissen, alsmede hun eigendommen, hun gezinsbeleving en hun bestaan bedreigd worden door

volkenrechtelijk misdadig oorlogsgeweld van de zijde van de Staat der Nederlanden en de hier overigens gedaagde personen.

2. De norm van de persoonlijke aansprakelijkheid en individuele verantwoordelijkheid

Wie zijn hier vandaag gedaagd ?

Dat is niet alleen de Staat der Nederlanden. Zelfs niet op de eerste plaats.

Want het niet alleen de Staat der Nederlanden die zich hier schuldig dreigt te maken aan onrechtmatige oorlogsbarbarij tegen de FRY. Zelfs niet op de eerste plaats.

Sinds de processen van Neurenberg is het immers een prominent volkenrechtelijk principe dat, en ik citeer nu uit de beginselen die in Neurenberg zijn vastgelegd:

"Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced". (Annual Digest, 13(1946), p. 221)

M.a.w. : niet abstracties als de Staat plegen oorlogsmisdrijven, maar individuen. Van hoog tot laag zijn zij, sinds Neurenberg, allemaal gezamenlijk en individueel verantwoordelijk voor gepleegde - of in dit geval: dreigende - oorlogsmisdrijven

Het politiek echelon, de militaire bevelsketen en de direct uitvoerenden, zij zijn allemaal persoonlijk verantwoordelijk en individueel aansprakelijk.

Vandaar dat hier niet alleen, of zelfs maar op de eerste plaats, de Staat der Nederlanden is gedagvaard, maar vooral ook de werkelijk verantwoordelijken en de direct uitvoerenden, als de acute dreiging van bombardementen bewaarheid wordt. Althans vertegenwoordigers van deze categorieën.

In de hoedanigheid van de twee meest uitgesproken politiek verantwoordelijken Kok, in het dagelijks leven minister-president en Van Nieuwenhoven, in het dagelijks leven voorzitter van de Tweede Kamer.

In de hoedanigheid van de top van de militaire bevelsketen admiraal Kroon en luitenant-generaal Droste, in het dagelijks leven respectievelijk Chef Defensiestaf en Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten.

Zij zijn militair verantwoordelijk voor de misdadige bedreiging van de FRY vanaf oktober 1998, zoals Kok en Van Nieuwenhoven daarvoor politiek verantwoordelijk zijn. En zij zullen die militaire verantwoordelijkheid ook dragen als het komt tot verdere oorlogsmisdaden als het zou komen tot verwerkelijking van de acute dreiging jegens de FRY met daadwerkelijke bombardementen.

Van adjudant Gerben Huisman, overste Paul Mulder en sergeant 1^e klasse Paul Dirksen is bekend dat zij behoren tot de F-16 vliegers, aangewezen om eventueel bombardementsvluchten jegens de FRY uit te voeren, zij zijn als zodanig aan pers en media gepresenteerd en hebben daarin ook kenbaar gemaakt zodanige misdadige opdrachten tot het uitvoeren van misdadige bombardementen op de FRY onvoorwaardelijk te zullen uitvoeren. In de hoedanigheid van direct uitvoerenden zijn zij dus eveneens persoonlijk gedagvaard.

Zo wordt gestalte gegeven aan het principe van Neurenberg dat misdaden tegen het internationaal recht niet worden begaan door abstracte grootheden als de Staat, maar door mensen.

Zij allen zijn gesommeerd om onmiddellijk op te houden met, c.q. mij mee te delen dat zij met onmiddellijke ingang zullen afzien van, ieder op hun eigen echelon, verdere bedreiging van de FRY en ieder vorm van medewerking aan daadwerkelijke bombardementen op de FRY. Aan deze sommatie is geen gevolg gegeven.

3. Het ontbreken van legitimatie

In de dagvaarding en nadere memorie heb ik breedvoerig uiteengezet dat elke vorm van legitimiteit voor de bedreiging met wapengeweld en elke vorm van legitimiteit van de nu acute dreiging met daadwerkelijke bombardementen jegens de FRY ontbreken. Ik volsta hier met daarnaar te verwijzen.

In deze eerdere stukken heb ik ook uiteengezet dat het uitvoeren van oorlogsgeweld jegens de FRY zonder volkenrechtelijke legitimatie en in strijd met het Handvest ten opzichte van de slachtoffers die daarbij dreigen te vallen een dreigende schending vormt van verdragsrechtelijk gewaarborgde rechten als het recht op leven en het recht op eigendom, het recht op gezinsvorming en vele andere door het internationaal recht verzekerde normen en voorts heb ik daarin ook aangetoond dat het uitgangspunt dat onrechtmatig oorlogsgeweld en onrechtmatige bedreiging met oorlogsgeweld een dreigende schending opleveren van het recht op leven ook door de Staat zelf wordt onderkend en onderschreven. Ik hiervoor verwijs ik naar de eerdere stukken.

Dit heeft als consequentie dat het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld jegens de slachtoffers die daarbij vallen gelijk is te stellen met moord.

Zoals ik in die eerdere stukken al heb uiteengezet, maakt het volkenrechtelijk gezien niet uit of deze slachtoffers van onrechtmatig oorlogsgeweld daarbij burgers zijn of niet: in beide gevallen is er sprake van moord.

Degenen die hier vandaag zijn gedagvaard, staan dus op het punt om zich schuldig te maken aan moord, dan wel regelrechte medeplichtigheid aan moord.

Zo ernstig is dus de situatie waarin we ons bevinden.

Ik heb in de nadere memorie ook al aangegeven dat hier sprake is van voldongen feiten.

Voldongen feiten in de zin dat regering en parlement het er over eens zijn dat de bedreiging van de FRY met geweld rechtmatig is en gecontinueerd mag worden en dat ook de acute dreiging met oorlogsgeweld jegens de FRY geëffektueerd mag worden.

Tot deze gezamenlijke conclusie zijn regering en parlement gekomen met een volslagen gebrek aan enige volkenrechtelijke bezinning en op basis van puur politiek opportunisme.

Nog bij het overleg van de vaste commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie van 1 oktober 1998 vroegen de woordvoerders van de meeste fracties zich hardop af of er niet een nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad nodig was die opdracht gaf of machtigde tot geweld jegens de FRY. De regering kwam toen met de kreet dat dit nergens voor nodig was, omdat resolutie 1199 in het teken staat van Hoofdstuk VII van het Handvest van de VN, hetgeen voldoende zou zijn om geweld te legitimeren. En prompt kraaiden alle fractiewoordvoerders dit standpunt na (de SP uitgezonderd), hoezeer ook deze "onderbouwing" nergens op slaat.

Dat deze bewering uitsluitend een schijnargument vormt, heb ik al uiteengezet in de nadere memorie.

Van deze bliksemsnelle manoeuvre van de meeste fracties in de Tweede Kamer omwille van de politieke opportuniteit heb ik een overzicht gemaakt, dat ik reeds heb overgelegd.

Voorts voldongen feiten in de zin dat een heroverweging van de besluitvorming niet is te verwachten.

4. De rol van de rechter

De enige die het tij nu nog kan keren is de rechter.

Dat lijkt een ingrijpende stap, maar in feite is het een voor de hand liggende.

Als (verdragrechtelijk) gewaarborgde subjektieve rechten van eisers op het spel staan, dan moet de rechter ingrijpen, zo leert ook het Kruisraketten-arrest van de Hoge Raad. Ik heb daarnaar uitvoerig verwezen in de memorie en ook naar de in dit verband uiterst relevante commentaren daarop.

Ingrijpen door de rechter is ook buiten dien logisch, voor de hand liggend en onvermijdelijk.

Gedaagden hebben willens en wetens de rule of law in internationaal-rechtelijke verhoudingen op het spel gezet. Daarmee zijn we weer terug bij 19^e eeuwse verhoudingen, toen staten elkaar naar believen en naar willekeur de oorlog aandeden.

Dit is een ernstige inbreuk op art. 90 Grondwet. En van de rechter mag toch ook tenminsten worden verwacht dat hij de integriteit van onze Grondwet beschermt.

En tenslotte: wat dreigt, en die dreiging is acuut genoeg, is moord. Moord op mijn Joegoslavische eisers rechtstreeks en ook op hun familieleden, vrienden, landgenoten door gedaagden.

Want zo moet onrechtmatig oorlogsgeweld worden gekwalificeerd.

En daarvoor dragen alle gedaagden dan, elk op hun eigen echelon, individueel de verantwoordelijkheid.

Want in de definitie-omschrijving van misdrijven tegen de vrede, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid geeft het Handvest van Neurenberg in artikel 6 de volgende definitie van misdrijven tegen de vrede:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatief tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of verzekeringen, of deelneming aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verrichten van de bovengenoemde handelingen".

Hier is aan de orde, en wel onmiskenbaar, het voorbereiden van een aanvalsoorlog en tevens een oorlog in strijd met internationale verdragen. Want een oorlog in strijd met het Handvest van de VN.

Art. 6 van het Charter van Neurenberg besluit dan :

"Leiders, organisatoren, zij die hebben uitgelokt en medeplichtigen, die hebben deelgenomen aan het opstellen of uitvoeren van een gemeenschappelijk plan of samenzwering om een van de bovengenoemde misdrijven te begaan, zijn aansprakelijk voor alle daden, die door personen ter uitvoering van dit plan zijn verricht". (Stcrt. 1946,18)

Met andere woorden: alle hier gedaagde personen plegen reeds ernstige misdrijven naar internationaal recht of staan op het punt die te begaan. Het gaat hier dan om eigen daderschap, want niet kan worden aangenomen dat het begaan van misdaden naar internationaal recht behoort tot de uitoefening van hun functie. Zij kunnen dat alleen doen op persoonlijke titel.

Dat maakt het niet alleen logisch dat zij hier vandaag als privé-persoon zijn gedagvaard, maar zelfs onvermijdelijk.

En het is de kort geding-rechter die hen nu van (verdere) misdaden naar internationaal recht kan afhouden. En dus ook moet afhouden.

5. De stelling van de Minister van Buitenlandse Zaken dat het hier zou gaan om "een zaak van discussie tussen regering en parlement" bedoeld als algehele uitsluiting van rechterlijke interventie

Eisers hebben in de nadere memorie al aangegeven dat, voor zover daaraan in dit kader enige relevantie zou toekomen, de discussie tussen regering en parlement allang heeft plaatsgevonden en tot voldongen feiten heeft geleid. En dat die voldongen feiten de realiteit zijn waar eisers in dit kader mee te maken hebben. Die voldongen feiten zijn: 1. de reeds vanaf oktober j.l. voortdurende bedreiging van de FRY door Nederland met oorlogsgeweld in NAVO-verband, in strijd met het Handvest; 2. dientengevolge het reeds vanaf oktober j.l. plegen van agressie door Nederland jegens de FRY, d.w.z. een misdrijf tegen de vrede; 3. een reële dreiging dat Nederland zich ook verder aan rechtstreeks oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens de FRY schuldig zal maken; 4. dientengevolge een reële en rechtens relevante dreiging van verdere misdrijven tegen de vrede en van het plegen van oorlogsmisdrijven door Nederland in NAVO-verband jegens de FRY; 5. door deze misdrijven tegen de vrede en dreigende verdere oorlogsmisdrijven maken gedaagden zich schuldig aan onrechtmatig handelen en dreigend onrechtmatig handelen jegens mijn eisers.

Dat zijn dus de voldongen feiten en uitkomsten van deze discussie tussen regering en parlement en heroverweging valt niet te verwachten. Daarmee is deze discussie tussen regering en parlement in dit opzicht een afgesloten hoofdstuk.

Nu zou de Staat met de voorstelling van zaken dat het hier zou gaan om een zaak van "discussie over buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd" ook nog de bedoeling kunnen hebben om aan te geven dat, ook als regering en parlement over een onderwerp als dit al lang zijn uitgediscussieerd en als gevolg van deze discussie rechtens relevante feitelijkheden en gevolgen als hierboven onder 1 t/m 5 aangegeven tot stand zijn gekomen, dan nog de rechter zich met die feitelijkheden en gevolgen van deze besluitvorming mag bemoeien, omdat het hier om een terrein zou gaan waar de rechter buiten moet blijven. Ik hoor graag van de landsadvocaat of dit de opvatting van gedaagden is.

Als dat zo is, dan is de eigenlijke bedoeling van gedaagden dus niet minder dan een compleet buitensluiten van rechterlijke bemoeienis op het onderhavige terrein, of er nu sprake is van voldongen feiten na een voldongen discussie tussen regering en parlement, of niet.

Deugt de voorstelling van zaken dat het hier zou gaan om een zaak van "discussie over buitenlandse politiek, die primair in het parlement dient te worden gevoerd", zoals gezegd, al van geen kant, een voorstelling van zaken dat ook als die discussie allang is afgerond en heeft geleid tot rechtens relevante feiten en gevolgen, die onrechtmatig zijn jegens eisers, de rechter daar nog steeds van af zou moeten blijven, raakt helemaal kant noch wal.

Een dergelijke voorstelling van zaken impliceert namelijk dat per saldo geen enkele zaak waar regering en parlement in gezamenlijke besluitvorming bij betrokken zijn of zijn geweest of zouden kunnen worden, aan rechterlijke beprdeling onderworpen zou kunnen worden.

Voor een dergelijke opvatting is noch in de dogmatiek, noch in de J.P. enig aanknopingspunt te vinden.

Integendeel. Om maar eens een markant voorbeeld te noemen, dat momenteel voor uw rechtbank speelt: de nieuwe Varkenswet.

Dat wetsontwerp is uitgebreid door regering en parlement behandeld. En uiteraard gaat het bij een wetsontwerp natuurlijk bij uitstek om een "zaak van discussie die primair in het parlement dient te worden gevoerd".

Goed, die discussie over het wetsvoorstel Varkenswet heeft dus plaatsgevonden met het parlement. En heeft geleid tot een voor de varkensboeren onbevredigend resultaat. Die varkensboeren zijn vervolgens naar uw rechtbank gestapt en hebben daar aangevoerd: het kan ons niet schelen dat het hier ging om een zaak "van discussie die primair in het parlement dient te worden gevoerd", we hebben er geen boodschap aan wat de regering en het parlement daarover in gezamenlijkheid hebben bepaald, de uitkomst van dat proces en de gevolgen daarvan zijn in strijd met fundamentele rechtsregels en onrechtmatig jegens ons, en daar gaat het om. En uw rechtbank heeft ze in die benadering gevolgd. Met voorbij gaan aan het feit dat het hier primair gaat om een zaak die in het parlement dient te worden besproken.

Het tussenvonnis in deze zaak van uw rechtbank is u bekend.

Exact eenzelfde kwestie speelt hier.

Ook hier is de uitkomst van het proces van besluitvorming van regering en parlement in strijd met fundamentele rechtsregels en onrechtmatig jegens eisers.

En er staat hier nog wel wat meer op het spel als louter eigendomsrechten, zoals bij de varkensboeren ! Het gaat hier om de integriteit van de belangrijkste rechtsregels van internationaal humanitair recht die na WO II tot stand zijn gekomen, om een misdrijf tegen de vrede dat thans doorlopend door Nederland wordt gepleegd en dreigende verdere oorlogsmisdrijven.

Persaldo staan hier het recht op leven van familie, vrienden en bekenden van mijn Joegoslavische eisers op het spel door dreigende onrechtmatige oorlogshandelingen van de zijde van gedaagden, alsmede het recht op familielevens met deze betrokkenen van mijn Joegoslavische eisers.

Bovendien hebben ook mijn Joegoslavische eisers eigendommen in de FRY, die door bombardementen op de FRY in de waagschaal zouden komen. Mijn Joegoslavische eisers hoeven van gedaagden niet te dulden dat zij door misdrijven tegen de vrede van de zijde van gedaagden worden opgezaald met dergelijke ingrijpende risico's.

Bovendien is het uitvoeren van oorlogsgeweld zonder volkenrechtelijke legitimatie en in strijd met het Handvest ten opzichte van mogelijke slachtoffers van dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld gelijk te stellen met moord, dan wel tenminste doodslag.

De overige eisers, niet van Joegoslavische afkomst, waaronder de eisende organisaties, behoeven niet van gedaagden te dulden dat deze zich middels inbreuk op het internationaal recht makend wapengeweld schuldig dreigen te gaan maken aan moord, c.q. doodslag op Joegoslavische burgers.

Of dit nu militairen zijn of leden van de civiele bevolking. Dat maakt bij volkenrechtelijk onrechtmatig wapengeweld niets uit !

De als eiseressen deelnemende organisaties worden zo van realiseren van hun statutaire doelstelling als vredesorganisaties afgehouden, zijnde het nakomen en in stand houden van het internationale humanitaire recht, het rechtssysteem van de Verenigde Naties en de vrede.

En het kan toch niet zo zijn dat als het om de belangen van varkensboeren gaat, de rechter zich laat verleiden tot het ingrijpen in de resultante van het wetgevingsproces m.b.t. de Varkenswet, maar dat de rechter pertinent zou weigeren zich in te laten met de uitkomsten van een staatsrechtelijk veel minder institutioneel besluitvormingsproces van regering en parlement - immers niet in het kader van een wetgevingsprocedure zoals bij de Varkenswet - als het gaat om de belangen van mijn(Joegoslavische) eisers in de onderhavige zaak.

Een dergelijke ongelijke behandeling van varkensboeren, bedreigd in hun financiële positie, ten opzicht van mijn Joegoslavische eisers, waarvan familie in hun existentie wordt bedreigd door onrechtmatige oorlogshandelingen van gedaagden, zou zich door niets laten rechtvaardigen.

En nou hoop ik niet dat gedaagden hier met het goedkope argument komen dat als eisers willen dat gedaagden op hun schreden terugkeren wat dit aangaat, zij zich maar tot de regering en het parlement moeten wenden. En niet tot de rechter.

Dat zou pas goed een zwaktebod zijn dat nergens op slaat. Want op de eerste plaats wordt dat ook niet tot de varkensboeren gezegd. En bovendien staat op voorhand al vast dat dit niet helpt, gezien de brede consensus, die - volkomen ten onrechte - over het Nederlandse optreden en dreigende optreden bestaat.

En tenslotte is namens eisers hierover al meermalen contact gezocht met de regering en delen van het parlement, zonder enig resultaat.

Mijn eisers worden er door de Minister van Buitenlandse Zaken ten onrechte van beticht een spaak te willen steken in de discussie tussen regering en parlement over een zaak van buitenlandse politiek.

Dat is niet het geval. Waar mijn eisers zich tegen keren is de gevolgen van dit besluitvormingsproces, waaronder de vervolghandelingen op basis van dit proces.

Het zijn met name de 5 eerder geoemde gevolgen van dit proces die hier aan de orde zijn. Die gevolgen, als uitkomst van het besluitvormingsproces, zijn onrechtmatig jegens mijn eisers.

Dat is natuurlijk wat hier aan de orde is.

En de rechter moet hier gewoon doen wat ook bij de Varkenswet is gebeurd, namelijk zijn plicht tot toetsen nakomen.

2. De tijdsperiode waarop dit kort geding betrekking heeft

Eisers willen daarbij geen enkel mogelijk misverstand laten bestaan over de reikwijdte van dit kort geding qua tijdsspanne.

De bedreiging van de FRY door gedaagden met onrechtmatig oorlogsgeweld bestaat al vanaf oktober 1998, toen de Tweede Kamer instemde met deze bedreiging en er F-16's in de richting van de potentiële oorlogszone werden gestuurd.

Die bedreiging met onrechtmatig geweld duurt tot op de dag van vandaag voort en zal zo lang voortduren totdat de regering het besluit heeft genomen van mogelijk geweld tegen de FRY af te zien, c.q. totdat de Veiligheidsraad een resolutie zal hebben aanvaard die tot mogelijk geweld jegens de FRY opdracht geeft of daartoe machtigt.

Tot zolang is er sprake van onrechtmatig handelen van gedaagden.

De reikwijdte van dit kort geding betreft dus heden en toekomst, tot het hierboven aangegeven moment. Het gaat hier om een continuum van onrechtmatig handelen, die een aanvang heeft genomen reeds in oktober 1998.

Voorts gaat het hier om een dreigende daadwerkelijke toepassing van oorlogsgeweld, waartoe evenzeer reeds vanaf oktober 1998 een rechtens relevante dreiging bestaat. Welke eveneens zich uitstrekt over heden en toekomst, tot het moment van herziening van de besluitvorming, c.q. het moment van een legitimerende resolutie van de Veiligheidsraad.

De gestelde onrechtmatigheid in dit kort geding ziet dus gelijkelijk op heden en toekomst, zolang de onrechtmatige bedreiging met, c.q. dreigende daadwerkelijke toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld voortduurt.

Dit houdt in dat als de huidige acute crisis in Kosovo weer tijdelijk weggeëbt zou zijn of zou wegebben, dit niet zegt dat eisers dan geen belang meer zouden hebben bij hun vorderingen.

Integendeel, de gestelde onrechtmatigheid en de gestelde belangen bij de vorderingen blijven onverkort aanwezig.

Totdat de bedreiging van de FRY - op zich al een schending van art. 4 van het Handvest en een misdrijf tegen de vrede, dat permanent voortduurt zolang die bedreiging wordt volgehouden - middels nadere besluitvorming wordt opgeheven en er tevens een einde wordt gemaakt aan de dreigende toepassing van daadwerkelijk militair geweld jegens de FRY.

3. De rechter moet ook in politiek buitengewoon gevoelige kwesties van buitenlandse politiek gewoon zijn plicht doen

Bij vonnis van uw rechtbank in de Kruisraketten-zaak van 20 mei 1986, rolnr. 84.6200, werd door uw rechtbank groot, ja zelfs doorslaggevend gewicht toegekend aan het feit dat de Staten-Generaal geacht zou moeten worden te hebben ingestemd met het Kruisraketten-verdrag, na afweging van alle in het geding zijnde belangen, na uitvoering van haar controlerende taak en na onderzoek of er sprake zou zijn van strijdigheid met het internationale recht.

Zodat de rechter niet tot oordelen bevoegd zou zijn over de rechtmatigheid van plaatsing van kruisraketten in Nederland.

Het Hof deed dit bij arrest van 30 december 1987, rolnr. 86/842, op zijn manier nog eens dunnetjes over door, op basis van soortgelijke overwegingen, tot niet-ontvankelijkheid te oordelen.

Maar de Hoge Raad maakte hiermee korte metten. De overweging waarmee de Hoge Raad in onmiskenbare bewoordingen gehakt maakte van deze opvatting, heb ik weergegeven in het reeds overgelegde deel van mijn pleitnota.

De rechter moet, ook als het gaat om politiek uiterst gevoelige en verstrekkende kwesties, gewoon zijn taak uitvoeren en toetsen of niet onrechtmatig jegens eisers gehandeld wordt

Dat moet zelfs als voor een als onrechtmatig te kwalificeren handeling de verdragsvorm is gekozen. Dus des te meer als daarvoor een wets-vorm is gekozen. En met nog meer nadruk als om louter een gewoon besluit van de regering, met instemming achteraf van de Tweede Kamer, zoals in casu. In alle gevallen moet tenminste worden getoetst of er sprake is van conflicterende verdragsnormen, waaraan rechtstreekse werking toekomt.

In deze procedure is niet minder in het geding dan de handhaving van de rule of law in de internationale politiek. Die rule of law wordt door de permanente bedreiging van de FRY met oorlogsgeweld, in strijd met art. 4 van het Handvest, diepgaand geschonden. Daarbij komt dan nog de voortdurende dreiging van daadwerkelijk onrechtmatig oorlogsgeweld.

Het gaat hier om schendingen die onrechtmatig zijn jegens eisers, zoals nader aangegeven en uiteengezet in het reeds overgelegde deel van mijn pleitnota.

Dat er ook bij politiek zeer beladen zaken van buitenlandse politiek voor de rechter geen reden is om zich van zijn toetsingstaak te laten afhouden, als daar in rechte te beschermen subjectieve rechten en belangen bij aan de orde zijn, heb ik eveneens al uitvoerig belicht in het reeds overgelegde deel van mijn pleitnota, waarin ik ook al geciteerd heb uit een artikel van prof. Kooijmans hierover naar aanleiding van de uitspraak van de Hoge Raad in de Kruisraketten-zaak. En waarin verwezen wordt naar de opvatting van het Internationaal Gerechtshof over de vraag hoe politiek zeer gevoelige onderwerpen door de college worden gezien in het licht van diens rechterlijke competentie.

MET CONCLUSIE TOT toewijzing van de vorderingen

Aanvulling pleitnota in eerste termijn

1. Schending van het beginsel van volkenrechtelijke gelijkheid van staten onderling - de valsheid van de humanitaire argumentatie

De vorige keer, toen mij door u de mond werd gesnoerd, was ik bezig aan te geven dat het natuurlijk niet zo kan zijn dat mijn Joegoslavische cliënten gedupeerd worden door een volstrekt ongelijke en ongelijkwaardige bejegening van de FRY in vergelijking met andere staten.

Ik heb daarbij toen de republiek Turkije en de Koerdische kwestie als voorbeeld aangehaald.

In dat verband was ik bezig te betogen dat de Staat der Nederlanden, en de overige gedaagden, zich kennelijk wel gerechtigd achten om, in NAVO-verband, Belgrado te bombarderen. Omdat Belgrado verantwoordelijk zou zijn voor de verwoesting van tientallen dorpen in Kosovo en voor de nu naar schatting al 2000 doden in Kosovo onder de, in meerderheid, Albanese bevolking.

Terwijl gedaagden zich geenszins opmaken om Ankara te bombarderen. Ankara dat verantwoordelijk zou zijn voor de vernietiging van honderden dorpen in Oost-Turkije en nu al naar schatting 20.000 doden onder de, voornamelijk, Koerdische bevolking

Basisprincipe van het volkenrecht, dat ook door de Staat der Nederlanden gerespecteerd moet worden, is de gelijkheid van staten en de gelijkwaardigheid in bejegening onderling die daaruit moet voortvloeien.

Maar dat gebeurt hier niet en ook de Staat der Nederlanden meet hier, in strijd met dit volkenrechtelijke principe, met twee maten, zo probeer ik hier de vorige keer in te brengen toen mij door u de mond werd gesnoerd.

Integendeel, Ankara wordt niet met bommen bedreigd door de Staat der Nederlanden, maar met bommen geholpen. Nog steeds levert Nederland op grote schaal munitie aan Turkije, waarmee vervolgens de Koerden worden geterroriseerd.

Worden de leiders van de Albanese separatisten in Rambouillet door het westen, waaronder de Staat der Nederlanden, met alle egards behandeld, de leiders van de Koerdische separatisten worden tegelijkertijd door diezelfde NAVO-landen als terroristen gebrandmerkt en uitgeleverd aan Turkije.

Het liedje van humanitaire bewogenheid is dus vals. Het gaat bij (de dreiging met) eventuele bombardementen op de FRY blijkbaar om andere zaken. Politieke machtsaspiraties, zoals die al eeuwen lang op de Balkan worden gebotvield.

Ik hoor dan ook graag van de landadvocaat waarom humanitaire bewogenheid met het lot van de Albanese Kosovaren gedaagden tot bombardementen op Belgrado zou drijven en diezelfde bewogenheid als het om de Koerden gaat volstrekt in zijn tegendeel verkeert en dan resulteert in militaire hulp aan Ankara bij het vernietigen van de Koerden.

2. Respect voor subjectieve rechten door de Haagse rechtbank

Het is goed om te kunnen vaststellen dat de President van de Haagse rechtbank niet schroomt om zelfs een wet aan de kant te zetten als in internationale verdragen gewaarborgde subjectieve rechten in het geding zijn.

Zoals de varkenrechten van de varkensboeren.

Dat sluit aan bij mijn betoog in de conclusie van eis daaromtrent.

Die uitspraak in de zaak van de varkensrechten kan niet zonder consequenties blijven in deze zaak.

In de varkensrechten-kwestie moet de Staat nu aantonen dat de Varkenswet niet in strijd is met het verdragsrechtelijk gewaarborgde eigendomsrecht van de varkensboeren.

Op gelijke wijze zullen gedaagden in deze zaak moeten aantonen dat de dreigende uitvoering van bombardementen op de FRY niet in strijd komt met verdragsrechtelijk gewaarborgde subjectieve rechten van mijn eisers.

En er staat hier nog wel iets meer op het spel dan al of niet vermeende eigendomsrechten, zoals bij de varkensboeren. En wel met name hun recht op leven, ik kom daarover nog uitvoeriger te spreken.

3. Wet Oorlogsstrafrecht

Het gaat hier niet alleen om een zaak van internationaal recht. Maar ook is het een zaak van nationaal recht.

De Wet Oorlogsstrafrecht is hier van toepassing.

Art. 8 van deze wet verbiedt eenvoudig om oorlogsdaden te stellen die in strijd zijn met de wetten en gebruiken van de oorlog.

Dat verbod geldt ook voor alle bij dergelijke schending betrokken personen, of zij nu behoren tot de direct uitvoerenden of de politiek of militair verantwoordelijken.

Die wet dient gewoon toegepast te worden en te worden gehandhaafd.

P L E I D O O I V A N E I S E R S I N T W E E D E T E R M I J N

Zoals al eerder aangegeven is het uitvoeren van bombardementen zonder volkenrechtelijke legitimatie gelijk te stellen met moord en doodslag.

De essentie van dit kort geding komt er dus op neer dat gedaagden mijn cliënten, hun familie, vrienden en landgenoten bedreigen met moord en doodslag.

De zaak is dan ook in geen enkel opzicht moeilijk of ingewikkeld. En leent zich dan ook zeer goed voor een beoordeling in kort geding.

Dit mede gelet op de spoedeisendheid.

Waar het om gaat is dat van u als President een oordeel wordt gevraagd over deze bedreiging met oorlogsgeweld door gedaagden.

Komt u, mét eisers, tot de bevinding dat dit oorlogsgeweld onrechtmatig zou zijn, dan is er inderdaad sprake van bedreiging met moord en doodslag en dient u als President daaraan onmiddellijk een eind te maken.

Er is dan sprake van staatsterreur door Nederland. En staatsterreur blijft staatsterreur, of die nu door de regering alleen wordt uitgeoefend of ook nog de instemming heeft van het parlement.

Dat laatste doet dan volstrekt niet terzake.

Dat is de kern van de zaak.

We zien nu dat de Staat en de overige gedaagden procestechnische barrières trachten op te werpen om zo te voorkomen dat u erover zou oordelen of hier inderdaad met dreiging van moord en doodslag sprake is.

En dus houden gedaagden vol dat u daarover niet zou mogen of zou kunnen oordelen.

En daarbij nemen gedaagden dus hun toevlucht tot de nadrukkelijke suggestie dat als er nu maar instemming van het parlement is verkregen - en die instemming is er in dit geval - een oordeel over de vraag of hier sprake is van dreigende moord en doodslag door gedaagden, aan de beoordeling van de rechter zou zijn onttrokken.

Het achterliggende idee waaraan hier door gedaagden wordt gerefereerd is dat als regering en parlement gezamenlijk tot een bepaald beleid hebben besloten, zou moeten worden uitgegaan van de aanname dat het hier zou gaan op een rechtmatig besluit.

En u als President wordt door gedaagden verzocht om ook in dit verband van deze fictie uit te gaan. En u van een inhoudelijk oordeel in deze zaak te onthouden.

Er is echter voor u als President geen enkele reden om hier voor deze druk te zwichten.

Noch in de literatuur, noch in de jurisprudentie is er enige aanwijzing te vinden dat u hier niet bevoegd of mijn eisers hier niet ontvankelijk zouden zijn.

Integendeel.

In eerste termijn heb ik al verwezen naar de procedure tegen de Varkenswet en in de conclusie van eis heb ik al gewezen op het Kruisrakettenarrest van de Hoge Raad, waarin uitdrukkelijk wordt vastgesteld door de Hoge Raad dat als er sprake is van dreigende schending van verdragsrechtelijk gewaarborgde subjektieve rechten van betrokkenen, de rechter de plicht heeft om de gestelde onrechtmatigheid te beoordelen.

Zelfs als die onrechtmatigheid in verdragsvorm of in de vorm van een wet is vastgelegd.

Dergelijke bedreigingen van subjectieve rechten zijn ook hier aan de orde. Ik heb ze genoemd, waaronder het recht op leven.

Nu leek het er tot voor kort op dat de lijn van de Hoge Raad in de Kruisraketten-zaak niet de lijn van uw rechtbank was.

Tot het veelbesproken tussenvonniss in de zaak van de Varkenswet.

Toen bleek dat ook uw rechtbank uitdrukkelijk het principe onderschrijft dat het zeer wel mogelijk is dat, ook als regering en parlement gezamenlijk iets bekokstooft hebben, de uitkomst hiervan onrechtmatig is wegens aantasting van subjectieve rechten van burgers.

Zodat bij gestelde dreigende aantasting van subjectieve rechten de rechter eenvoudig niet kan en mag uitgaan van de fictie dat als regering en parlement nu eenmaal iets gezamenlijk bedisseld hebben, de uitkomst hiervan wel rechtmatig zal zijn, zodat er dan voor hem geen taak meer zou zijn.

Niettemin was het met name uw rechtbank die in de Kruisraketten-zaak de neiging niet kon onderdrukken om met het standpunt van de Staat mee te gaan, dat als regering en parlement hadden gesproken, de rechtbank daar verder buiten moest blijven.

Dat met de Varkenswet-uitspraak van uw rechtbank aan deze neiging geen definitief einde is gekomen, blijkt ook nu weer in het recente k.g. -vonniss van de AFVN / Staat inzake Irak.

Dit vonniss, alsmede de inmiddels daartegen ingebrachte grieven, heb ik u op voorhand toegezonden.

De essentie van deze uitspraak is dat als regering en parlement aan een besluit werken, de rechter zich van tussenkomst zou moeten onthouden.

Afgezien van het feit dat er ten tijde van dit kort geding geen sprake meer van was dat regering en parlement nog aan een nadere besluitvorming werkten - er was daar evenzeer als hier sprake van allang vaststaande voldongen feiten - heb ik in de grieven tegen dit vonniss al aangegeven dat ook overigens hier van een onhoudbare benadering door uw collega sprake is.

Ik verwijs naar deze grieven.

Er is, kort en goed, geen enkele reden om aan te nemen dat de rechter niet de bevoegdheid zou toekomen om onmiddellijk een verbod uit te vaardigen als de regering een besluit neemt en terstond al met de daadwerkelijke effectuering van dat besluit begint - zoals in casu is gebeurd, nu de regering in de kwestie-Joegoslavië al had ingestemd met mogelijke NAVO-bombardementen en daarvoor al vliegtuigen had overgevolgen naar Italië voordat een en ander zelfs maar aan de Tweede Kamer was voorgelegd -, indien dat besluit op de nominatie staat om alsnog in de Tweede Kamer te worden besproken, wanneer dat besluit van de regering een onmiddellijke bedreiging betekent van fundamentele, door internationale verdragen beschermde subjectieve rechten. Zoals dat met betrekking tot de Joegoslavische kwestie vanaf het eerste moment het geval is geweest.

Daar komt nog dit bij: dreiging met moord en doodslag wordt geen spat rechtmatiger doordat het parlement daaraan zijn goedkeuring hecht. En ook vanuit het gezichtspunt om eerst af te wachten hoe het parlement zich tegenover zo iets opstelt, is er dan geen reden om onmiddellijke rechterlijke tussenkomst af te wijzen, als meteen al duidelijk is dat een forse schending van subjectieve rechten dreigt. Ook voordat het parlement dan spreekt, moet de rechter (kunnen) ingrijpen.

Als moord en doodslag worden beraamd, zoals hier, dan moet er onmiddellijk door de rechter ingegrepen worden, ongeacht of het parlement daar nog nader bij betrokken zal worden of niet.

Nu zou het een redenering kunnen zijn dat een kort geding geen geëigend kader vormt voor een toetsing als hier gevraagd.

Ik zou daar dan tegenover willen stellen dat dit juist wél het geval is. De spoedeisendheid is duidelijk en ook de zaak zelf is helder genoeg: er dreigen subjectieve rechten te worden aangetast en een volkenrechtelijke legitimatie daarvoor ontbreekt.

Aan deze bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld moet dus meteen een einde worden gemaakt.

Mijn eisers dreigen door staatsterreur, uitgeoefend door gedaagden, in hun mensenrechten te worden aangetast en zij roepen daartegen uitdrukkelijk uw bescherming in.

Natuurlijk kan een regering ontsporen en tot oorlogsmisdaden komen.

Ook een democratische regering kan dat. Ook Nederland kan dat.

De Nederlandse regering onderkent en erkent dat zelf ook.

Zoals dit gebeurde in antwoord op Kamervragen m.b.t de zaak-Stelling.

Daarin werd door de regering, sprekende over de rechtmatigheid van dienstbevelen aan militairen, gesteld:

"Daarmee is niet gezegd dat er geen opdrachten kunnen voorkomen die daarbuiten liggen. In een dergelijk geval kan de opdracht worden geweigerd en zal toetsing door de rechter plaatsvinden"

(TK 1985-1986, Aanhangsel, blz. 493)

De regering vergist zich hier overigens op een belangrijk punt: als er sprake is van dienstbevelen aan militairen die tegen het internationale humanitaire recht ingaan dan is het niet zo dat militairen die opdrachten kunnen weigeren, maar dat ze dergelijke opdrachten moeten weigeren.

Dat is verankerd in de principes van Neurenberg en ook in de nationale wetgeving, met name de Wet Oorlogsstrafrecht, en dan met name in art. 8 van deze wet.

Maar in elk geval onderschrijft de regering hier twee dingen:

1. er kunnen opdrachten gegeven worden, ook in een democratische rechtsstaat als de onze, die een ernstige schending vormen van de principes van internationaal humanitair recht;
2. het is de rechter die dat moet toetsen.

Al jaren eerder schreef de Minister van Defensie in een brief aan de Tweede Kamer, ook al naar aanleiding van de standpuntbepaling van de heer Stelling aan de Tweede Kamer:

"Volledigheidshalve teken ik nog aan dat het de facto mogelijk is, dat een individuele militair een door een meerdere gegeven bevel niet opvolgt, namelijk indien opvolging van het bewuste bevel naar de vaste overtuiging van de betrokkene zou resulteren in een ernstige schending van de wetten en gebruiken van de oorlog (dus in een oorlogsmisdrijf), zoals vastgelegd in de betreffende verdragen, dan wel zoals bepaald door algemeen erkend gewoonterecht. Het principe van de individuele strafrechtelijke verantwoordelijkheid is voor het eerst vastgelegd in het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal van Neurenberg (8 augustus 1945, Stcrt.1946,18). Benadruk moet echter worden, dat de gronden voor een weigering om een bevel op te volgen achteraf altijd door de rechter op hun juistheid zullen worden beoordeeld."

(TK 1979-1980, 15800 hoofdstuk X, nr. 39)

Ook hier weer dezelfde vergissing van de regering als in het eerdere citaat: als een militair de vaste overtuiging heeft dat een bepaalde opdracht tot een oorlogsmisdrijf zou lijden, dan heeft hij niet de vrije keus om een dergelijke opdracht al of niet uit te voeren, maar dan moet hij een dergelijke opdracht weigeren. Zo bepaalt het Handvest van Neurenberg en zo bepaalt ook onze eigen Wet Oorlogsstrafrecht. Anders maakt hij zich schuldig aan een oorlogsmisdrijf.

Als de strafrechter achteraf gehouden is tot een oordeel, dan moet ook de kort geding-rechter vooraf gerechtigd worden geacht tot het geven van een oordeel en tot het verbieden van daden die de strafrechter achteraf zeker als onrechtmatig zou beoordelen.

Zeker als het juist de potentiële slachtoffers van die onrechtmatige daden zijn, die daartoe een beroep op de kort geding-rechter doen.

PRESIDENT ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 4 maart 1999 te 11.15 uur

Pleitnotities van mr G.J.H. Houtzagers

inzake:

1. DE STAAT DER NEDERLANDEN
2. MINISTER-PRESIDENT W. KOK
3. DE VOORZITTER VAN DE TWEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL MEVROUW J. VAN NIEUWENHOVEN

tegen

DE VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE EN 141 ANDERE EISERS

1. Inleiding

In dit kort geding vorderen eisers onder andere de Staat te verbieden oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen of daarmee te dreigen, dan wel aan het dreigen met zodanig oorlogsgeweld mee te werken in NAVO-verband.

Ik zal eerst ingaan op de situatie in voormalig Joegoslavië, de besluitvorming van de Nederlandse regering, het overleg met het parlement en de opstelling van de NAVO. Daarna bespreek ik de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Aansluitend maak ik, ook gezien de uitvoerige conclusie van eis, een aantal opmerkingen over verschillende onderwerpen die door eisers aan de

orde worden gesteld. Vervolgens ga ik in op de positie van de gedaagde natuurlijke personen. Ik rond af met een conclusie.

2. De situatie in voormalig Joegoslavië

Aan de hand van de Kamerstukken die u op voorhand zijn toegestuurd schets ik een beeld van de situatie in voormalig Joegoslavië vanaf oktober 1998.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt uitvoerig op die situatie ingegaan. Ik citeer een aantal passages uit deze brief:

"Sinds resolutie 1199 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties werd aangenomen op 23 september jl. is het gebruik van geweld met name door Servische leger- en politie-eenheden in Kosovo doorgegaan. Zo maakt de Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, in zijn rapport over de situatie in Kosovo van 3 oktober, waarvan u afschrift is toegegaan, melding van gruweldaden in Gornje Obrinje en in de streek van Golubovac. Vele duizenden mensen zijn in de laatste weken als gevolg van deze terreurcampagnes gevlucht of uit hun huizen verjaagd, terwijl hun have en goed werd vernietigd, geplunderd en verbrand. Zij voegen zich bij de meer dan 200 000 ontheemden in Kosovo en de 80 000 vluchtelingen in de buurlanden en andere delen van Servië. Met de winter voor de deur stevent Kosovo af op een humanitaire ramp.

(...)

Nu aan de diplomatieke initiatieven van de laatste maanden en dagen thans ook nadrukkelijk de mogelijkheid van het gebruik van militaire middelen door de NAVO wordt toegevoegd, lijkt het tot President Milosevic door te dringen dat de internationale gemeenschap bereid is haar eisen kracht bij te zetten.

(...)

Wij hebben de Tweede Kamer steeds geïnformeerd over de stappen ter opvoering van de druk op Milosevic en over de voorbereidingen door de NAVO van mogelijke militaire acties. Tijdens het Algemeen Overleg met de Kamer op 1 oktober hebben wij er ook nadrukkelijk op gewezen dat dit ertoe zou kunnen leiden dat Nederlandse eenheden worden betrokken bij militaire acties van de NAVO tegen de FRJ.

Bij alle overwegingen in deze brief staat voorop dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. De bemiddelings-

pogingen van de Amerikaanse ambassadeur Holbrooke en de Russische minister Ivanov en vele andere internationale initiatieven - ook van de OVSE - zijn erop gericht president Milosevic ertoe te bewegen resolutie 1199 onverkort uit te voeren. Maar indien deze blijft weigeren tegemoet te komen aan de eisen die de internationale gemeenschap aan hem stelt, komt er een moment waarop de noodzaak zich aandient en deze eisen - ook met militaire middelen - af te dwingen.

Nu dit moment - zoals het er thans naar uitziet - naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert. De eisen die de VR in resolutie 1199 stelt zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het Handvest van de VN. Dit betekent dat de situatie in Kosovo, vanwege de gevolgen voor de regionale vrede en veiligheid, door de internationale gemeenschap niet langer als een interne aangelegenheid van de FRJ wordt beschouwd.

(...)

Tegen deze achtergrond zal de NAVO-raad in de komende dagen waarschijnlijk een besluit nemen tot machtiging van de militaire autoriteiten van de NAVO een zogeheten Activation Order (ACTORD) voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen. Hierna worden de beschikbaar gestelde middelen overgedragen aan de NAVO-commandant, uiteraard steeds onder politieke controle van de NAVO-raad.

Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Indien militaire middelen worden ingezet, zijn deze gericht, in het brede proces van internationale inspanningen, op het bereiken van de politiek-strategische hoofddoelstelling. Eventueel noodzakelijke militaire actie beoogt derhalve prompte naleving van resolutie 1199. Het gaat niet om een strafexpeditie.

(...)

De uitvoering van de eventuele operatie, waaraan het merendeel van de NAVO-landen deelneemt, wordt geautoriseerd door de NAVO-raad. De intensiteit en duur van de luchtaanvallen zijn afhankelijk van de reactie van Milosevic. In de planning is een aantal fasen voorzien, waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Iedere volgende fase zal pas worden uitgevoerd na toestemming van de NAVO-raad.

De regering is zich terdege bewust van de risico's die verbonden zijn aan een militair optreden tegen de FRJ. (...) Alles is erop gericht door middel van uitvoering van resolutie 1199 - al dan niet militair afgedwongen - te komen tot beëindiging van de gewelddadigheden in Kosovo, waardoor ontheemden voldoende vertrouwen krijgen om terug

te keren naar hun woonplaats en een gunstig klimaat voor onderhandelingen tussen de partijen kan ontstaan.

(...)

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien, naast de in deze brief vermelde elementen van het Toetsingskader, ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet. Dit impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Over deze brief heeft overleg plaatsgevonden met de Tweede Kamer. Ik citeer uit het verslag van dit overleg:

"Het antwoord van de regering

De minister van Buitenlandse Zaken dankte de Kamer voor de vriendelijke woorden over de brief van de regering. Duidelijk is dat de regering stond voor een heel zware afweging. Het gaat immers om een situatie die niemand wenst en waarover niet lichtvaardig mag worden gedacht. De regering besloot akkoord te gaan met ACTORD, maar wel onder duidelijke, harde condities. Deze houden onder meer in dat de gehele NAVO zich erachter schaart en dat een fors aantal NAVO-landen aan deze operatie deelneemt. Werkelijk alles is gedaan om tot een diplomatieke oplossing te komen. Dat zal ook gebeuren in de fasen die volgen als eventueel het luchtwapen moet worden gebruikt. Een andere voorwaarde is dat er voortdurend politieke controle op het hele proces blijft en dat in NAVO-verband wordt nagedacht over wat na elke stap volgt.

Resolutie 1199 bood naar de mening van de regering de basis voor wat nu voorligt. De minister was blij dat dit vrijwel Kamerbreed werd onderschreven. Alleen de SP-fractie bleek daaraan te twijfelen. Hij had zich geërgerd aan het feit dat het belang van deze resolutie hier en daar is gerelativeerd. De resolutie is gegrond op hoofdstuk VII van het handvest van de VN, op basis waarvan het mogelijk is geweld te gebruiken. Alle betrokkenen, ook Rusland en China, wisten op het moment dat deze resolutie door de Veiligheidsraad werd aangenomen wat de implicaties ervan zouden kunnen zijn.

(...)

In het proces dat leidt tot de situatie waarin gebruik moet worden gemaakt van het luchtwapen zitten ook een aantal fasen. Daarin zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn, waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Ook in de stadia daarna moet voortdurend worden nagedacht en gesproken. Het hele proces is erop gericht te bereiken dat met Milosevic een zinvolle politieke dialoog wordt gestart en dat de Servische eenheden uit Kosovo worden teruggetrokken, zodat humanitaire hulp kan worden geboden en de 50 000 vluchtelingen die in de bergen zitten begeleid kunnen terugkeren. Zolang geen situatie van evenwicht is ontstaan, kan dat niet gebeuren.

(...)

De inzet van de regering en van de NAVO is erop gericht ervoor te zorgen dat de humanitaire noodsituatie wordt opgelost. Daarop zijn de pogingen gericht Milosevic op niet mis te verstane wijze duidelijk te maken dat het de wereldgemeenschap menens is om op te treden. De verwachting is dat Milosevic alleen onder die dreiging eieren voor zijn geld kiest en voldoet aan wat in resolutie 1199 verlangd wordt. Het geven van humanitaire hulp in de huidige situatie is bijzonder moeilijk. Daarom ook is een NAVO-operatie noodzakelijk."

De Tweede Kamer heeft zich, zoals blijkt uit dit citaat, specifiek uitgesproken over het besluit van het kabinet als verwoord in de brief van de regering van 8 oktober 1998. Met uitzondering van de SP werd ingestemd met dit besluit.

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 13 oktober 1998 wordt het volgende opgemerkt:

"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen. Deze zullen evenwel niet eerder beginnen dan 96 uur na de uitvaardiging van ACTORD.

Hiermee komen de politieke, diplomatieke en militaire inspanningen om de implementatie van Veiligheidsraadsresolutie 1199 af te dwingen in een stroomversnelling.

Tegen de achtergrond van onze brief van 8 oktober jl. aan Uw Kamer heeft de Regering mede met het NAVO-besluit ingestemd om de

intensieve diplomatieke inspanningen van Ambassadeur Holbrooke te ondersteunen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 215.

Uit het besluit van de NAVO-raad blijkt dus dat alle leden van de NAVO unaniem van oordeel waren dat onder de geschetste omstandigheden een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van Veiligheidsraads-resolutie 1199.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 14 oktober 1998 wordt opgemerkt:

"De intensieve besprekingen van Ambassadeur Holbrooke namens de Contactgroep met President Milosevic hebben op 12 oktober jl. geleid tot een aantal toezeggingen. Dit is op zichzelf echter niet voldoende. Het zou niet de eerste keer zijn dat President Milosevic zich niet aan gemaakte afspraken houdt. Hoewel de militaire druk dus reeds een eerste effect heeft gesorteerd, dient de machtiging tot ACTORD onverkort te worden gehandhaafd.

De toezeggingen van President Milosevic hebben primair betrekking op de naleving van de in VR-resolutie 1199 gestelde eisen, waaronder het bereiken van een staakt-het-vuren, de terugtrekking van veiligheids-troepen, de terugkeer van ontheemden en de bewegingsvrijheid van waarnemers en hulpverleners. De FRJ heeft verklaard voorstellen voor te zullen leggen voor een zinvolle mate van zelfbestuur voor Kosovo, met inbegrip van verkiezingen voor een nog te vormen parlement. Eerste berichten wijzen op een afwijzende reactie van de Kosovo-Albanen.

Ambassadeur Holbrooke heeft met het oog op de verificatie van deze toezeggingen overeenstemming bereikt met President Milosevic over een tweetal conceptteksten, die echter nog door de NAVO en de OVSE moeten worden beoordeeld."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 216.

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 november 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer wordt het volgende opgemerkt:

"Het handhaven van de militaire druk van de NAVO heeft geleid tot een verbetering van de situatie in Kosovo en meer zicht op een vreedzame oplossing van het conflict.

Politieke en humanitaire situatie

De NAVO had President Milosevic tot 27 oktober de tijd gegeven om gevolg te geven aan de eisen van VR-resolutie 1199. Op 24 en 25 oktober jl. hebben SACEUR en de voorzitter van het Militair Comité van de NAVO een bezoek gebracht aan Belgrado. Daarbij is duidelijk gemaakt dat er nog geen sprake was van volledige naleving van deze eisen. President Milosevic is indringend gewaarschuwd dat de NAVO bij het verstrijken van de hogergenoemde termijn niet zou aarzelen tot uitvoering van luchtacties over te gaan."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 218.

Naar aanleiding van het akkoord Holbrooke-Milosevic wordt in de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 4 december 1998 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal opgemerkt:

"Het akkoord Holbrooke-Milosevic en de daaraan intussen gegeven uitvoering heeft bijgedragen aan een aanmerkelijke verbetering van de humanitaire situatie in Kosovo. Volgens gegevens van UNHCR zijn ongeveer 65 000 personen teruggekeerd naar hun woonplaats.

(...)

Het akkoord is daarnaast gericht op een politieke oplossing voor dit gebied. Deze oplossing zal zowel gebaseerd moeten zijn op de territoriale integriteit van de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) als een vergaande mate van autonomie voor de Kosovo-Albanezen. De onderhandelingen hierover met de partijen worden gevoerd door VS-bemiddelaar Hill en EU-gezant Petritsch, op basis van het door de Contactgroep en de EU goedgekeurde voorstel voor een interimregeling van drie jaar met een vergaande mate van zelfbestuur voor de Kosovo-Albanezen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 225.

Naar aanleiding van de vreselijke gebeurtenissen in Racak op 15 januari jl. schrijft de Minister van Buitenlandse Zaken op 18 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal het volgende:

"Met het toenemende aantal gewelddadige incidenten lijkt de kans op volledige hervatting van de gewapende strijd tussen partijen met de dag groter te worden. Deze ontwikkeling is uitermate zorgwekkend en mag door de internationale gemeenschap niet getolereerd worden. Eerste ondergetekende is hierover ook benaderd door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, mevrouw Albright. Het is thans van belang dat de internationale gemeenschap de partijen op eensgezinde en krachtige wijze (nogmaals) oproept tot terughoudendheid en wijst op de mogelijke consequenties van hun gedrag. In het bijzonder zal hierbij, met verwijzing naar de gruwelijke slachting in Racak, president Milosevic moeten worden gewezen op de mogelijke gevolgen van voortgezette niet-naleving van de relevante VR-resoluties, waaronder de mogelijkheid van militaire acties door de NAVO.

(...)

Verder komt de Veiligheidsraad van de VN heden in een spoedzitting bijeen. De EU-Troika zal een demarche uitvoeren in Belgrado en buitengewoon overleg in EU-kader is voorzien voor 19 dezer. Bovengenoemde verklaringen van NAVO, OVSE en EU zijn als bijlage bij deze brief gevoegd."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 229 (prod. 2).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 20 januari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"De situatie in Kosovo blijft zeer gespannen. Na het bloedbad in Racak op 15 dezer en de scherpe internationale veroordeling aan het adres van president Milosevic, zijn de vijandelijkheden niet gestaakt en is er evenmin sprake van terugtrekking van eenheden. Servische troepen zijn, tegen het nadrukkelijk advies van de KVM in, op 17 dezer naar Racak teruggekeerd, waarna opnieuw gevechten uitbraken. Volgens UNHCR zijn ca. 5500 personen het gebied rond Racak ontvlucht; een deel hiervan zou zich schuilhouden in de nabijgelegen bergen.

(...)

Tijdens een tweede zitting van de Veiligheidsraad op 19 dezer werd overeenstemming bereikt over een presidentiële verklaring over Kosovo (in bijlage aan deze brief toegevoegd). In deze verklaring wordt het bloedbad in Racak krachtig veroordeeld, evenals de houding van de FRJ ten aanzien van ambassadeur Walker en hoofdaanklager Arbour.

(...)

Nederland heeft in de bovengenoemde internationale fora nadrukkelijk gepleit voor een krachtige veroordeling van de gebeurtenissen en een duidelijke boodschap aan president Milosevic dat schendingen van gemaakte afspraken niet zonder reacties zullen blijven. Het dient hem hierbij duidelijk te zijn dat dit zonedig ook tot NAVO-luchtacties kan leiden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 230 (prod. 3).

In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 2 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt het volgende opgemerkt:

"Contactgroep

De Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het VK, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-voorzitterschap, heeft op 29 januari jl. in Londen overeenstemming bereikt over een concreet plan van aanpak voor het bereiken van een interimregeling voor Kosovo, gekoppeld aan een strak tijdschema (zie bijlage). De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de FRJ en Servië, en van de Kosovo-Albanezen, gesommeerd vóór 6 februari a.s. te beginnen met onderhandelingen in Rambouillet (ten zuidwesten van Parijs). Deze onderhandelingen zullen onder co-voorzitterschap staan van de Britse en Franse ministers van Buitenlandse Zaken, Cook en Vedrine, met directe betrokkenheid van de Contactgroep. Als onderhandelaars tijdens de conferentie zullen de VS-bemiddelaar Hill, EU-gezant Petritsch en een nog aan te wijzen Russische vertegenwoordiger optreden. De onderhandelingen zouden maximaal een week mogen duren, eventueel verlengd met nog een week. De partijen hebben in totaal dus 21 dagen gekregen om tot een politiek akkoord te komen. De Contactgroep heeft benadrukt beide partijen aansprakelijk te zullen houden indien zij weigeren hieraan mee te werken.

(...)

NAVO

De NAVO-raad heeft op 30 januari jl. overeenstemming bereikt over een laatste waarschuwing aan de partijen in Kosovo. In het NAVO-ultimatum wordt aangedrongen op de naleving van de eisen van de internationale gemeenschap en de eisen zoals geformuleerd in de resoluties 1160, 1199 en 1203 van de VN-Veilighedsraad. Voorts wordt de strategie van de Contactgroep ondersteund om op 6 februari a.s. onderhandelingen tussen de partijen te doen beginnen. De NAVO spreekt de bereidheid uit tot het nemen van elke maatregel die noodzakelijk is om:

- a. een humanitaire catastrofe af te wenden
- b. een politieke regeling tot stand te brengen
- c. naleving van de eisen van de internationale gemeenschap (incl. de afspraken tussen de NAVO en de FRJ over de terugtrekking van eenheden) te bereiken.

De tekst van de NAVO-verklaring is op 30 januari jl. door Secretaris-Generaal Solana per brief overgebracht aan President Milosevic en Dr. Rugova (zie bijlage). De NAVO-raad heeft Solana gemachtigd zo nodig tot luchtacties, waarvoor de ACTORDs reeds zijn goedgekeurd, te besluiten om de eisen kracht bij te zetten. Een dergelijk besluit zal worden voorafgegaan door consultaties met de Bondgenoten en rekening houden met de ontwikkelingen op de grond en het verloop van het onderhandelingsproces. SG Solana zal hierbij tevens rekening houden met de opstelling van het leiderschap en gewapende groeperingen van de Kosovo-Albanezen.

VN-Veiligheidsraad

De VN-Veiligheidsraad heeft op 29 januari jl. een presidentiële verklaring aanvaard (zie bijlage), waarin de voorgestelde aanpak van de Contactgroep voor het bereiken van een politiek akkoord wordt ondersteund. De VR roept de partijen op hun verplichtingen na te komen en samen te werken met de Contactgroep.

Nederlandse positie

De Regering steunt de door de Contactgroep overeengekomen strategie. In NAVO-kader heeft Nederland zich uitgesproken voor verhoging van de militaire druk op de partijen."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 233 (prod. 4).

Er is ruim twee weken intensief onderhandeld in Rambouillet. Dit heeft nog geen akkoord opgeleverd, maar volgens de Contactgroep wel consensus op een aantal belangrijke aspecten. Ik verwijs voor een uiteenzetting over de voorlopige uitkomst van het onderhandelingsproces in Rambouillet naar productie 7; de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 24 februari 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer. De Contactgroep is van opvatting dat een akkoord mogelijk is indien partijen het eens kunnen worden over de wijze van implementatie en de modaliteiten voor een internationale civiele en militaire presentie voor de uitvoering van een akkoord. Overeengekomen is dat de onderhandelingen in Rambouillet een vervolg zullen krijgen met een nieuwe bijeenkomst over de implementatie van een akkoord op 15 maart in Frankrijk. In de "co-chairmen's

conclusions" van de onderhandelingen (zie bijlage bij productie 7) worden de partijen opgeroepen zich te onthouden van acties die de te bereiken resultaten kunnen ondermijnen. In het bijzonder wordt van partijen verwacht dat zij een staakt het vuren in acht zullen nemen en de relevante VR-resoluties zullen naleven.

In deze brief wordt door de beide Ministers benadrukt dat zolang een politieke benadering tot de mogelijkheden behoort deze te verkiezen valt boven een militaire. Helaas is er toch weer sprake geweest van een hervatting van gevechten. Dat is ook de reden dat in de hiervoor genoemde brief door de Ministers wordt geschreven:

"Van belang is in dit verband dat de dreiging van NAVO-luchtacties onverminderd van kracht blijft."

Gezien het vorenstaande kunnen mijns inziens de volgende conclusies getrokken worden:

1. de dreiging om in NAVO-verband militair op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven;
2. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;
3. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
4. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.

Uit deze schets blijkt dat in internationaal verband alles op alles wordt gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Er wordt door de verschillende internationale organisaties, waaronder de OVSE, de EU en de NAVO, druk uitgeoefend op de strijdende partijen om de Veiligheidsraadsresoluties na te leven. Door de Contactgroep, waarvan ook Rusland deel uitmaakt, is een concreet plan van aanpak opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. Mocht een dergelijke regeling

niet worden bereikt, dan zal dit een eventueel noodzakelijk militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

3. Vermeende schending art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties

Eisers menen dat er onvoldoende volkenrechtelijke legitimatie is voor het dreigen met militair optreden in NAVO-verband. Zij menen dat hiervoor een afzonderlijke resolutie van de Veiligheidsraad vereist is. Zij stellen dat, zonder een dergelijke resolutie, een militair optreden in voormalig Joegoslavië in strijd is met art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze stellingen worden, gezien de hiervoor getrokken conclusies, niet gedeeld door de Nederlandse regering, de Tweede Kamer en de NAVO.

Met betrekking tot de vermeende schending wordt opgemerkt dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontleen aan art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze bepaling kan niet worden aangemerkt als een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet. Een ieder verbindende bepalingen zijn bepalingen die verbindende kracht hebben jegens burgers (private personen, inclusief privaatrechtelijke rechtspersonen). Een bepaling kan naar haar inhoud een ieder verbinden indien aan twee voorwaarden is voldaan. In de eerste plaats dienen bij de uitvoering of naleving van de bepaling rechtstreeks belangen van particulieren betrokken te zijn. In de tweede plaats moet de bepaling zelf door bestuur of rechter kunnen worden toegepast. In de woorden van de Hoge Raad: "De bepaling moet van dien aard zijn dat zij in de nationale rechtsorde zonder meer als objectief recht kan functioneren. Een bepaling die slechts kan worden uitgevoerd door middel van nadere volkenrechtelijke maatregelen of door middel van nationale wetgeving, voldoet niet aan de laatste voorwaarde. Voor de vraag of aan de laatste voorwaarde is voldaan is met name van belang of de bepaling voldoende concreet is."

Zie:

HR 30 mei 1986, NJ 1986, 688 (PAS);

HR 18 april 1995, NJ 1995, 619 ('tH).

Verg.:
HR 10 november 1989, NJ 1991, 248 (prof. mr P.H. Kooijmans).

Voor de stelling van de Staat dat eisers niet rechtstreeks rechten kunnen ontleen aan art. 2 lid 4 van het Handvest zijn verschillende argumenten aan te voeren. In de eerste plaats zijn in het Handvest normen opgenomen die bij uitstek zien op de betrekkingen tussen staten onderling (niet tussen de staten en burgers), zoals blijkt uit de formulering van art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In de tweede plaats dient acht geslagen te worden op de inhoud van andere bepalingen uit het Handvest die van belang zijn voor de uitleg van art. 2 lid 4. In dit verband kan gewezen worden op de artt. 39 tot en met 51 van het Handvest, hoofdstuk VII van het Handvest, dat de mogelijkheid schept tot het treffen van maatregelen tegen een staat in geval van overtreding van art. 2 lid 4. Ook deze bepalingen richten zich uitsluitend tot staten en internationale organisaties. Aan de bepalingen ligt de veronderstelling ten grondslag dat (lid-)staten op de naleving van art. 2 lid 4 toezien. Dit zijn duidelijke aanwijzingen dat de verdragsluitende partijen aan de hier aan de orde zijnde bepalingen van het Handvest geen rechtstreekse werking hebben willen verbinden.

Ook in de literatuur wordt ervan uitgegaan dat burgers geen rechtstreeks beroep kunnen doen op art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. In "The Charter of the United Nations, A Commentary" (ed. B. Simma), Oxford 1994, wordt bij art. 2 sub 4 door Randelzhofer opgemerkt:

"Art. 2(4) stipulates that it is the members of the UN who shall refrain from the threat or use of force. According to Art. 4 of the Charter, only states are eligible to become members of the UN. *Thus the prohibition of the use of force indisputably only protects and is only addressed to states.* It does not matter in this respect whether the states recognize each other. Even states that are not members of the UN are protected, though not bound, by Art. 2(4), owing to the provision's broad wording ('any state')." (p. 115)

Het Handvest voorziet ook in een gerechtelijk orgaan, te weten het Internationaal Gerechtshof (art. 92 van het Handvest van de Verenigde Naties). Op grond van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof kunnen slechts staten partij zijn in voor het Hof te brengen zaken. Ik verwijs naar art. 34 van het Statuut van het Internatio-

naal Gerechtshof. Krachtens art. 36 van dit Statuut strekt de rechtsmacht van het Hof zich uit tot alle zaken die de partijen daaraan voorleggen, en tot alle kwesties die in het bijzonder worden genoemd in het Handvest van de Verenigde Naties of in van kracht zijnde verdragen en conventies. Een dergelijke kwestie kan ook betrekking hebben op de vraag of een lidstaat door militair optreden of een dreigen daarmee in strijd handelt met het bepaalde in het Handvest van de Verenigde Naties. In dat geval gaat het om een geschil tussen staten dat beslecht kan worden door het Internationaal Gerechtshof. Dat gebeurt ook regelmatig. Ik noem bij wijze van voorbeeld de volgende zaken:

Internationaal Gerechtshof, 24 mei 1980, inzake United States of America/Iran, ICJ-reports 1980, p. 3;
Internationaal Gerechtshof, 27 juni 1986, inzake Nicaragua/United States of America, ICJ-reports 1986, p. 14.

De vraag of een bepaald handelen van een staat in strijd is met het Handvest van de Verenigde Naties is dus een vraag die op volkenrechtelijk niveau, d.w.z. tussen staten, beantwoord dient te worden. Art. 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties is daar bij uitstek een voorbeeld van. Die bepaling komt derhalve niet voor rechtstreekse toepassing in het Nederlandse recht in aanmerking. Op deze bepaling kan derhalve geen rechtstreeks beroep worden gedaan door eisers wegens het ontbreken van het een ieder verbindende karakter als bedoeld in art. 93 Grondwet. Dat geldt overigens evenzeer voor de hoofdstukken VII en VIII van het Handvest van de Verenigde Naties (art. 39 t/m 54).

4. Verschillende andere onderwerpen die door eisers aan de orde worden gesteld

In de conclusie van eis wordt ook aangevoerd dat er sprake zou zijn van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. De verdragen van Genève van 12 augustus 1949 (Stb. 1949, nrs 246-249) betreffen beperkingen op de oorlogvoering. Zij geven regels voor de behandeling van krijgsgevangenen, burgers etc. Het Eerste Aanvullende protocol geeft nadere regels voor de bescherming van slachtoffers. De verdragen zien op beperkingen van een gewapend conflict wanneer dat eenmaal is uitgebroken. Er is geen sprake van een dergelijk gewapend conflict. In dit verband dient benadrukt te worden dat zelfs in

het geval van een dergelijk conflict de vermeende schending van art. 2 lid 4 van het Handvest, niet automatisch leidt tot de conclusie dat er sprake zou zijn van schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de verdragen van Genève. Een eventuele schending van humanitair oorlogsrecht dient geïndividualiseerd te worden.

Met betrekking tot de doelen van een eventueel militair optreden in NAVO-verband citeer ik wederom uit het verslag van het overleg dat op 8 oktober 1998 heeft plaatsgevonden tussen de Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie.

"Het doelgebied van de NAVO-aanvallen is de gehele voormalige republiek Joegoslavië. De doelen zijn militair-strategisch, waarbij gedacht kan worden aan commandocentrales, luchtverdedigingssystemen, militaire eenheden en zware wapens. In de eerste fase zal de aandacht zich voornamelijk op Kosovo richten en zullen de aanvallen zeer sterk gericht zijn op het uitschakelen van luchtverdedigingssystemen ter vermindering van de risico's van de inzet van vliegtuigen in volgende fasen. Indien Milosevic blijft weigeren te reageren, kan het moment aanbreken dat de betekenis van "militair strategisch" wordt verruimd en dat ook doelen als elektriciteitscentrales en olieopslagplaatsen worden gekozen. Nadrukkelijk niet de bedoeling is burgerdoelen aan te vallen. Er wordt bijzonder veel gedaan aan het optimaal beperken van collateral damage. Daarvoor worden slimme wapens ingezet, zoals ook in Irak gebeurde. De mogelijkheid is aanwezig dat luchtverdedigingssystemen richting burgerbevolking worden verplaatst, waardoor burgers het risico lopen slachtoffer te worden van luchtaanvallen, maar de minister wees erop dat vrij nauwkeurig te volgen is waarheen dergelijke systemen verplaatst worden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr 221.

Een eventueel militair optreden in NAVO-verband richt zich dus op militaire doelen in voormalig Joegoslavië. Ook de NAVO is zich ervan bewust dat zij zich dient te houden aan de grenzen gesteld door het recht dat van toepassing is in gewapende conflicten. Van enige (dreigende) schending van het Eerste Aanvullende protocol bij de hiervoor genoemde verdragen is dan ook geen sprake.

Eisers voeren ook nog aan dat er sprake zou zijn van Nederlandse medeplichtigheid aan (dreigend) disproportioneel wapengeweld. Ook hiervan is geen sprake. Ik verwijs

wederom naar de hiervoor genoemde brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998. Uitdrukkelijk is aangegeven dat de intensiteit en de duur van eventuele luchtaanvallen in NAVO-verband afhankelijk is van de reactie van de strijdende partijen. In de door de NAVO opgestelde planning is een aantal fasen voorzien waarin verschillende militaire doelen kunnen worden aangevallen. Nadat een fase is voltooid dient beoordeeld te worden of verder militair optreden noodzakelijk is. Vandaar dat iedere volgende fase aan de orde komt in de NAVO-raad.

Eisers stellen ten onrechte dat Nederland in het kader van de "Activation Order" afstand gedaan zou hebben van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens. Ik citeer wederom uit de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie van 8 oktober 1998:

"In alle achtereenvolgende fasen moet maximaal gebruik worden gemaakt van alle denkbare diplomatieke - o.a. ook van de OVSE - en politieke middelen om tot een vreedzame implementatie van resolutie 1199 te komen. Ook zal gedurende het gehele proces een voortdurende politieke controle op elke individuele fase van eventueel militair optreden gegarandeerd moeten zijn en zal men zich in elke fase rekenschap moeten geven van de gevolgen en de implicaties voor besluitvorming over de volgende fase(n). Het besluit van de Nederlandse regering om in de NAVO-raad akkoord te gaan met een machtiging tot ACTORD en eventueel daarop volgende Nederlandse deelname aan luchtacties, is dus gebonden aan de hierboven genoemde voorwaarden."

Zie: Tweede Kamer 1998-1999, 22181, nr 213 (prod. 1).

Alvorens er derhalve wordt overgegaan tot een volgende fase komt een dergelijk onderwerp in de NAVO-raad aan de orde. Aldus zal telkens een politieke afweging aan de orde zijn waarbij ook de Nederlandse regering wordt betrokken. Van het afstand doen van een beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens is dan ook geen sprake.

5. Positie gedaagde natuurlijke personen

In privé gedagvaard zijn onder andere de Minister-President en de Voorzitter van de Tweede Kamer. In gemoede kan mijns inziens niet volgehouden worden dat door

mee te werken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden in NAVO-verband er sprake zou zijn van een oorlogsmisdrijf. Voor die stelling ontbreekt ook iedere onderbouwing. In de besluitvorming heeft steeds vooropgestaan dat alles op alles moet worden gezet om een politieke oplossing te bereiken. Militair optreden is alleen aan de orde wanneer alle politieke en diplomatieke middelen zijn uitgeput. Met betrekking tot de eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties verwijs ik u naar de hiervoor gegeven uiteenzetting.

De vordering om de Minister-President en de Voorzitter van de Tweede Kamer te bevelen om persoonlijk en individueel af te zien van iedere verdere medewerking aan besluitvorming die kan leiden tot de inzet van militaire middelen in NAVO-verband stuit ook op een ander bezwaar. Het toewijzen van een dergelijke vordering zou betekenen dat de noodzakelijke politieke besluitvorming gefrustreerd zou worden. Een dergelijke ingreep zou een goed functioneren van de parlementaire democratie beletten. In dit verband verwijs ik naar het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage van 15 januari 1999 in de zaak Irak (rolnummer 98/1712).

Een eventuele veroordeling van de Staat richt zich, zoals bekend, ook tot de organen van de Staat. Er is geen enkele reden waarom er derhalve personen in dienst van de Staat in privé betrokken zouden moeten worden in deze procedure. Nu ook iedere goede grond ontbreekt voor het verwijt dat de Staat en gedaagden zich schuldig zouden maken aan het plegen van een oorlogsmisdrijf meen ik ook dat eisers geen voldoende processueel- dan wel materieelrechtelijk door het bepaalde in art. 6:162 BW beschermd belang hebben bij het gevorderde. Hetzelfde geldt voor de andere gedaagde natuurlijke personen.

6. Conclusie

Er is geen sprake van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen. Zoals hiervoor uiteengezet zijn er meerdere redenen waarom eisers niet-ontvankelijk dienen te worden verklaard in hun vorderingen, dan wel dat deze vorderingen dienen te worden afgewezen; kosten rechtens.

Heden, de
op verzoek van :

maart negentienhonderd negenennegentig,

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJIC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOICIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DJORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
23. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR; USA;
25. OZREN DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
26. HELENA DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
27. VAL DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
28. SUZAN DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
29. BRADLEY DJUKICH, wonende te San Diego, CA; USA;
30. JOOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende de Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;
41. MILENIJA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
54. BILJANA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
56. DRAGINJA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
60. MIJO SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA, wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LJUBINKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
64. LJILJANA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASJA DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOJSA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
72. JAN TRAJKOVIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIJA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
87. MILENA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
88. SLAVISA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
89. YASNA ZIVANOVIC, wonende te Parijs, Frankrijk;
90. ROSA IOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA; USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA; USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA; USA;

te dezer zake domicilie kiezend te 's-Gravenhage aan de Valkenboslaan 72, ten kantore van mr. A.B.B. Beelaard, die tot procureur wordt gesteld,

heb ik,

AAN :

1. de STAAT DER NEDERLANDEN, zetelend te 's-Gravenhage aan de Kazernestraat 52, ten parkette van de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:
2. WIM KOK, wonende te Amsterdam aan de Ank v.d. Moerstraat 9, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:
3. JELTJE VAN NIEUWENHOVEN, wonende te Den Haag aan de Gedempte Burgwal 27a, aldaar mijn exploit doende, sprekende met en afschrift dezes latende aan:

AANGEZEGD :

dat mijn verzoekers in hoger beroep komen van het door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage op 18 maart 1999 onder rolnummer KG 99/69 in kort geding gewezen vonnis tussen mijn requiranten als eisers en gerequireerden als gedaagden;

en heb ik, deurwaarder, de Staat der Nederlanden, Wim Kok en Jeltje van Nieuwenhoven

GEDAGVAARD :

om op donderdag acht april negentienhonderd negenennegentig, des morgens om 10 uur, vertegenwoordigd door een procureur, te verschijnen ter terechtzitting van het Gerechtshof te 's-Gravenhage, welke terechtzitting zal worden gehouden in het Paleis van Justitie te 's-Gravenhage aan de Prins Clauslaan 60 aldaar;

TENEINDE :

alsdan en aldaar te horen eis doen en concluderen dat het het Hof moge behagen te vernietigen het vonnis, , op 18 maart onder rolnummer KG 99/69 in kort geding door de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage tussen partijen gewezen en, opnieuw rechtdoende, alsnog bij arrest, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

zolang niet de Veiligheidsraad middels een nadere resolutie heeft ingestemd met het gebruik van militair geweld tegen de republiek Joegoslavië,

1. de Staat der Nederlanden te verbieden:
 - a. oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië toe te passen of daarmee (nog langer) te dreigen, dan wel aan (het dreigen met) zodanig oorlogsgeweld (nog langer) mee te werken in NAVO-verband;
 - b. (het dreigen met) zodanig oorlogsgeweld (nog langer) politiek en militair te steunen.
2. de Staat der Nederlanden te bevelen:
 - a. de regeringen van NAVO-bondgenoten terstond kenbaar te maken dat de militaire en politieke steun van Nederland aan (de bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië met onmiddellijke ingang wordt beëindigd;
 - b. dat alle voor (de bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië bedoelde Nederlandse wapensystemen onmiddellijk worden teruggetrokken uit het (potentiële) oorlogsgebied;
3. de Staat der Nederlanden te veroordelen tot betaling van f 10.000,- wegens immateriële schade, toegebracht aan de eisers van Joegoslavische en Macedonische afkomst, te voldoen aan het Rode Kruis van de Federale Republiek Joegoslavië;
4. Gedaagden 2 en 3 te bevelen ook persoonlijk en individueel, d.w.z. als privé-personen, af te zien van (iedere verdere medewerking aan) besluitvorming die kan leiden tot (verdere) daadwerkelijke inzet van Nederlandse strijdmiddelen in NAVO-verband, gericht op (verdere) aantasting van de territoriale integriteit en de politieke onafhankelijkheid van de Federale Republiek Joegoslavië, zolang een resolutie van de Veiligheidsraad die uitdrukkelijk tot toepassing van militair geweld jegens de Republiek Joegoslavië opdracht geeft of machtigt, ontbreekt;

met veroordeling van geïntimeerden in de kosten in beide instanties.

Zulks op de navolgende gronden :

1. Inleiding

- Aanvankelijk - eisers hebben in kort geding in eerste aanleg gevorderd - kortweg - dat - aanvankelijk - gedaagden, d.w.z. de Staat der Nederlanden en een aantal natuurlijke personen die de hoogste politieke en militaire verantwoordelijkheid dragen voor (dreigen met een) daadwerkelijke toepassing van oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië (FRY), alsmede een aantal natuurlijke personen die bij de daadwerkelijke militaire uitvoering daarvan betrokken zullen zijn, zich dienen te onthouden van (het (verder) dreigen met) oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens de FRY, zolang althans een resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die tot oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt, ontbreekt.

De - aanvankelijk - gedaagden-natuurlijke personen zijn daarbij gedagvaard, aangezien hier aan de orde is het (dreigen met) toepassen van onrechtmatig oorlogsgeweld en het mitsdien hier handelt om een misdrijf tegen de vrede, alsmede eventuele verdere oorlogsmisdrijven bij een daadwerkelijke effectuering van van oorlogsgeweld jegens de FRY, zodat hier van gelding zijn de principes van Neurenberg, vastgelegd in het Handvest van Neurenberg (Stcrt 1946, 18), en wel met name (ook) het bepaalde in artikel 6 van dit Handvest, als weergegeven op blz. 4 van het pleidooi in eerste aanleg van appellanten.

In deze beginselen van Neurenberg is vastgelegd:

"Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and only by punishing individuals who commit such crimes can the provisions of international law be enforced". (Annual Digest, 13 (1946), p. 221)

Met andere woorden: niet abstracties als de Staat plegen misdrijven tegen de vrede en oorlogsmisdrijven, maar individuen. Van hoog tot laag zijn zij, sinds Neurenberg, allemaal gezamenlijk en individueel verantwoordelijk, indien dergelijke misdrijven worden begaan. Om dit principe gestalte te geven, zijn derhalve ook de in eerste aanleg genoemde natuurlijke personen gedagvaard.

In het bestreden vonnis heeft de President van de Haagse Rechtbank er zich onvoldoende rekenschap van gegeven dat het toepassen van oorlogsgeweld een van de diepste en meest ingrijpende inbreuken vormt op de rechtsorde, die maar denkbaar zijn.

Het toepassen van oorlogsgeweld en het dreigen ermee is dan ook verboden naar normen van *ius cogens*.

Dit houdt in dat het gebruiken van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee onder alle omstandigheden en te allen tijde verboden is. Tenzij het gaat om rechtmatig oorlogsgeweld.

Gelet echter op het feit dat het recht het gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee - en dit geldt in elk geval sinds de Tweede Wereldoorlog - uitdrukkelijk in de ban heeft gedaan - dit in tegenstelling tot verder terug in de historie gelegen tijden, toen het voeren van een oorlog als een soort natuurlijk recht werd beschouwd - dient echter de onrechtmatigheid van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee in een concreet geval het uitgangspunt te zijn.

Tenzij het tegendeel wordt aangetoond.

Het is juridisch van fundamenteel belang om vast te stellen of een bepaald geval van gebruik van oorlogsgeweld en het dreigen daarmee onrechtmatig is of niet.

Voor de duidelijkheid eerst nog dit: zoals ook reeds bij conclusie van eis, tevens nadere memorie van -aanvankelijk - eisers is uiteengezet, geldt dat als in enig geval het gebruik van oorlogsgeweld is verboden, dit automatisch ook opgeld doet voor bedreiging met oorlogsgeweld.

In gevallen waarin oorlogsgeweld dus niet mag worden gebruikt, mag er op gelijke voet dus ook niet mee worden gedreigd. In beide gevallen is dan sprake van agressie.

In de conclusie van eis wordt wat dit aangaat verwezen naar de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 over de rechtmatigheid van kernwapengebruik (prod. 4 in eerste aanleg), waarin dit rechtsuitgangspunt nog eens wordt bevestigd (overweging 47), alsmede naar de opvatting van de Staat zelf, neergelegd in het memorandum waarin Nederland zijn mening geeft over de legitimiteit van kernwapengebruik in het kader van de bovengenoemde procedure voor het Internationaal Gerechtshof :

"Het dient in dit verband in herinnering te worden geroepen dat door begrenzingen te stellen aan het gebruik van geweld door lidstaten van de Verenigde Naties - waarvan het gebruik van kernwapens maar één vorm is - artikel 2, lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties ook grenzen stelt aan de bedreiging met geweld. Het is zeker zo dat waar het gebruik van geweld voor onrechtmatig moet worden gehouden, de bedreiging met zulk geweld in beginsel gelijkelijk voor onrechtmatig moet worden gehouden." (ad 16)

In deze conclusie van eis wordt daaraan toegevoegd :

"Daarmee valt dus niet te schipperen. Met name is er geen plaats voor de redenering dat het wellicht in een bepaald geval wel eens vruchtbaar kan zijn om te dreigen met militair geweld om bepaalde, op het oog politiek wenselijke doelen te bereiken, die ook heel gerechtvaardigd schijnen. Voor een dergelijk opportunisme is geen plaats: als het gebruik van oorlogsgeweld in een bepaalde concrete situatie niet mag, dan mag er ook niet mee gedreigd worden.

Nooit, hoe nobel het daarmee te bereiken doel ook schijnt. Natuurlijk heeft dit ook zijn volkenrechtelijke logica: staten hebben zich ervan te onthouden andere staten met behulp van militaire dreigementen bepaalde politieke handelingen of politieke resultaten af te dwingen. Pas als het doel dat met eventuele dreigementen wordt beoogd zodanig juridisch gelegitimeerd is dat het bereiken hiervan desnoods met toepassing van oorlogsgeweld gerechtvaardigd zou zijn, eerst dan mag gepoogd worden dit ook met behulp van alleen dreigementen met militair geweld te bereiken.

Dat is een duidelijke maatstaf die niet overschreden mag worden. "

In verband met een en ander wordt verwezen naar blz. A-9 t/m A-11 van de conclusie van eis.

In geval van onrechtmatig oorlogsgeweld of het dreigen daarmee is er ipso facto sprake van een misdrijf tegen de vrede. Handelt het daarbij om onrechtmatig oorlogsgeweld, dan zijn de verwoestingen die daarbij worden aangericht en de slachtoffers die daarbij dan vallen te beschouwen als onrechtmatige vernietiging en aantasting van eigendommen en de slachtoffers als slachtoffers van onrechtmatig handelen. Er is dan wat betreft deze laatste sprake van doodslag, dood door schuld, c.q. het toebrengen van lichamelijk letsel, voor zover het daarbij gaat om -onbedoelde - burgerslachtoffers.

Jegens de militaire slachtoffers, wier fysieke uitschakeling bij als onrechtmatig te kwalificeren oorlogsgeweld bewust wordt beoogd, is er dan sprake van moord en het opzettelijk toebrengen van lichamelijk letsel.

Ervan uitgaande dat oorlogsgeweld jegens de FRY onrechtmatig is, geldt in casu dat geen van de Joegoslavische - aanvankelijk - eisers of de als - aanvankelijk - eiseres optredende vredesorganisaties dergelijke fundamentele rechtsschendingen behoeft te dulden.

Met name behoeven zij niet te dulden dat zijzelf, woonachtig in Servië en deels ook in Kosovo, daarvan het slachtoffer zouden worden. En voorts behoeven de buiten Servië woonachtige Joegoslavische - aanvankelijk - eisers

evenmin te dulden dat hun familieleden, verwanten, vrienden en bekenden in Joegoslavië daarvan het slachtoffer zouden worden, of dat hun eigendommen en andere op geld waardeerbare belangen in Joegoslavië daardoor zouden worden aangetast.

En de als - aanvankelijk - mede-eisers optredende vredesorganisaties behoeven evenmin te dulden dat zij door een dergelijke fundamentele schending van het recht worden afgehouden van waar zij hun statutaire doelstelling en hun maatschappelijk streven op hebben gericht, namelijk - kortweg - het tegengaan van onrechtmatig oorlogsgeweld.

In geval van rechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee ligt dit echter geheel anders.

In dat geval hebben burgers van de staat waartegen oorlogsgeweld wordt gebruikt - indien overigens de wetten en gebruiken van de oorlog stipt in acht worden genomen - een zekere mate van "collateral damage", waardoor zij gewond of gedood kunnen worden en hun eigendommen en andere op geld waardeerbare belangen kunnen worden aangetast of vernietigd, te dulden.

Het fysiek uitschakelen van militairen van de aangevallen staat wordt dan een legitiem doel, indien althans daarbij geen verboden methoden van oorlogvoering worden gebruikt en geen disproportioneel wapengeweld wordt toegepast.

Potentiële slachtoffers en andere door concreet (dreigend) oorlogsgeweld mogelijk getroffen en benadeelden hebben er dus groot belang bij dat wordt vastgesteld of dit (dreigend) oorlogsgeweld rechtmatig van aard is of niet.

Aangezien het bij het verbod van onrechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee handelt om een norm van *ius cogens*, dient deze norm overal en altijd te worden gehandhaafd en moet deze norm ook overal en altijd, middels rechterlijke interventie, als handhaafbaar worden beschouwd.

Dat geldt ook voor de appellanten van Joegoslavische afkomst in dit kort geding, die voor de Nederlandse rechter een voorziening moeten kunnen vragen tegen Nederlandse dreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld in NAVO-verband jegens hen, hun gezinnen, familie en verwanten, hun eigendommen en op geld waardeerbare overige belangen in Joegoslavië.

De President heeft zich echter in het betreden vonnis aan een oordeel over de rechtmatigheid van het (dreigend) oorlogsgeweld van de Staat der Nederlanden en de overige gedaagden jegens de FRY onttrokken. Zodoende heeft hij ook geen oordeel hoeven geven over de vraag of er sprake is van (dreigende) onrechtmatige aantasting van subjectieve rechten van de - aanvankelijk - eisers van Joegoslavische afkomst door de Staat der Nederlanden en de overige gedaagden.

In feite geeft de President hier een *non liquet* en geeft hij als zijn oordeel dat hij geen oordeel kan geven of hier sprake is van (dreigende) schending van subjectieve rechten van appellanten, omdat de vraag of er in casu sprake zou zijn van rechtmatig of onrechtmatig (dreigend) oorlogsgeweld aan zijn oordeelsbevoegdheid onttrokken zou zijn.

Aldus geeft hij in feite te kennen dat naar zijn oordeel burgers niet tegen een van de meest diepgaande en ingrijpende inbreuken op de rechtsorde die maar denkbaar zijn, in rechte zouden kunnen opkomen.

Tegen daaruit voortvloeiende inbreuken op hun subjectieve rechten zou de rechter machteloos staan en zou hij deze (potentiële) slachtoffers, die een beroep op hem doen met lege handen moeten laten staan.

Zelfs als het meest fundamentele subjectieve recht, namelijk het recht op leven, op onrechtmatige wijze dreigt te worden aangetast, zou de

rechter daartegen geen bescherming vermogen te bieden, zodra de oorzaak van deze aantasting in de sfeer van oorlogsgeweld zou liggen. Want over de rechtmatigheid daarvan zou de rechter geen oordeel kunnen geven.

Dit hoewel de norm dat onrechtmatig oorlogsgeweld en het dreigen daarmee verboden zijn een algemeen geldende en universele norm van ius cogens vormt.

In feite zegt de rechter daarmee dat appellanten de schending van hun subjectieve rechten in een situatie van onrechtmatig oorlogsgeweld maar als een soort onafwendbare natuurramp over hun kant moeten laten gaan. Zoals dit eeuwenlang het geval is geweest.

Daarmee geeft de rechter dan tevens aan dat fundamentele mensenrechten in alle situaties via rechterlijke interventie als afdwingbaar gelden. Behalve als die fundamentele mensenrecht-schendingen een gevolg zijn van onrechtmatige oorlogshandelingen.

De rechter sluit zich hiermee aan bij het eeuwenoude sjabloon dat staten de exclusieve beslissingsmacht over oorlog hebben en dat burgers zich daarin maar hebben te schikken en zich aan de mogelijke gevolgen hiervan meer hebben te onderwerpen. Ook als die konsekventies zijn een (dreigende) onrechtmatige aantasting van het meest fundamentele van al hun subjectieve rechten, namelijk hun recht op leven.

Voor de rechter zou dan daarbij, zolang het om oorlogsgeweld gaat, in de sfeer van de rechtsbescherming geen enkele taak zijn weggelegd.

Een dergelijke archaïsche rechtsopvatting is echter in het geheel niet in lijn met de rule of law, die zich sedert de Tweede Wereldoorlog definitief over(het dreigen met)oorlogsgeweld gevestigd heeft.

Maar klaarblijkelijk speelt bij het "non liquet" van de President in het bestreden vonnis ook nog een tweede factor mee.

En dat is dat de Nederlandse regering, gesteund door de bijna voltallige Tweede Kamer, alsmede gesteund door alle NAVO-landen, zich op het standpunt stelt dat (dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY voor rechtmatig moet worden gehouden. Nu dat het geval is, moet die rechtmatigheid er wel zijn, zo is de redenering. Het gaat hier immers om rechtsstaten die de onderhavige beslissing tot (dreigen met) oorlogsgeweld jegens de FRY hebben genomen en verondersteld mag worden dat zij serieus hebben onderzocht en afgewogen of dit inderdaad rechtmatig is.

Het ligt dan voor de hand dat de rechter bij dit oordeel aansluiting zoekt.

Wellicht echter is dit voor een onafhankelijke rechter niet vanzelfsprekend.

Het is immers een fictie dat rechtsstaten niet onderhevig zijn aan of zouden kunnen bezwijken voor - individueel zowel als collectief - de neiging om andere belangen voor recht te laten gelden.

Nu met betrekking tot (dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY in elk geval geen gerechtvaardigde zelfverdediging aan de orde is en evenzeer een resolutie van de Veiligheidsraad die tot het gebruik van oorlogsgeweld opdracht geeft of daartoe uitdrukkelijk machtigt, ontbreekt, ligt er een duidelijke bewijslast op de Staat en de overige - aanvankelijk - gedaagden om aan te tonen dat in casu (de dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY niet onrechtmatig zou zijn. Dit mede in het licht van het feit dat het de norm is dat oorlog verboden is, welk verbod slechts in nauw omschreven en geclausuleerde gevallen uitzondering lijdt.

De motivering van de rechtmatigheid van dit oorlogsgeweld gaat echter vooralsnog niet dieper dan de stelling dat dit voor rechtmatig moet worden gehouden, omdat met betrekking tot de kwestie-Kosovo door de Veiligheidsraad zou zijn uitgesproken dat hierbij Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties aan de orde is.

Dat dit echter op zich al een titel zou opleveren om tot (bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY over te gaan, mist - wat hiervan ook wordt gezegd door de NAVO-landen in gezamenlijkheid - elke juridische aannemelijkheid.

Zodat ook met betrekking tot de rechtmatigheid van dit specifieke oorlogsgeweld eerst geldt: quod erat demonstrandum.

2. Grieven

Appellanten brengen tegen het bestreden vonnis de volgende grieven in.

Ten onrechte wordt in het vonnis geconcludeerd :

"4.6. Het voorgaande betekent dat het gevorderde jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 dient te worden afgewezen. In het licht daarvan kan de vraag of wel al diegenen die in deze procedure als eisers optreden een gerechtvaardigd belang bij het gevorderde hebben, in het midden worden gelaten.

4.7. Eisers worden als de in het ongelijk gestelde partij veroordeeld in de kosten van dit geding. ",

waarna onder 5 de dagvaarding ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 nietig wordt verklaard en ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3 de vorderingen worden afgewezen, met veroordeling van eisers in de kosten van het geding.

Grief I

Ten onrechte zijn - aanvankelijk - eisers in het onderhavige geding in eerste aanleg in de kosten veroordeeld.

Dit aangezien de vorderingen van - aanvankelijk - eisers ten onrechte jegens gedaagden 1 t/m 3 zijn afgewezen en jegens gedaagden 4 t/m 8 de dagding ten onrechte nietig is verklaard.

Grief II

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.3 overwogen dat het beroep van - aanvankelijk - eisers op het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties faalt.

onderdeel 1

De norm van artikel 2 lid 4 Handvest is ius cogens.

Daarover bestaat onder de volkenrechtsgeleerden consensus.

Dit betekent dat deze norm als bindend moet worden beschouwd, onafhankelijk van de wil van enige afzonderlijke staat en onafhankelijk van het feit of deze zich aan het Handvest heeft gebonden of niet.

Deze norm geldt voor iedereen en overall. Daarmee behoort de norm van artikel 2 lid 4 tot de meest verstrekkende en universele rechtsnormen die er naar geldend recht bestaan.

Het is op zichzelf al volstrekt onaannemelijk dat het onmogelijk zou zijn dat de rechtsbescherming die een dergelijke fundamentele rechtsnorm beoogt te bieden voor de nationale rechter niet zou kunnen worden ingeroepen.

Dat een toetsing aan deze fundamentele rechtsnorm door de nationale rechter uitgesloten zou zijn, zou een onaanvaardbare uitkomst zijn.

Dergelijke fundamentele rechtsnormen van ius cogens dienen te allen tijde handhaafbaar te zijn, voor de nationale rechter als ook voor internationale rechterlijke fora.

Zou dat in casu, d.w.z. met betrekking tot de norm van art 2 lid 4 van het Handvest dat bedreiging met en toepassing van onrechtmatig oorlogsgeweld verboden is niet opgaan, dan betekent dit dat burgers geen enkel verweer in rechte zouden hebben tegen een dergelijke bedreiging met of gebruik van onrechtmatig oorlogsgeweld. Zij zouden dan niet de hulp van de rechter kunnen inroepen om van dergelijk onrechtmatig oorlogsgeweld verschoond

te blijven.

Tegen de grootste gesel die de mens nu al zo lang kent, namelijk oorlog, zou op deze manier geen enkel verweer in rechte van burgers mogelijk zijn.

Niet kan worden aangenomen dat de bescherming die het rechtssysteem beoogt te bieden een dergelijke leemte zou bevatten.

Ervan uitgaande dat (de bedreiging met) oorlogsgeweld waaraan de Staat der Nederlanden en de overige - aanvankelijk - gedaagden zich jegens de in Servië, waaronder ook in Kosovo, wonende eisers, die in dit kort geding de bescherming van de Nederlandse rechter inroepen, inderdaad onrechtmatig is, zouden zij, in de opvatting van het bestreden vonnis onder 4.3, nimmer tegen dergelijk (dreigend) onrechtmatig oorlogsgeweld, waarvan zij het slachtoffer (dreigen te) worden, voor de Nederlandse rechter kunnen opkomen.

Nochtans is dit de opvatting, die onder 4.3 van het bestreden vonnis tot uitdrukking wordt gebracht.

Dat de hier bedoelde regel algemeen als *ius cogens* wordt aanvaard, blijkt o.m. uit Yearbook of the International Law Commission, 1976, Vol II, deel 1, blz. 32 noot 148.

onderdeel 2

Een dergelijk onder 4.3 aan de nationale rechter toegeschreven gemis aan oordeelsbevoegdheid als het gaat om (bedreiging met) onrechtmatig oorlogsgeweld jegens burgers, is bovendien ook niet te rijmen met hetgeen de rechter zelf aan het slot van zijn overweging onder 4.2 als onderwerp van zijn oordeelstaak in dezen aangeeft.

Daarin wordt immers - terecht - door hem overwogen of de dreiging met daadwerkelijk oorlogsgeweld in NAVO-verband "moet worden beoordeeld (...)" als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld".

Echter juist een beoordeling van deze rechtsvraag wordt vervolgens door de rechter zorgvuldig vermeden.

Zodat daarmee een oordeel over wat eerder als de te beoordelen rechtsvraag wordt opgeworpen daarna geheel achterwege wordt gelaten.

Behalve onjuist, is dit dan ook bovendien nog inconsistent en onbegrijpelijk.

onderdeel 3

Ten onrechte is de rechter in zijn oordeel onder 4.3 dat het bepaalde in artikel 2 lid 4 Handvest geen een ieder verbindende werking kan worden toegekend er bovendien aan voorbij gegaan dat de in dit artikellid tot uitdrukking gebrachte fundamentele rechtsnorm niet alleen is neergelegd in het Charter van de Verenigde Naties, maar ook is opgenomen in andere verdragen. Zoals bijvoorbeeld in de aanhef van Protocol I bij de Verdragen van Genève. (Trb. 1980,87)

Dat de aanhef van een verdrag een volwaardige plaats toekomt, wordt bevestigd in art. 31, tweede lid, van het Verdrag inzake het verdragenrecht (Trb. 1972,51 en Trb. 1985,79)

Aanvullend Protocol I, bedoeld als bescherming van burgers tegen oorlogsbarbarij, kan rechtstreekse werking niet worden ontzegd.

Bovendien wordt door deze opname van de onderhavige norm in andere verdragen de universele geldigheid en noodzaak tot handhaving nog eens uitdrukkelijk uitgedragen.

onderdeel 4

Ten onrechte is de rechter in zijn oordeel onder 4.3. dat aan het bepaalde in artikel 2 lid 4 Handvest geen een ieder verbindende werking kan worden toegekend er tenslotte ook nog aan voorbij gegaan dat deze universele norm tenslotte bovendien degelijk is verankerd in het nationale recht. En wel middels artikel 90 Grondwet en art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht. Onomstotelijk vormt immers deze peremptoire norm een peiler van de inter-

nationale rechtsorde, waarvan art. 90 Grondwet de bevordering voorschrijft.

Voorts behoort deze fundamentele rechtnorm onbetwistbaar tot "de wetten en gebruiken van de oorlog", en wel tot de meest belangrijke hiervan.

Artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht stelt strafdreiging in tegen het schenden van de wetten en gebruiken van de oorlog, en dus ook tegen schending van deze norm.

Dat het daarbij gaat om een misdrijf tegen de vrede, wordt bevestigd in art. 6 van het Charter van Neurenberg, waarin de volgende definitie van misdrijven tegen de vrede wordt gegeven:

"Het maken van plannen voor, het voorbereiden van, het nemen van initiatief tot, of het voeren van een aanvalsoorlog of een oorlog in strijd met internationale verdragen (...)"

Onmiskenbaar is een oorlog in strijd met art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties een "oorlog in strijd met internationale verdragen", als hier bedoeld in het Handvest van Neurenberg.

Schending van het Handvest van Neurenberg is toetsbaar voor de nationale rechter, ook al omdat dit evident neerkomt op schending van "de wetten en gebruiken van de oorlog", als bedoeld in art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht.

Mitsdien is de schending van het bepaalde in art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties toetsbaar door de nationale rechter, ook al op grond van het feit dat bedreiging met of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat in de zin van art. 2 lid 4 van het Handvest der VN neerkomt op het voeren van een oorlog in strijd met internationale verdragen in de zin van art. 6 van het Handvest van Neurenberg.

Natuurlijk kan rechtstreekse werking aan het Handvest van Neurenberg niet worden ontzegd. Integendeel, de normen van het Handvest richten zich juist op een ieder, die op enigerlei wijze is betrokken bij schending van de normen van Neurenberg: leiders, organisatoren, deelnemers aan het opstellen van plannen en uitvoerders gelijkelijk.

Ook uit dien hoofde staat derhalve vast dat de norm van art. 2 lid 4 Handvest van de VN, jo. art. 6 Handvest van Neurenberg, jo. art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht jegens een ieder rechtstreekse werking onmogelijk kan worden ontzegd.

Grief III

Vanuit een oogpunt van rechtsbedeling is het onaanvaardbaar dat in het bestreden vonnis een oordeel over de rechtmatigheid van (het dreigen met) oorlogsgeweld jegens de FRY, immers de facto ook een dreigende aantasting van de subjectieve rechten van - aanvankelijk - eisers, te enen male wordt ontweken.

De President gaat daarbij in het bestreden vonnis zo ver te stellen dat het geven van een oordeel hierover zelfs onmogelijk zou zijn.

Het is echter als uitgesloten te beschouwen dat een dergelijk "non possumus" in casu werkelijk aan de orde zou zijn.

Ervan uitgaande dat (het dreigen met) onrechtmatig oorlogsgeweld jegens de FRY een misdrijf tegen de vrede vormt, zou dit immers betekenen dat de nationale strafrechter een oordeel over een dergelijk misdrijf, zijnde een misdrijf in de zin van art. 6 Handvest van Neurenberg en art. 8

Wet Oorlogsstrafrecht, zou worden ontzegd.
Onmiskkenbaar is echter de nationale strafrechter op dit terrein bevoegd.
Maar dit veronderstelt wel noodzakelijkerwijs dat de nationale rechter ook in staat geacht moet worden om een misdrijf tegen de vrede als zodanig te kunnen identificeren, kwalificeren en beoordelen.
Indien aangenomen moet worden dat dit voor de nationale strafrechter mogelijk is, moet ditzelfde ook worden aangenomen voor de civiele rechter.

Daarmee staat ook uit dien hoofde vast dat het in casu ook voor de nationale civiele rechter beoordeelbaar moet worden geacht of - aanvankelijk - gedaagden zich met hun (bedreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY aan een misdrijf tegen de vrede schuldig maken, c.q. reeds hebben gemaakt.

Aangezien het bestreden vonnis impliciet tot de tegenovergestelde conclusie komt, moet het reeds daarom ook als getuigend van een onjuiste rechtsopvatting van de hand worden gewezen.

onderdeel 2

De opvatting, waarvan het vonnis impliciet blijkt geeft, dat een oordeel over de vraag of (dreigen met) oorlogsgeweld door - aanvankelijk - gedaagden rechtmatig zou zijn of niet aan de nationale rechter onttrokken zou zijn, is voorts onaanvaardbaar, omdat dan, in het verlengde hiervan, in een dergelijke toestand van (dreigend) oorlogsgeweld, de nationale rechter ook geen oordeel zou kunnen geven over de rechtmatigheid van een (dreigende) aantasting van de meest fundamentele subjectieve rechten en mensenrechten van de eventuele slachtoffers hiervan, met name (ook) het recht op leven, op gezondheid, op eigendom en andere door internationale verdragen gewaarborgde subjectieve rechten.

Zou er immers sprake zijn van rechtmatig oorlogsgeweld, dan hebben gelae-
deerden, mits hier geen andere wetten en gebruiken van de oorlog zouden worden geschonden, de eventuele aantasting van hun subjectieve rechten bij gevolg van "collateral damage" te dulden.
Gaaf het echter om onrechtmatig oorlogsgeweld, dan prevaleert onverkort de rechtsbescherming die internationale verdragen aan de hierboven bedoelde subjectieve en mensenrechten toekennen.
Zodat er dan sprake is van een onaanvaardbare schending van deze subjectieve rechten en mensenrechten

Dat is ook de opvatting van de Staat der Nederlanden, zoals deze wordt vertolkt in het memorandum van 16 juni 1995, terzake van de schriftelijke behandeling van de procedure voor het Internationaal Gerechtshof over de rechtmatigheid van (dreigen met) kernwapengebruik, die uiteindelijk resulteerde in de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996 (prod. 5 in eerste aanleg).
In dit memorandum wordt immers door de Staat der Nederlanden gesteld, in relatie tot het recht op leven, als verzekerd in artikel 6 BULO-Verdrag en artikel 2 EVRM :

"According to the Netherlands Government, these articles do not create an absolute right to life. Thus, the travaux préparatoires of Article 6 of the International Covenant make clear that, instead of listing the circumstances in which the deprivation of life would not be considered contrary to the right to life, the drafters decided to agree on the formulation that "No one shall be arbitrarily deprived of his life" (emphasis added). One of the instances mentioned in this connection by the drafters as an example of a deprivation of life which is arbitrary was "the performance of lawful acts of war". Explicit support for such an exception, as far as Article 2 of the European Con-

vention is concerned, can also be found in Article 15(2) of the European Convention, which provides that "No derogation from Article 2, except in respect of deaths resulting from lawful acts of war ... shall be made under this provision." (emphasis added)." (ad 27)

Hieruit valt immers niet anders af te leiden dan dat onrechtmatige oorlogshandelingen, ook naar opvatting van de Nederlandse Staat en de verdragswetgever, een schending betekenen van het recht op leven.

De nationale rechter is de rechter bij uitstek om te oordelen over de rechtmatigheid van (dreigende) aantasting van subjectieve rechten en het is vaste jurisprudentie dat hij, desgevraagd, zich van een oordeel daaromtrent niet kan onthouden.

Zo dient hij ook in casu dit oordeel te geven.

Dat oordeel kan hij, in gevallen van (dreigende) aantasting van subjectieve rechten als gevolg van oorlogsgeweld, alleen geven indien hij eerst tot een oordeel komt over de rechtmatigheid van dit oorlogsgeweld dat (dreigende) aantasting van subjectieve rechten tot gevolg zal hebben, c.q. tot gevolg heeft (gehad).

En dit veronderstelt weer dat hij zich de bevoegdheid voorbehoudt om te oordelen over de norm dat staten zich dienen te onthouden van (het dreigen met) oorlogsgeweld, behoudens in geval van gerechtvaardigde zelfverdediging, dan wel in opdracht van of bij wijze van mandaat van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.

Of hij deze bevoegdheid nu relateert aan het ius cogens-karakter van dit non-interventie beginsel dat als norm diep in ons volkenrecht is veranderd, welke norm daarbij (ook) van gewoonterechtelijke aard is, dan wel deze bevoegdheid wenst te baseren op de rechtstreekse werking van dit non-agressie beginsel, als weergegeven in de aanhef van Protocol I bij de Verdragen van Genève en/of van het non-interventie beginsel, als omschreven in artikel 3 van Protocol II bij de Verdragen van Genève, dat luidt:

- "1. Geen enkele bepaling van dit Protocol mag worden ingeroepen ter aantasting van de soevereiniteit van een Staat of de verantwoordelijkheid van de regering om met alle wettige middelen de rechtsorde in de Staat te handhaven of te herstellen, of de nationale eenheid en de territoriale integriteit van de Staat te verdedigen.
2. Geen enkele bepaling van dit Protocol mag worden ingeroepen als rechtvaardiging van een interventie, rechtstreeks of niet rechtstreeks, om welke reden ook, in het gewapende conflict of inde interne of externe aangelegenheden van de Hoge Verdragsuitende Partij op wier grondgebied dat conflict plaatsvindt." (trb 1978, 42 en 1980,88),

dan wel deze bevoegdheid wenst te ontleen aan door hem toe te kennen reflexwerking van de bovengenoemde bepalingen van Protocol I en II bij de Verdragen van Genève en/of van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties, is daarbij om het even.

onderdeel 3

Aangezien de norm van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties een norm van ius cogens is, is het primair zaak om vast te stellen dat, juist omdat dit het geval is, deze norm - inhoudende een agressie-verbod en non interventie-beginsel - ook onafhankelijk van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties bestaat als onderdeel van het volkenrechtelijk gewoonterecht van dwingende aard.

Dit betekent dat deze norm ook existeert los van de specifieke formulering die daaraan door artikel 2 lid 4 Handvest wordt gegeven. Het is dan (tevens) deze ius cogens-norm van volkenrechtelijk gewoonterecht, onafhankelijk van het specifieke kader waarin deze norm in artikel 2 lid 4 van het Handvest is gegoten, waaraan - thans - appellanten

rechtstreeks rechten kunnen ontlennen.

Dat volkenrechtelijk gewoonterecht rechtstreeks kan werken, is een reeds lang uitgemaakte zaak.

De Staat, die dit niet goed uitkomt, pleegt dit in rechtsprocedures stelselmatig te ontkennen. Enige andere motivering dan dat dit hem niet bevalt wordt daarbij nimmer gebezigd.

Maar in de jaren zestig werden nota bene de regels met betrekking tot cassatiegedingen gewijzigd, juist ook om cassatie mogelijk te maken op grond van schending van regels van ongeschreven volkenrecht.

Bij gelegenheid van de voorbereiding van de Grondwetswijziging van 1983 werd hier door de regering nog eens uitdrukkelijk op gewezen, waarbij de verbindende kracht van het ongeschreven volkenrecht voor de Nederlandse rechtsorde werd onderstreept:

"Ter voorkoming van misverstand zij hierbij gesteld, dat geen verschil van mening bestaat over het feit dat regels van costumier volkenrecht in Nederland door rechterlijke organen al sedert de vorige eeuw worden toegepast. Ook wetgeving en bestuur zullen zich aan dit recht hebben te houden. Het ongeschreven volkenrecht kan als bindend voor de Nederlandse rechtsorde worden beschouwd. In de Nederlandse wetgeving is de interne werking van het volkenrecht ook erkend toen in 1963 de cassatiegrond van artikel 99 sub 2 van de Wet R.O., voordien luidende "wegens verkeerde toepassing of schending der wet", werd gewijzigd in "wegens schending van het recht, met uitzondering van het recht van vreemde staten". Blijkens de schriftelijke en mondelinge toelichting in de Staten-Generaal had deze wijziging (onder meer) ten doel cassatie mogelijk te maken op grond van ongeschreven volkenrecht."

(Kamerstukken 1977-1978, 15049 (R 1100), nrs 1-4, blz. 12)

En bij deze wijziging van de regels inzake de cassatieprocedure werd in het Verslag met betrekking tot dit wetsontwerp opgemerkt, nadat men de eerder in het wetsontwerp opgenomen cassatiegrond "wegens schending van vreemd recht" weer had laten vallen:

"Men vergete niet, aldus de bewindsman, dat de Hoge Raad toch reeds een uitbreiding van werkzaamheden tegemoet kan zien: toetsing aan het Antilliaanse en Surinaamse recht, het ongeschreven volkenrecht, het ongeschreven Nederlandse recht, het Nederlandse internationaal privaatrecht daaronder niet te vergeten."

(Kamerstukken II 1961-1962, 2079, nr. 11, blz. 2)

Verre van dat het volkenrechtelijk gewoonterecht geen interne werking zou hebben, worden regels van ongeschreven volkenrecht dus al sinds de vorige eeuw door de rechter toegepast en is de interne werking hiervan zelfs reden geweest om de cassatiegrond van artikel 99 sub 2 Wet R.O. aan te passen.

Wat een norm van *ius cogens* is, wordt omschreven in artikel 53 van het Verdrag van Wenen inzake het Verdragenrecht:

" (...) een dwingende norm van algemeen volkenrecht (is) een norm die aanvaard en erkend is door de internationale gemeenschap van Staten in haar geheel als een norm, waarvan geen afwijking is toegestaan en die slechts kan worden gewijzigd door een latere norm van algemeen volkenrecht van dezelfde aard." (Trb.1972, 51 en Trb.1985,79)

Juist het *ius cogens*-karakter van de onderhavige non agressie-norm of, anders aangeduid, dit non interventie-beginsel, brengt mee dat deze overal en altijd gelding ondervindt en dus ook overal en in alle situaties gehandhaafd moet worden en handhaafbaar moet zijn. Anders zou afbreuk worden gedaan aan het dwingende karakter van deze norm.

Een dergelijke norm van *ius cogens* heeft daarmee ipso facto rechtstreekse werking.

Ook indien derhalve aangenomen zou worden dat de specifieke verdragsbepaling, waarin deze universele norm van *ius cogens* in het Handvest van de Verenigde Naties is gegoten, geen rechtstreekse werking zou toekomen - hetgeen appellanten overigens ontkennen - dan vloeit niettemin uit het gewoonterechtelijke karakter van deze *ius cogens*-norm voort dat aan deze universele norm die (dreigen met) oorlogsgeweld, zonder dat er sprake is van gerechtvaardigde zelfverdediging of een opdracht/mandaat van de Veiligheidsraad, te allen tijde verbiedt, voort dat deze gewoonterechtelijke norm rechtstreekse werking niet kan worden ontzegd.

Ook als appellanten zich dus niet op de bepaling van artikel 2 lid 4 van het Handvest zouden kunnen beroepen - hetgeen zij overigens bestrijden -, kunnen zij dat derhalve evident wél op de achterliggende norm van volkenrechtelijk gewoonterecht.

onderdeel 4

Als gezegd, bestrijden appellanten overigens dat uit het feit dat in artikel 2 lid 4 Handvest uitdrukkelijk aan staten de opdracht wordt gegeven om zich aan de onderhavige norm te houden, zou mogen worden afgeleid dat deze norm zich daarom alleen tot staten zou richten.

De norm van het agressieverbod beperkt zich als universele norm immers evident niet alleen tot staten. Want dat zou impliceren dat alleen staten zich schuldig zouden kunnen maken aan misdrijven tegen de vrede.

Zoals al is behandeld, is dit echter uitdrukkelijk niet het geval, hetgeen ook wordt gestipuleerd door het bepaalde in artikel 6 van het Handvest van Neurenberg. Daaruit blijkt dat ook burgers zich schuldig kunnen maken aan misdrijven tegen de vrede.

Ook zij kunnen zich derhalve klaarblijkelijk schuldig maken aan schending van de norm die onrechtmatig oorlogsgeweld verbiedt. De norm richt zich dan ook, ongeacht de persoon, onmiskenbaar tot een ieder.

Indien Randelshofer in het door de Staat in eerste aanleg (blz. 13 pleitnotities) gememoreerde commentaar op artikel 2 lid 4 Handvest dan ook stelt dat "Thus the prohibition of the use of force indisputably (..) is only adressed to states", dan kan, wat hiervan ook zij, hiermee dus onmogelijk met recht worden bedoeld dat het geweldsverbod zich alleen tot staten zou beperken en zich niet ook zou richten op ingezetenen van staten, d.w.z. op een ieder.

onderdeel 5

Ook los van dit alles is eveneens de specifieke bepaling van artikel 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties rechtstreeks toepasbaar.

Deze bepaling voldoet immers uitstekend aan de criteria die aan rechtstreekse werking van verdragsbepalingen door de Hoge Raad worden gesteld en door de Staat bij pleidooi in eerste aanleg zijn gememoreerd. (blz. 12)

Deze bepaling is immers a) van dien aard dat zij in de nationale rechtsorde zonder meer als objectief recht kan functioneren en bovendien b) zeer concreet.

Geen opgeld doet immers dat een verdragsbepaling niet rechtstreeks zou kunnen werken, omdat deze zich primair op staten richt. Daaraan kan in elk geval geen doorslaggevende betekenis worden toegekend.

Grief IV

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis bij de weergave onder 3.3 van hetgeen -aanvankelijk - eisers, ter ondersteuning van hetgeen zij jegens gedaagden vorderen, zouden hebben gesteld, niet gememoreerd dat -aanvankelijk - eisers hun vorderingen bovendien nog baseren op een (dreigende)schending van de beschermende bepalingen van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève, met name door zich niet te houden aan het verbod om uitsluitend militaire doelen als daarin omschreven aan te vallen, en op een (dreigend) disproportioneel wapengebruik.

- Aanvankelijk - eisers hebben de (dreigende) overschrijding van de hier bedoelde normen geadstrueerd door in eerste aanleg produkties over te leggen (produkties 7 t/m 9), waaruit blijkt dat met name ook de Verenigde Staten zich in de Golfoorlog hebben schuldig gemaakt aan disproportioneel wapengeweld jegens Irak en zich niet hebben beperkt bij hun doelkeuzen tot militaire doelen als in het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève omschreven.

Er is geen reden om aan te nemen dat bij oorlogsgeweld jegens de FRY zodanige beperkingen wél in acht zullen worden genomen.

Volkenrechtelijk zou Nederland medeaansprakelijk zijn voor dergelijke oorlogsmisdrijven, alsdan in NAVO-verband begaan.

Door dit in het bestreden vonnis niet te memoreren, is de weergave van de juridische grondslagen van de vorderingen van - aanvankelijk - eisers bepaald onvolledig en ontoereikend.

Dit is processueel onaanvaardbaar, aangezien het ontbreken van de weergave van deze belangrijke ondersteunende grondslagen van de vorderingen van - aanvankelijk - eisers vervolgens ook betekent dat daarover een oordeel achterwege blijft.

Grief V

Ten onrechte ontbreekt elk oordeel over de bovengenoemde juridische grondslagen van de vorderingen, in casu de (dreigende) schending van het bepaalde in het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève over de beperking van doelkeuzen tot louter militaire doelen, zoals in dit Protocol omschreven en het (dreigend) disproportioneel wapengebruik.

Grief VI

Ten onrechte wil het bestreden vonnis klaarblijkelijk gewicht toegekend zien aan de aanvangsoverweging onder 4.3, luidende:

"Daargelaten dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale Republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest (..)"

Indien de deelname aan eventueel oorlogsgeweld onrechtmatig is, is de besluitvorming daartoe door de regering immers ipso facto onzorgvuldig geweest.

Overigens is door - aanvankelijk - eisers wel degelijk - gemotiveerd - uiteengezet dat het door de regering ingenomen standpunt dat een dergelijke deelname aan oorlogsgeweld jegens Joegoslavië rechtmatig zou zijn, iedere zorgvuldige onderbouwing mist. Zoals immers al in eerste aanleg breedvoerig is betoogd, kan niet in gemoede worden volgehouden dat resolutie 1199 op enigerlei wijze op-

dracht geeft of mandaat verleent tot het gebruik van oorlogsgeweld jegens de FRY.

Grief VII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.4 overwogen als daar gesteld:

"Ook het beroep dat eisers op de overige hierboven onder 3.3 genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn."

De onder 3.3 genoemde "overige wettelijke en verdragsbepalingen" zijn, in termen van het bestreden vonnis, "hun recht op leven, artikel 90 van de Grondwet, artikel 28 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht".

onderdeel 1

Als een waar orakel laat de President hier in het midden wat verstaan moet worden onder "de feitelijke situatie", "waarin die bepalingen van toepassing zijn", "die zich niet voordoet".

Een vonnis behoort echter geen orakeltaal te spreken.

Als - aanvankelijk - eisers een orakel hadden willen radplegen, dan hadden zij wel domicilie gekozen in Delphi, in plaats van in Den Haag, de stad van internationale rechtsbedeling en van het Haagsche humanitaire recht.

Aldus is het vonnis op dit punt onbegrijpelijk en onvoldoende gemotiveerd. Ook in het licht van de eisen die op dit punt aan een kort geding-vonniss mogen worden gesteld.

onderdeel 2

Juridisch is bovendien het afhankelijk stellen van de toepasselijkheid van algemeen verbindende normen van nationaal en internationaal recht van enige feitelijke situatie onhoudbaar. Zij zijn immers doorlopend geldig, ongeacht de feitelijke situatie.

onderdeel 3

In plaats van op dit punt orakeltaal te bezigen, dan wel juridisch onhoudbare uitspraken te debiteren over "de" (?) feitelijke situatie, waarin overigens algemeen verbindende normen niet van toepassing zouden zijn, had de President in het bestreden vonnis dienen aan te geven, waarom naar zijn opvatting in een situatie van acuut dreigende onrechtmatige bombardementen van de zijde van Nederland op de FRY, en daarmee ook - al was het maar bij wijze van "collateral damage" - op de in de FRY woonachtige eisers, hun gezinnen, verwanten, eigendommen en overige op geld waardeerbare belangen, aan deze eisers geen beroep zou toekomen op de bescherming die rechtstreeks werkende rechtsbepalingen van internationaal recht - met name die verdragsbepalingen die het recht op leven en op eigendom waarborgen - en nationaal recht beogen te bieden. Had de President voorts dienen aan te geven waarom in een dergelijke situatie door -toen - eisers geen beroep zou kunnen worden gedaan op artikel 90 Grondwet en op artikel 28 van de Universele verklaring van de Rechten van de Mens. En had hij tenslotte dienen aan te geven waarom in deze feitelijke situatie van bijna-oorlogsgeweld voor de civiele rechter geen beroep zou kunnen worden gedaan op de dreigende schending van de verbodsnorm van artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht, teneinde zo te kunnen bewerkstelligen dat -toen - gedaagden zich van schending van deze norm zouden onthouden. Schending van de norm van artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht zou immers manifest onrechtmatig zijn jegens appellanten, die hierdoor gedupeerd dreigen te worden.

Dat geldt trouwens ook voor de appellanten-rechtspersonen, die door schending van artikel 8 Wet Oorlogsstrafrecht op onrechtmatige wijze zouden worden afgehouden van het realiseren van hun statutaire doelstellen, -kortweg - het tegengaan van onrechtmatig oorlogsgeweld.

onderdeel 4

Ten onrechte wordt voorts onder 4.4 overwogen dat het beroep van eisers op de onder 3.3 genoemde wettelijke en verdragsbepalingen alleen al daarom zou falen, aangezien "niet aannemelijk is gemaakt" dat die bepalingen van toepassing zouden zijn.

Het getuigt van een ook in dit opzicht onjuiste rechtsopvatting dat - aanvankelijk - eisers de taak zou toekomen om aannemelijk te maken dat algemeen verbindende bepalingen die beogen bescherming te bieden tegen aantasting van de rechtsorde, c.q. tegen onrechtmatig oorlogsgeweld dan wel de mogelijk levensbedreigende gevolgen van onrechtmatig oorlogsgeweld, van toepassing zouden zijn in een situatie van (dreigend) onrechtmatig oorlogsgeweld.

Het is daarentegen in een situatie als de onderhavige aan de wederpartij om te stellen, en voorts aannemelijk te maken dat in een dergelijke situatie deze door - aanvankelijk - eisers ingeroepen wettelijke, c.q. verdragsrechtelijke bepalingen niet van toepassing zouden zijn.

onderdeel 5

Voor zover met "de feitelijke situatie", waarin de onder 3.3 van het vonnis vermelde wettelijke en verdragsbepalingen niet van toepassing zouden zijn, als gememoreerd onder 4.4 wellicht (mede (?)) bedoeld zou worden op het in de opvatting van de rechter wellicht ontbreken van onrechtmatigheid bij (de dreiging met) oorlogsgeweld jegens de FRY en jegens appellanten, dan is dit -impliciete - oordeel over de rechtmatigheid van (deze dreiging met) dit oorlogsgeweld volstrekt niet te rijmen met het eerder onder 4.3 van het vonnis door de rechter beleden onvermogen om een oordeel te geven over het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest, en daarmee over de vraag of hier sprake zou zijn van (dreiging met) rechtmatig of onrechtmatig oorlogsgeweld.

Zou moeten worden aangenomen dat met "de feitelijke situatie", "waarvan niet aannemelijk is gemaakt", "dat deze zich voordoet" (mede) worden bedoeld op het in de opvatting van de rechter wellicht ontbreken van onrechtmatigheid in dit kader, dan zou de rechter daarmee, althans impliciet, toch een oordeel hebben gegeven over artikel 2 lid 4 van het Handvest.

Een oordeel dat er dan op neerkomt dat er in casu niet van (dreiging met) onrechtmatig oorlogsgeweld in de zin van artikel 2 lid 4 Handvest sprake zou zijn.

Terwijl de rechter eerder onder 4.3 expliciet aangeeft over (on)rechtmatigheid in de zin van artikel 2 lid 4 Handvest geen oordeelsbevoegdheid te hebben.

Een dergelijk -impliciet - oordeel dat (de dreiging met) het onderhavige oorlogsgeweld voor rechtmatig moet worden gehouden, zou dan zowel onbegrijpelijk zijn, als ook onaanvaardbaar.

Onaanvaardbaar, omdat - zoals al in de inleiding van deze grieven is betoogd - bij beoordeling van oorlogsgeweld in principe van onrechtmatigheid dient te worden uitgegaan, nu slechts in uitzonderingsgevallen oorlogsgeweld voor rechtmatig moet worden gehouden.

Zodat van deze onrechtmatigheid behoort te worden uitgegaan, tot het tegendeel is aangetoond, althans aannemelijk is gemaakt.

Grief VIII

Ten onrechte wordt in het bestreden vonnis onder 4.5 overwogen :

"Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken."

Ten onrechte, aangezien het een wettelijk recht is van - thans - appellanten om een ieder van wie zij dit wenselijk of noodzakelijk oordelen, in rechte te betrekken.

Het is daarbij niet aan de rechter om te beoordelen of daartoe wel of geen "aanleiding" zou zijn.

Een zodanig oordeel overschrijdt de grenzen van de rechterlijke competentie.

Grief IX

Ten onrechte wordt voorts onder 4.5. overwogen:

"nog daargelaten dat - zoals terecht door gedaagden is betoogd - het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door eisers gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming".

Niet valt immers in te zien hoe een rechterlijk bevel aan personen om zich te onthouden van misdrijven die een ernstige inbreuk vormen op de internationale rechtsorde, geacht zou kunnen worden te werken ten nadele van de parlementaire besluitvorming.

Het kan dan immers ipso facto om niets anders gaan dan juist een allernoodzakelijkste en onmisbare correctie van rechtswege op deze - dan ernstig ontspoorde - parlementaire besluitvorming. Precies een geval dus waarvoor het instituut van de onafhankelijke rechtspraak nu juist is gegeven !

Grief X

Ten onrechte is de dagvaarding ten aanzien van gedaagden 4 t/m 8 nietig verklaard.

Dit op basis van de overweging als weergegeven onder 4.1, met name:

"Van objectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 is geen sprake. Dit betekent dat eisers hen niet op de bij wet voorgeschreven wijze hebben gedagvaard".

Ten onrechte, aangezien niet valt in te zien waarom deze gedaagden niet als op wettige wijze gedagvaard zouden zijn te beschouwen, nu zij gedagvaard zijn op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° Rv., nu hun woon- of verblijfplaats bij - aanvankelijk - eisers onbekend was en zij er, ondanks veelvuldige pogingen daartoe, ook niet in zijn geslaagd deze te achterhalen.

Of hun woon- of werkelijke verblijfplaats "gemeten naar objectieve maatstaven" - wat er door de rechter met deze termen ook wordt bedoeld - al of niet bekend was, is daarbij irrelevant.

Wat in dit kader wél van belang is, is het feit dat - aanvankelijk - eisers veelvuldige exercities hebben ondernomen om de werkelijke woon- of verblijfplaats van deze gedaagden te achterhalen, maar daarin, ondanks deze inspanningen, niet zijn geslaagd.

Naast naspeuringen via de Centrale Persoonsadministratie, hebben zij zich met dit doel onder meer gewend tot het Ministerie van Defensie, de Rijksvoorlichtingsdienst, het Ministerie van Algemene Zaken, de landsadvocaat en de vliegbasis Leeuwarden.

Overall kregen zij echter te horen dat er geen medewerking werd verleend aan het verstrekken van de woon- of verblijfplaats ter fine van het be-

trekken in rechte voor het onderhavige geding. Dit hoewel het hier om ambtenaren van de Staat en gaat en de Staat in elk geval tenminste de morele plicht heeft eraan mee te werken dat het recht zijn loop kan krijgen.

Door een medewerkster van de Secretaris-Generaal van Defensie werd bij deze contacten overigens wel aangegeven dat de tekst van de sommatie de betrokkenen kenbaar zou worden gemaakt, terwijl door de landsadvocaat in het onderhavige kort geding ter zitting werd opgemerkt dat bij de betrokkenen bekend was dat dit kort geding werd gevoerd op de dienende dag.

Kennis over de woon- en verblijfplaats van deze gedaagden werd zo door de verantwoordelijke ministers en de landsadvocaat stelselmatig en opzettelijk aan de advocaat van - aanvankelijk - eisers onthouden. De President zorgde er vervolgens in het bestreden vonnis voor dat deze opzet om te verhinderen dat het recht jegens deze betrokkenen zijn loop zou kunnen krijgen inderdaad werd geëffectueerd.

Ook een voorstel van de advocaat van eisers om deze betrokkenen dan eventueel te doen dagvaarden ten kantore van de landsadvocaat, indien het om enigerlei reden op bezwaren zou stuiten om hun woon- of verblijfplaats ter fine van dagvaarding kenbaar te maken, werd door de landsadvocaat zonder meer van de hand gewezen.

Onder deze omstandigheden kan niet worden volgehouden dat - toen - eisers een oneigenlijk gebruik zouden hebben gemaakt van de procedure van art. 4 aanhef en onder 7° Rv., door de betrokkenen op deze wijze te dagvaarden.

De kosten dezes zijn voor mij, deurwaarder, f

in de zaak van :

rolnr. :

zitting d.d.

8 april 1999

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJIC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOICIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DJORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
23. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR; USA;
25. OZREN DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
26. HELENA DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
27. VAL DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
28. SUZAN DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
29. BRADLEY DJUKICH, wonende te San Diego, CA; USA;
30. JOOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende de Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;
41. MILENIJA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
54. BILJANA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
56. DRAGINJA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
60. MIJO SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA, wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LJUBINKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
64. LJILJANA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASJA DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOJSA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
72. JAN TRAJKOVIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIJA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
87. MILENA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
88. SLAVISA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
89. YASNA ZIVANOVIC, wonende te Parijs, Frankrijk;
90. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;

91. SVETO GUSA, wonende te St. Gabriël, CA; USA;
92. D. SONCONIC, wonende te Fullerton 92831, CA; USA;
93. R. VISKONIC, wonende te Fullerton 92831, CA, USA;
94. SVETLANA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
95. SELENA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
96. MILOMIR JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
97. MILKA TRIVKO, wonende te Granada Hills, CA; USA;
98. RATKO KUZMANOVIC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
99. SLAVKO JOVICIC, wonende de Burbank, CA; USA;
100. MILOJE PANTELIC, wonende te Tarzana, CA; USA;
101. ZIVADINKA MIJAILOVIC, wonende te Woodland Hills, CA; USA;
102. BRANKO PANTELIC, wonende te Reseda, CA; USA;
103. SMILJA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
104. VELA PETROVIC, wonende te North Hills, CA; USA;
105. DRAGICA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
106. VLADAN MIJAILOVIC, wonende te West Hills, CA; USA;
107. CHERYL MILANSON, wonende te Palmdale, CA; USA;
108. LINDA BOGDANOVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
109. DRAGAN STANKOVIC, wonende te C. Mesa, CA; USA;
110. DRAGAN MIJAILOVIC, wonende te Westlage, CA; USA,
111. MARKOVIC ZIVKO, wonende te Surcin, republiek Servië;
112. MIROSLAVA PAVLOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
113. RANVIC ANOTELNOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
114. MILAN JOKIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
115. VERA KRAUSTIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
116. VANICA VASICH, wonende te La Verne, CA; USA;
117. KRSTA DINITRIJEVIC, wonende te West Corina, CA; USA;
118. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
119. MILAN DIMIC, wonende te Santa Clarita, CA; USA;
120. MILICA KOSEVICH, wonende te West Hills, CA; USA;
121. ALESANDAR SAVIC, wonende te Laguna Miguel, CA; USA;
121. VASILJKA IVANOVICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
122. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
123. GUJA CEDOMIR, wonende te San Pedro, CA; USA;
124. MILAN DJAKOVIC, wonende te Chino, CA; USA;
125. MIODRAG PONJAVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
126. ZIVANO DJORDJECICH, wonende te Valencia, CA; USA;
127. MIROSLAV MIHAILOVIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
128. PETER ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
129. MARIA ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
130. MILORAD BELOJEVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
131. RUDY MILICEVIC, wonende te Downey, CA; USA;
132. VOISLAV KARAN, wonende te Sherman Oaks, CA; USA;
133. BIRERKA JOVICEVIC, wonende te West Covina, CA; USA;
134. DUSKO GAKIC, wonende te Burbank, CA; USA;
135. DANILO M. JOKANOVIC, wonende te Ventura, CA; USA;
136. MILITA KOSEVIC, wonende te Arcania, CA; USA;
137. ILIJA RUZIC, wonende te North Hollywood, CA; USA;
138. SUSAN RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA; USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA; USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA; USA;

a p p e l l a n t e n

procureur: mr. A.B.B. Beelaard

tegen :

1. De Staat der Nederlanden

2. Wim Kok

3. Jeltje van Nieuwenhoven

g e ï n t i m e e r d e n

procureur: mr. G.j.h. Houtzager

Appellanten doen zeggen en concluderen voor grieven overeenkomstig de appèldagvaardingen van 26 maart 1999, waarvan een copie van het uitgebrachte exploit aan het griffie-exemplaar van deze memorie is gehecht.

Alle stukken die in eerste aanleg door eisers, thans appellanten, zijn gebezigd, worden overgelegd en worden geacht ook deel uit te maken van dit hoger beroep.

De vorderingen moeten uitdrukkelijk geacht worden ook betrekking te hebben op en van gelding te zijn in enige situatie in de toekomst, waarin weliswaar de oorlogshandelingen van de Staat jegens de FRY (voorlopig) zijn beëindigd, doch de Staat (en overige geïntimeerden) zich het recht voorhouden deze eventueel weer te hervatten, zonder dat de Veiligheidsraad een resolutie heeft aanvaard die daartoe opdracht geeft of daartoe bepaaldelijk machtigt.

Overigens dient nog benadrukt te worden dat ook daarom de grondslag van het (dreigen met) oorlogsgeweld jegens de Federale Republiek Joegoslavië in strijd is met ieder recht, aangezien artikel 52 van het Weens Verdragen-

verdrag bepaalt :

"Elk verdrag is nietig, waarvan de totstandkoming is bereikt door bedreiging met of gebruik van geweld in strijd met de beginselen van het volkenrecht, neergelgd in het Handvest van de Verenigde Naties."

Mitsdien is ook elke poging van geïntimeerden in NAVO-verband om de Federale Republiek Joegoslavië enig accord met volkenrechtelijke status met (dreiging met) geweld af te dwingen volstrekt onrechtmatig

procureur

**Arrondissementsrechtbank
te 's-Gravenhage**

rolnr.

contra

KOSTEN f.

in debet f.

mr

IN NAAM DER KONINGIN!

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE Sector Civiel Recht - President

Vonnis in kort geding van 18 maart 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/69 van:

1. de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE, gevestigd te Utrecht;
2. de vereniging VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
3. de stichting STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE, gevestigd te Rotterdam;
4. NADA STANOJEVIC, wonende te Etten-Leur;
5. DUSKA VUKASINUVIC, wonende te Etten-Leur;
6. DRAGA GOSNJIC, wonende te Etten-Leur;
7. MILICA STARCEVIC, wonende te Etten-Leur;
8. SRBIJANKA CVETCOVIC, wonende te Etten-Leur;
9. BORKA RADOICIC, wonende te Etten-Leur;
10. DUSAN ZIVANOCIC, wonende te Etten-Leur;
11. BLAGOJA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
12. DIVNA ILIEVSKI, wonende te Etten-Leur;
13. DIVNA MALINOVA, wonende te Etten-Leur;
14. DANICA MILUTINOVIC, wonende te Etten-Leur;
15. SLOBODANKA NEDELJKOVIC, wonende te Etten-Leur;
16. DIVNA KALANJA, wonende te Etten-Leur;
17. CORNELIS RICHARD NANNES, wonende te Etten-Leur;
18. MILKA NANNES-NIKOLIC, wonende te Etten-Leur;
19. GERARDUS BERNARD, wonende te Etten-Leur;
20. ZORICA BERNARD-DIORDJEVIC, wonende te Etten-Leur;
21. DINAS MORIMOV, wonende te Rotterdam;
22. PETAR IOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
23. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
24. TOMIN LAZA, wonende te Metford, OR; USA;
25. OZREN DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
26. HELENA DJUKICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
27. VAL DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
28. SUZAN DJUKICH-GLENDALE, wonende te Los Angeles, CA; USA;
29. BRADLEY DJUKICH, wonende te San Diego, CA; USA;
30. JOOP SMIDT, wonende te Utrecht;
31. JENNY LIGTENBERG, wonende te Heerhugowaard;
32. CATHERINA ERICA HÖHNE-SPARBORTH wonende te Hoorn;
33. HENDRIK VAN LUTTIKHUIZEN, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
34. ALIDA DE VRIES, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn;
35. DIRK PLUG, wonende te Hoorn;
36. EMIEL CASPAR MARIA WENNEN, wonende te Utrecht;
37. DIRK GREGOR HORST SIMON PLUG, wonende te Heemskerk;
38. SNEZANA BOGDANOVIC, wonende te Amsterdam;
39. SEKA MARKOVIC, wonende te Amsterdam;
40. RADOJKO LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;
41. MILENIJA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republiek Servië;

42. DRAGAN LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
43. GOSA LEPOJEVIC, wonende te Resignac, republik Servië;
44. RADIVOJE STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
45. ZAGORKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
46. RADOJKA STANIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
47. LOSA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
48. INA SIMOVIC, wonende te Mala Plana, republik Servië;
49. VUKASIN RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
50. RADMILA RADOMIROVIC, wonende te Podujevo, republik Servië;
51. BOBAN DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
52. DUSICA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
53. VLADIMIR DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
54. BILJANA DJURICKOVIC, wonende te Nis, republik Servië;
55. MARKO PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
56. DRAGINJA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
57. MIROSLAV PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
58. MIROSLAVA PANTIC, wonende te Djakovica, republik Servië;
59. OBRAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
60. MIJO SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
61. MILORAD SESLIJA, wonende te Ajvalija, republik Servië;
62. ZORAN SESLIJA, wonende te Gnjilana, republik Servië;
63. LJUBINKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
64. LJILIANA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
65. MISKO NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
66. MIRKA NIKOLIC wonende te Kisnica, republik Servië;
67. VLASTIMIR DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
68. NATASJA DJURINAC, wonende te Kos, republik Servië;
69. NEBOJSA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
70. VESNA NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
71. RADOVAN NIKOLIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
72. JAN TRAJKOVIC, wonende te Prokupije, republik Servië;
73. DRAGAN RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
74. BISERKA RADOSAVLJEVIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
75. RADMILA NIKOLIC, wonende te Vlahovo, republik Servië;
76. MLLIJA PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
77. RADE PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
78. MILAN PETKOVIC, wonende te Leskovac, republik Servië;
79. GICA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
80. GORAN MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
81. MILENIJA MARKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
82. GORDANA PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
83. MIRKO PETKOVIC, wonende te Pec, republik Servië;
84. DRAGANA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
85. STAKA ZIVANOVIC, wonende te Belgrado, republik Servië;
86. MILOVAN SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
87. MILENA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
88. SLAVISA SPAJIC, wonende te Burbank, CA; USA;
89. YASNA ZIVANOVIC, wonende te Parijs, Frankrijk;
90. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;

91. SVETO GUSA, wonende te St. Gabriël, CA; USA;
92. D. SONCONIC, wonende te Fullerton 92831, CA; USA;
93. R. VISKONIC, wonende te Fullerton 92831, CA, USA;
94. SVETLANA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
95. SELENA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
96. MILOMIR JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
97. MILKA TRIVKO, wonende te Granada Hills, CA; USA;
98. RATKO KUZMANOVIC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
99. SLAVKO JOVICIC, wonende de Burbank, CA; USA;
100. MILOJE PANTELIC, wonende te Tarzana, CA; USA;
101. ZIVADINKA MIJAILOVIC, wonende te Woodland Hills. CA; USA;
102. BRANKO PANTELIC, wonende te Reseda, CA; USA;
103. SMILJA ZELJROVIC, wonende te Northridge. CA; USA;
104. VELA PETROVIC, wonende te North Hills, CA; USA;
105. DRAGICA ZELJROVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
106. VLADAN MIJAILOVIC, wonende te West Hills, CA; USA;
107. CHERYL MILANSON, wonende te Palmdale, CA; USA;
108. LINDA BOGDANOVIC, wonende te Northridge, CA; USA;
109. DRAGAN STANKOVIC, wonende te C. Mesa, CA; USA;
110. DRAGAN MIJAILOVIC, wonende te Westlage, CA; USA,
111. MARKOVIC ZIVKO, wonende te Surcin, republiek Servië;
112. MIROSLAVA PAVLOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
113. RANVIC ANOTELNOVIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
114. MILAN JOKIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
115. VERA KRAUSTIC, wonende te Belgrado, republiek Servië;
116. VANICA VASICH, wonende te La Verne, CA; USA;
117. KRSTA DINITRIJEVIC, wonende te West Corina, CA; USA;
118. MILENA JOSIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
119. MILAN DIMIC, wonende te Santa Clarita, CA; USA;
120. MILICA KOSEVICH, wonende te West Hills, CA; USA;
121. ALESANDAR SAVIC, wonende te Laguna Miguel, CA; USA;
121. VASILJKA IVANOVICH, wonende te Los Angeles, CA; USA;
122. ROSA JOVICIC, wonende te Burbank, CA; USA;
123. GUJA CEDOMIR, wonende te San Pedro, CA; USA;
124. MILAN DJAKOVIC, wonende te Chino, CA; USA;
125. MIODRAG PONJAVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
126. ZIVANO DJORDJECICH, wonende te Valencia, CA; USA;
127. MIROSLAV MIHAILOVIC, wonende te San Pedro, CA; USA;
128. PETER ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
129. MARIA ERCEGOVAC, wonende te Granada Hills, CA; USA;
130. MILORAD BELOJEVIC, wonende te Studio City, CA; USA;
131. RUDY MILICEVIC, wonende te Downey, CA; USA;
132. VOISLAV KARAN, wonende te Sherman Oaks, CA; USA;
133. BIRERKA JOVICEVIC, wonende te West Covina, CA; USA;
134. DUSKO GAKIC, wonende te Burbank, CA; USA;
135. DANILO M. JOKANOVIC, wonende te Ventura, CA; USA;
136. MILITA KOSEVIC, wonende te Arcania, CA; USA;
137. ILIIA RUZIC, wonende te North Hollywood, CA; USA;
138. SUSAN RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;

139. FRED RUOPP, wonende te Crestline, CA; USA;
140. ROGER SCHRECK, wonende te North Hollywood, CA; USA;
141. MICHELLE LAURIE, wonende te Toluca Lake, CA; USA;
142. CRAIG CONOVER, wonende te North Hollywood, CA; USA,

eisers,
procureur mr. A.B.B. Beelaard,
advocaat mr N.M.P. Steijnen (Zeist),

tegen:

1. **De Staat der Nederlanden,**
zetelende te 's-Gravenhage,
2. **Wim Kok,**
wonende te Amsterdam,
3. **Jeltje van Nieuwenhoven,**
wonende te 's-Gravenhage,
procureur mr G.J.H. Houtzagers,
4. **Admiraal L. Kroon, Chef Defensiestaf,**
5. **Luitenant-Generaal B.A.C. Droste,**
Bevelhebber der Luchtstrijdkrachten,
6. **Adjutant Gerben Huisman,**
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
7. **Overste Paul Mulder, F-16 vlieger,**
8. **Sergeant 1e klasse Paul Dirksen,**
deel uitmakend van een F-16 eenheid,
4 t/m 8 met voor eisers onbekende woon- of werkelijke verblijfplaats en
niet verschenen,

gedaagden.

1. Proces-verloop

Eisers hebben gedaagden doen dagvaarden voor de zitting van 19 februari 1999. Aldaar zijn gedaagden sub 1, 2 en 3 verschenen, vertegenwoordigd door hun procureur mr G.J.H. Houtzagers. Gedaagden sub 4 t/m 8 zijn niet verschenen. Eisers hebben ter zitting bij monde van hun advocaat mr Steijnen de wraking verzocht van de president mr A.H. van Delden. Bij beschikking van deze rechtbank, Kamer A, Sector Civielrecht d.d. 26 februari 1999 is het wrakingsverzoek afgewezen. De behandeling van de zaak is vervolgens voortgezet ter zitting van 4 maart 1999.

2. De feiten

- Ten aanzien van deelname door Nederland aan militaire luchtacties van de NAVO tegen de Federale Republiek Joegoslavië heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien tenminste aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD (Activation Orders) door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO ook overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden.
- In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 staat -onder meer- vermeld:
"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen.

3. De vordering, de gronden daarvoor en het verweer

3.1. Eisers vorderen -kort samengevat-

- gedaagde sub 1 te verbieden jegens de Republiek Joegoslavië oorlogsgeweld toe te passen, daarmee te dreigen, of in NAVO-verband aan die toepassing of dreiging mee te werken en bedoeld oorlogsgeweld politiek en militair te steunen,
- gedaagde sub 1 te bevelen aan de regeringen van de NAVO bondgenoten kenbaar te maken dat steun aan bedoeld oorlogsgeweld wordt beëindigd,
- gedaagde sub 1 te veroordelen tot het betalen van schadevergoeding,
- gedaagden 2 en 3 te bevelen of te zien van besluitvorming die kan leiden tot militair geweld jegens Joegoslavië,
- gedaagden 4 t/m 8 te verbieden opdrachten te (doen) geven en/of op te volgen die gericht zijn op oorlogsgeweld jegens de republiek Joegoslavië.

3.2. Eisers hebben verzocht tegen de niet verschenen gedaagden sub 4 t/m 8 verstek te verlenen. Nu de woonplaats en het werkelijk verblijf van deze

gedaagden aan eisers onbekend is hebben eisers hen opgeroepen op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

3.3. Eisers hebben ter ondersteuning van hetgeen zij jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 vorderen -kort samengevat- het volgende gesteld.

Nederland bedreigt in NAVO-verband de Federale Republiek Joegoslavië met onrechtmatig oorlogsgeweld. Nu de verantwoordelijkheid voor het handelen van de NAVO moet worden toegerekend aan de verschillende lidstaten is Nederland zelf verantwoordelijk en aansprakelijk voor elk NAVO optreden dat in strijd is met het internationale recht. Reeds door te dreigen met oorlogsgeweld maakt Nederland zich schuldig aan schending van artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. Dreigen met onrechtmatig oorlogsgeweld is evenzeer een misdrijf tegen de vrede als het uitvoeren van onrechtmatig oorlogsgeweld zelf. Er is overigens acute dreiging dat Nederland in NAVO-verband over zal gaan tot daadwerkelijke bombardementen.

Niet alleen de Nederlandse Staat maakt zich schuldig aan oorlogsmisdrijven maar individuen doen dat ook. Daarom zijn ook gedaagden 2 en 3 gedagvaard als de meest uitgesproken politiek verantwoordelijken.

Gedaagden sub 1 t/m 3 kunnen zich er niet van afmaken door te stellen dat eisers niet onmiddellijk rechten kunnen ontleen aan het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties. De vordering van eisers is gebaseerd op hun recht op leven, op artikel 90 van de Grondwet en op artikel 28 van de Universele verklaring van de rechten van de mens. Verder doen eisers een uitdrukkelijk beroep op het bepaalde in artikel 8 van de Wet Oorlogsstrafrecht.

3.4. Gedaagden sub 1, 2 en 3 hebben ten verwere aangevoerd dat er geen sprake is van een (dreigend) onrechtmatig handelen van de Staat of van de gedaagde natuurlijke personen en hebben geconcludeerd tot afwijzing van het gevorderde. Zij hebben vooropgesteld dat de Nederlandse regering zich op het standpunt stelt dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert. De dreiging om in NAVO-verband op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven. Het oordeel van de Nederlandse regering wordt -bijna unaniem- gedeeld door de tweede Kamer en ook de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op de naleving van de Veiligheidsraadsresolutie. Internationaal wordt alles op alles gezet om een vreedzame oplossing te bereiken. Door de Contactgroep, bestaande uit de VS, Rusland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië en het EU-Voorzitterschap is een concreet plan opgesteld voor het bereiken van een interimregeling. De Contactgroep heeft vertegenwoordigers van de Federale Republiek Joegoslavië en Servië en van de Kosovo-Albanezen gesommeerd tot onderhandelen. Na intensieve onderhandelingen in Rambouillet is weliswaar nog geen akkoord bereikt maar wel consensus op een belangrijk aantal aspecten. Er is voorts een akkoord bereikt over een voortzetting van de onderhandelingen.

Mocht onverhoopt de interimregeling niet tot stand komen dan zal dit een dan als noodzakelijk te kwalificeren militair ingrijpen in NAVO-verband dichterbij brengen.

Eisers kunnen, aldus gedaagden sub 1, 2 en 3, hun vorderingen niet baseren op artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties omdat die bepaling niet voor rechtstreekse toepassing in aanmerking komt.

Ook is er geen sprake van een (dreigende) schending van het Eerste Aanvullend Protocol bij de verdragen van Genève en van medeplichtigheid aan dreigend disproportioneel wapengeweld. Evenmin is sprake van het afstand doen van de beslissingsbevoegdheid over de inzet van Nederlandse wapens.

Tenslotte wordt aangevoerd dat er voor de stelling dat er wat betreft gedaagden 2 en 3, doordat zij meewerken aan de besluitvorming inzake een eventueel militair optreden sprake is van een oorlogsmisdrijf, onvoldoende onderbouwing is en dat het toewijzen van een dergelijke vordering de parlementaire besluitvorming in gevaar zou brengen. Bovendien strekt een vordering jegens de Staat zich uit tot de organen van de Staat en is er geen enkele reden om naast die organen ook personen die in dienst van de Staat zijn in een procedure te betrekken.

4. Beoordeling van het geschil

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

4.1. Voor de vraag of deze gedaagden mochten worden gedagvaard op de wijze als bepaald in artikel 4 aanhef en onder 7° Rv is bepalend of de woon- of verblijfplaats van gedaagden, gemeten naar objectieve maatstaven, onbekend is en niet of eisers daarmee niet bekend zijn.

Van objectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 is geen sprake. Dit betekent dat eisers hen niet op de bij de wet voorgeschreven wijze hebben gedagvaard. Nu verder mag worden aangenomen dat het niet-verschijnen van deze gedaagden het gevolg is van bedoelde wijze van dagvaarden zal de dagvaarding ten aanzien van hen nietig worden verklaard.

ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

4.2. Eisers vorderen -kort gezegd- deze gedaagden te verbieden in NAVO-verband oorlogsgeweld jegens de Republiek Joegoslavië toe te passen dan wel aan de dreiging met oorlogsgeweld mee te werken.

Nu er op dit moment (nog) geen sprake is van daadwerkelijk toepassen van oorlogsgeweld in NAVO-verband maar alleen van dreiging daarmee moet beoordeeld worden of dit dreigen aangemerkt behoort te worden als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld en als onrechtmatig handelen jegens eisers.

4.3. Daargelaten dat eisers niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest, faalt hun beroep op het bepaalde in artikel 2 lid 4 van het Handvest der Verenigde Naties. Zoals terecht ten verweere is aangevoerd kan het bepaalde

in voormeld artikellid immers niet worden aangemerkt als een een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van artikel 93 van de Grondwet. Eisers kunnen zich tegenover de Staat dus niet op deze bepaling beroepen.

4.4. Ook het beroep dat eisers op de overige hierboven onder 3.3. genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat zich de feitelijke situatie voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn.

4.5. Ten aanzien van gedaagden sub 2 en 3 wordt voorts nog overwogen dat een veroordeling gericht tegen de Staat der Nederlanden zich ook uitstrekt jegens de organen van de Staat. Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken, nog daargelaten dat -zoals terecht door gedaagden is betoogd- het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door eisers gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming.

4.6. Het voorgaande betekent dat het gevorderde jegens gedaagden sub 1, 2 en 3 dient te worden afgewezen. In het licht daarvan kan de vraag of wel al diegenen die in deze procedure als eisers optreden een gerechtvaardigd belang bij het gevorderde hebben, in het midden worden gelaten.

4.7. Eisers worden als de in het ongelijk gestelde partij veroordeeld in de kosten van dit geding.

5. Beslissing

De President:

ten aanzien van gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8:

Verklaart de dagvaarding nietig.

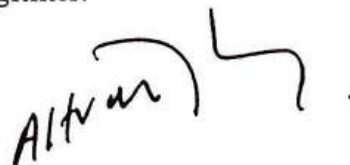
ten aanzien van gedaagden 1, 2 en 3:

Wijst de vorderingen af.

Veroordeelt eisers in de kosten van dit geding, tot dusverre aan de zijde van gedaagden 1, 2 en 3 begroot op f 2.400,- waarvan f 400,- aan griffierecht.

Aldus gewezen door mr. A.H. van Delden en uitgesproken ter openbare zitting van 18 maart 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

CW

Uitgegeven voor eerste grosse aan
MR A.B.B. Beelcard
voornoemd, door mij GRIFFIER van de
Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage
op heden 18 maart 1999

E. Beelcard

Uitspraak: 25 maart 2004

Rolnummer: 99/359 KG

Rolnr. rechtbank: KG 99/69

IN NAAM DER KONINGIN.

HET GERECHTSHOF TE 'S-GRAVENHAGE, eerste civiele kamer, heeft het volgende arrest gewezen in de zaak van:

1. **VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE**, gevestigd te Utrecht,
2. **VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSTRIJDERS;**
BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente
Apeldoorn,
3. **STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE**, gevestigd te Rotterdam,
4. **Nada STANOJEVIC**,
5. **Duska VUKASINUVIC**,
6. **Draga GOSNJIC**,
7. **Milica STARCEVIC**,
8. **Srbijanka CVETCOVIC**,
9. **Borka RADOICIC**,
10. **Dusan ZIVANOCIC**,
11. **Blagoja ILIEVSKI**,
12. **Divna ILIEVSKI**,
13. **Divna MALINOVA**,
14. **Danica MILUTINOVIC**,
15. **Slobodanka NEDELJKOVIC**,
16. **Divna KALANJA**,
17. **Cornelis Richard NANNES**,
18. **Milka NANNES-NIKOLIC**,
19. **Gerardus BERNARD**,
20. **Zorica BERNARD-DJORDJEVIC**, allen wonende te Etten-Leur,
21. **Dinas MORIMOV**, wonende te Rotterdam,
22. **Petar JOSIC**,
23. **Milena JOSIC**, beiden wonende te San Pedro, CA, USA,
24. **Tomin LAZA**, wonende te Metford, OR, USA,
25. **Ozren DJUKICH**,
26. **Helena DJUKICH**,
27. **Val DJUKICH-GLENDALE**,

Uitspraak: 25 maart 2004

Rolnummer: 99/359 KG

Rolnr. rechtbank: KG 99/69

IN NAAM DER KONINGIN.

HET GERECHTSHOF TE 'S-GRAVENHAGE, eerste civiele kamer, heeft het volgende arrest gewezen in de zaak van:

1. **VERENIGING VAN JURISTEN VOOR DE VREDE**, gevestigd te Utrecht,
2. **VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-VERZETSTRIJDERS;**
BOND VAN ANTI-FASCISTEN, gevestigd te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn,
3. **STICHTING TRIBUNAAL VOOR DE VREDE**, gevestigd te Rotterdam,
4. **Nada STANOJEVIC**,
5. **Duska VUKASINUVIC**,
6. **Draga GOSNJIC**,
7. **Milica STARCEVIC**,
8. **Srbijanka CVETCOVIC**,
9. **Borka RADOICIC**,
10. **Dusan ZIVANOCIC**,
11. **Blagoja ILIEVSKI**,
12. **Divna ILIEVSKI**,
13. **Divna MALINOVA**,
14. **Danica MILUTINOVIC**,
15. **Slobodanka NEDELJKOVIC**,
16. **Divna KALANJA**,
17. **Cornelis Richard NANNES**,
18. **Milka NANNES-NIKOLIC**,
19. **Gerardus BERNARD**,
20. **Zorica BERNARD-DJORDJEVIC**, allen wonende te Etten-Leur,
21. **Dinas MORIMOV**, wonende te Rotterdam,
22. **Petar JOSIC**,
23. **Milena JOSIC**, beiden wonende te San Pedro, CA, USA,
24. **Tomin LAZA**, wonende te Metford, OR, USA,
25. **Ozren DJUKICH**,
26. **Helena DJUKICH**,
27. **Vai DJUKICH-GLENDALE**,

28. **Suzan DJUKICH-GLENDALE**, allen wonende te Los Angeles, CA, USA,
29. **Bradley DJUKICH**, wonende te San Diego, CA, USA,
30. **Joop SMIDT**, wonende te Utrecht,
31. **Jenny LIGTENBERG**, wonende te Heerhugowaard,
32. **Catherina Erica HÖHNE-SPARBORTH**, wonende te Hoorn,
33. **Hendrik VAN LUTTIKHUIZEN**, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn
34. **Alida DE VRIES**, wonende te Hoenderloo, gemeente Apeldoorn,
35. **Dirk PLUG**, wonende te Hoorn,
36. **Emiel Caspar Maria WENNEN**, wonende te Utrecht,
37. **Dirk Gregor Horst Simon PLUG**, wonende te Heemskerk,
38. **Snezana BOGDANOVIC**, wonende te Amsterdam,
39. **Seka MARKOVIC**, wonende te Amsterdam,
40. **Radojko LEPOJEVIC**,
41. **Milenija LEPOJEVIC**,
42. **Dragan LEPOJEVIC**,
43. **Gosa LEPOJEVIC**, allen wonende te Resignac,
44. **Radivoje STANIC**,
45. **Zagorka STANIC**,
46. **Radojka STANIC**,
47. **Losa SIMOVIC**,
48. **Ina SIMOVIC**, allen wonende te Mala Plana,
49. **Vukasin RADOMIROVIC**,
50. **Radmila RADOMIROVIC**, beiden wonende te Podujevo,
51. **Boban DJURICKOVIC**,
52. **Dusica DJURICKOVIC**,
53. **Vladimir DJURICKOVIC**,
54. **Biljana DJURICKOVIC**, allen wonende te Nis,
55. **Marko PANTIC**,
56. **Draginja PANTIC**,
57. **Miroslav PANTIC**,
58. **Miroslava PANTIC**, allen wonende te Djakovica,
59. **Obrad SESLIJA**,
60. **Mijo SESLIJA**,
61. **Milorad SESLIJA**, allen wonende te Ajvalija,
62. **Zoran SESLIJA**, wonende te Gnjilana,
63. **Ljubinko NIKOLIC**,

64. **Ljiljana NIKOLIC,**
65. **Misko NIKOLIC,**
66. **Mirka NIKOLIC,** allen wonende te Kisnica,
67. **Vlastimir DJURINAC,**
68. **Natasja DJURINAC,** beiden wonende te Kos,
69. **Nebojsa NIKOLIC,**
70. **Vesna NIKOLIC,**
71. **Radovan NIKOLIC,**
72. **Jan TRAJKOVIC,** allen wonende te Prokupije,
73. **Dragan RADOSAVLJEVIC,**
74. **Biserka RADOSAVLJEVIC,**
75. **Radmila NIKOLIC,** allen wonende te Vlahovo,
76. **Milija PETKOVIC,**
77. **Rade PETKOVIC,**
78. **Milan PETKOVIC,** allen wonende te Leskovac,
79. **Gica MARKOVIC,**
80. **Goran MARKOVIC,**
81. **Milenija MARKOVIC,**
82. **Gordana PETKOVIC,**
83. **Mirko PETKOVIC,** allen wonende te Pec,
84. **Dragana ZIVANOVIC,**
85. **Staka ZIVANOVIC,** beiden wonende Belgrado,
alle plaatsen (vanaf nr. 40) gelegen in de republiek Servië,
86. **Milovan SPAJIC,**
87. **Milena SPAJIC,**
88. **Slavisa SPAJIC,** allen wonende te Burbank, CA, USA,
89. **Yasna ZIVANOVIC,** wonende te Parijs, Frankrijk,
90. **Rosa JOVICIC,** wonende te Burbank, CA, USA,
91. **Sveto GUSA,** wonende te St. Gabriël, CA, USA,
92. **D. SONCONIC,**
93. **R. VISKONIC,** beiden wonende te Fullerton, CA, USA,
94. **Svetlana, JOVICIC,**
95. **Selena JOVICIC,**
96. **Milomir JOVICIC,** allen wonende te Burbank, CA, USA,
97. **Milka TRIVKO,**
98. **Ratko KUZMANOVIC,** beiden wonende te Granada Hills, CA, USA,
99. **Slavko JOVICIC,** wonende te Burbank, CA, USA,

100. **Miloje PANTELIC**, wonende te Tarzana, CA, USA,
101. **Zivadinka MIJAILOVIC**, wonende te Woodland Hills, CA, USA,
102. **Branko PANTELIC**, wonende te Reseda, CA, USA,
103. **Smilja ZELJROVIC**, wonende te Northridge, CA, USA,
104. **Vela PETROVIC**, wonende te North Hills, CA, USA,
105. **Dragica ZELJROVIC**, wonende te Northridge, CA, USA,
106. **Vladan MIJAILOVIC**, wonende te West Hills, CA, USA,
107. **Cheryl MILANSON**, wonende te Palmdale, CA, USA,
108. **Linda BOGDANOVIC**, wonende te Northridge, CA, USA,
109. **Draga STANKOVIC**, wonende te C. Mesa, CA, USA,
110. **Dragan MIJAILOVIC**, wonende te Westlago, CA, USA,
111. **Markovic ZIVKO**, wonende te Surcin, republiek Servië,
112. **Miroslava PAVLOVIC**,
113. **Ranvic ANOTELNOVIC**,
114. **Milan JOKIC**,
115. **Vera KRAUSTIC**, allen wonende te Belgrado, republiek Servië,
116. **Vanica VASICH**, wonende te La Verne, CA, USA,
117. **Krsta DINITRIJEVIC**, wonende te West Corina, CA, USA,
118. **Milena JOSIC**, wonende te San Pedro, CA, USA,
119. **Milan DIMIC**, wonende te Santa Clarita, CA, USA,
120. **Milica KOSEVICH**, wonende te West Hills, CA, USA,
121. **Alesandar SAVIC**, wonende te Laguna Miquel, CA, USA,
- 121a. **Vasiljka IVANOVICH**, wonende te Los Angeles, CA, USA,
122. **Rosa JOVICIC**, wonende te Burbank, CA, USA,
123. **Guja CEDOMIR**, wonende te San Pedro, CA, USA,
124. **Milan DJAKOVIC**, wonende te Chino, CA, USA,
125. **Miodrag PONJAVIC**, wonende te Studio City, CA, USA,
126. **Zivano DJORDJECICH**, wonende te Valencia, CA, USA,
127. **Miroslav MIHAILOVIC**, wonende te San Pedro, CA, USA,
128. **Peter ERCEGOVAC**,
129. **Maria ERCEGOVAC**, beiden wonende te Granada Hills, CA, USA,
130. **Milorad BELOJEVIC**, wonende te Studio City, CA, USA,
131. **Rudy MILICEVIC**, wonende te Downey, CA, USA,
132. **Voislav KARAN**, wonende te Sherman Oaks, CA, USA,
133. **Birerka JOVICEVIC**, wonende te West Covina, CA, USA,
134. **Dusko GAKIC**, wonende te Burbank, CA, USA,
135. **Danilo M. JOKANOVIC**, wonende te Ventura, CA, USA,

- 136. **Milita KOSEVIC**, wonende te Arcania, CA, USA,
- 137. **Ilija RUZIC**, wonende te North Hollywood, CA, USA,
- 138. **Susan RUOPP**,
- 139. **Fred RUOPP**, beiden wonende te Crestline, CA, USA,
- 140. **Roger SCHRECK**, wonende te North Hollywood, CA, USA,
- 141. **Michelle LAURIE**, wonende te Toluca Lake, CA, USA,
- 142. **Craig CONOVER**, wonende te North Hollywood, CA, USA,

appellanten,

hierna te noemen: VJV c.s.,

procureur: mr. A.B.B. Beelaard,

tegen

- 1. **de STAAT DER NEDERLANDEN** (Ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie),
zetelende te 's-Gravenhage,
- 2. **Wim KOK**,
wonende te Amsterdam,
- 3. **Jeltje VAN NIEUWENHOVEN**,
wonende te 's-Gravenhage,

geïntimeerden,

hierna te noemen: de Staat, Kok respectievelijk Van Nieuwenhoven (gezamenlijk: de Staat c.s.),

procureur: mr. G.J.H. Houtzagers.

Het geding

Bij exploit van 26 maart 1999 zijn VJV c.s. in hoger beroep gekomen van het vonnis van 18 maart 1999 door de president van de rechtbank te 's-Gravenhage in kort geding gewezen tussen VJV c.s. als eisers en – onder andere – de Staat c.s. als gedaagden. In voornoemd exploit hebben VJV c.s. tien grieven tegen het vonnis aangevoerd. Bij memorie van grieven hebben zij geconcludeerd overeenkomstig de appèldagvaarding. De Staat c.s. hebben de grieven bij memorie van antwoord (met één productie) bestreden. Vervolgens hebben de Staat c.s. de stukken overgelegd en arrest gevraagd.

Beoordeling van het hoger beroep

1. Het gaat in deze zaak om het volgende. In oktober 1998 heeft de NAVO besloten over te gaan tot militaire luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ). De Nederlandse regering heeft vervolgens – met instemming van de Tweede Kamer – het besluit genomen tot deelname aan de luchtacties. VJV c.s. zijn nagenoeg allen personen van Joegoslavische afkomst, die stellen dat zij dan wel hun familieleden, vrienden, kennissen of eigendommen worden bedreigd door de (dreiging met) luchtacties. Naar hun mening zijn de bedoelde acties in strijd met toepasselijk internationaal (oorlogs)recht, de rechten van de mens en derhalve onrechtmatig jegens hen. Zij vorderen in kort geding kort gezegd de Staat te verbieden oorlogsgeweld jegens de FRJ toe te passen, daarmee te dreigen dan wel daaraan mee te werken of steun te verlenen, alsmede de Staat te bevelen terstond kenbaar te maken aan de NAVO-bondgenoten dat de steun van Nederland aan (de bedreiging met) oorlogsgeweld tegen de FRJ wordt beëindigd. Ook vorderen zij een voorschot op de hun toekomende immateriële schadevergoeding en een bevel jegens Kok en Van Nieuwenhoven als privé personen om af te zien van verdere medewerking aan besluitvorming die kan leiden tot deelname aan militaire acties tegen de FRJ in NAVO-verband.

2. De president heeft de vorderingen afgewezen. Hij heeft daartoe onder meer overwogen dat het door VJV c.s. ingeroepen art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties niet kan worden aangemerkt als een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 Grondwet, dat VJV c.s. voor wat betreft hun beroep op andere wettelijke en verdragsbepalingen niet aannemelijk hebben gemaakt dat de voor die bepalingen toepasselijke feitelijke situatie zich voordoet en, ten aanzien van de vorderingen tegen Kok en Van Nieuwenhoven, dat een veroordeling tegen de Staat zich ook uitstrekt tot diens organen, zodat geen aanleiding bestaat tot het in rechte betrekken van individuele personen. Tegen deze oordelen komen VJV c.s. op in hoger beroep onder aanvoering van tien grieven.

3.1. Het hof stelt voorop dat nu de militaire luchtacties die aan dit kort geding ten grondslag liggen reeds enige jaren geleden door de NAVO zijn beëindigd, het (spoedeisend) belang aan de vorderingen van VJV c.s. in hoger beroep is komen te ontvallen. Met het oog op de kostenveroordeling in eerste aanleg, waartegen

VJV c.s. grief I hebben gericht, behouden zij evenwel belang bij de beoordeling in hoger beroep of de door hen ingestelde vorderingen door de president terecht zijn afgewezen.

3.2. In de zaak Danikovic c.s. / Staat die heeft geleid tot de uitspraak van de Hoge Raad van 29 november 2002 (NJ 2003, 35) was de beoordeling van vergelijkbare vorderingen als die in het onderhavige geding aan de orde. Daarmtrent heeft de Hoge Raad onder meer overwogen (rov. 3.3. laatste alinea):

"Bij de beoordeling van deze middelen heeft voorts als uitgangspunt te gelden dat de in het onderhavige geding ingestelde vorderingen betrekking hebben op vragen betreffende het beleid van de Staat op het gebied van buitenlandse politiek en defensie, welk beleid in sterke mate zal afhangen van politieke afwegingen in verband met de omstandigheden van het geval. Dit betekent dat de burgerlijke rechter, zeker indien het gaat om een kort geding, een grote mate van terughoudendheid aan de dag zal moeten leggen bij de beoordeling van vorderingen, als in het onderhavige geding ingesteld, die ertoe strekken handelingen ter uitvoering van politieke besluitvorming op het gebied van buitenlands beleid en defensie als onrechtmatig en derhalve als verboden aan te merken. Het is immers niet aan de burgerlijke rechter om deze politieke afweging te maken."

Voorts heeft de Hoge Raad overwogen (rov. 3.5) dat het hof bij diens arrest van 23 november 2000 in de rov. 8 - 16 (opgenomen in NJ 2003, 35) met juistheid heeft geoordeeld dat de door Danikovic c.s. aan hun vorderingen ten grondslag gelegde internationaalrechtelijke normen niet tot toewijzing daarvan kunnen leiden.

3.3. Een aantal van de in dat verband door het hof besproken normen hebben ook VJV c.s. aan hun vorderingen ten grondslag gelegd. Het gaat hier om art. 2 lid 4 Handvest van de Verenigde Naties (en dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben), art. 6 Handvest van Neurenberg, het recht op leven, gezondheid, eigendom en andere door internationale verdragen gewaarborgde subjectieve rechten, het Aanvullend Protocol I bij de Verdragen van Genève en art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht. In overeenstemming met hetgeen het hof eerder heeft overwogen in zijn arrest van 23 november 2000 overweegt het hof als volgt.

4.1. Art. 2 lid 4 Handvest alsmede andere dwingende normen van volkenrechtelijk gewoonterecht die dezelfde of een vergelijkbare strekking hebben, zijn internationaalrechtelijke regelingen die zich richten tot staten en in beginsel slechts tussen staten rechtsgevolgen hebben. Er zijn geen aanwijzingen voor een ontwikkeling in het recht die ertoe zou kunnen leiden dat individuele personen via de nationale burgerlijke rechter stopzetting van de vijandelikheden zouden kunnen afdwingen. Voor zover VJV c.s. met hun beroep op het Handvest van de Internationale Militaire Rechtbank bij de op 8 augustus 1945 tot stand gekomen Overeenkomst voor de vervolging en bestraffing van de groote oorlogsmisdadigers van de Europeesche As (Trb. 1946, 14) (Handvest van Neurenberg) willen betogen dat de in artikel 6 van dat Handvest opgenomen beginselen (met name het beginsel dat het nemen van initiatief tot of het voeren van een aanvalsoorlog een misdrijf tegen de vrede is) normen van volkenrechtelijk gewoonterecht zijn waarop zij zich in dit geding beroepen, geldt eveneens dat de naleving van dergelijke normen door de Staat niet in kort geding door individuele personen kan worden gevorderd.

4.2. Voor zover VJV c.s. zich beroepen op het recht op leven, op gezondheid, op eigendom en andere door internationale verdragen gewaarborgde subjectieve rechten, zoals in art. 28 Universele verklaring van de rechten van de mens (Trb. 1969, 99), overweegt het hof als volgt. De mogelijke schending van deze rechten kan niet los worden gezien van de vraag of het toegepaste oorlogsgeweld in overeenstemming is met art. 2 lid 4 Handvest, nu, zoals VJV c.s. ook zelf stellen, oorlogsgeweld dat geoorloofd is op grond van art. 2 lid 4 Handvest een rechtvaardiging kan opleveren voor schending van de door VJV c.s. bedoelde fundamentele mensenrechten. Nu de vraag of art. 2 lid 4 Handvest is of dreigde te worden geschonden niet ter beoordeling van dit hof staat, kan het hof evenmin treden in de beoordeling van de vraag of sprake is van een ongeoorloofde inbreuk op genoemde fundamentele rechten. Bovendien zijn de stellingen van VJV c.s. onvoldoende gespecificeerd om te kunnen beoordelen of en in welk opzicht specifiek jegens hen sprake was van een (dreigende) schending van het recht op leven, gezondheid en eigendom. Het enkele feit dat Nederland deelneemt aan luchtacties tegen de FRJ is daartoe onvoldoende. Een en ander geldt evenzo voor wat betreft de stellingen van VJV c.s. over een (dreigende) schending van de rechten en vrijheden als bedoeld in art. 28 Universele verklaring van de rechten van de mens, als veronderstellenderwijs zou worden aangenomen dat genoemde bepaling in het

onderhavige geval kan worden aangemerkt als een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 Grondwet waarop een rechtstreeks beroep door de burger mogelijk is. Om die reden kan ook de vordering van VJV c.s. tot betaling van een voorschot op door hen geleden of te lijden immateriële schade niet worden toegewezen.

Wat betreft het beroep van VJV c.s. op andere subjectieve rechten is het zowel voor het hof als de wederpartij onvoldoende duidelijk op welke rechten VJV c.s. zich ter ondersteuning van hun vordering beroepen.

4.3. Ten aanzien van de schending van het Aanvullende Protocol I bij de Verdragen van Genève betreffende de bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten (Trb. 1980, 87) en art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht voeren VJV c.s. aan dat de Staat dreigt niet uitsluitend militaire doelen aan te vallen en zich niet dreigt te houden aan het verbod tot disproportioneel wapengebruik. De president heeft evenwel terecht overwogen dat VJV c.s. hun door de Staat gemotiveerd betwiste stellingen op dit punt in dit geding niet aannemelijk hebben gemaakt. Ook in hoger beroep hebben VJV c.s. hun stelling niet onderbouwd, dat ten tijde van de beslissing van de president van dergelijke dreiging sprake was. Bovendien leveren deze stellingen onvoldoende grond op voor een algeheel verbod als gevorderd.

4.4. VJV c.s. beroepen zich in de onderhavige zaak voorts op art. 90 Grondwet. Dit beroep kan VJV c.s. evenmin baten. Gezien de toelichting op de grieven II en VII bedoelen VJV c.s. kennelijk dat de Staat zijn verplichting om de ontwikkeling van de internationale rechtsorde te bevorderen schendt door inbreuk te maken op normen van internationaal recht. Inhoudelijke toetsing van die stelling betekent dat de rechter zich zou moeten uitspreken over de vraag of de Staat de door VJV c.s. genoemde normen van internationaal recht, waaronder art. 2 lid 4 Handvest, heeft overtreden of dreigt te overtreden. Zoals hierboven reeds overwogen, betreffen het hier evenwel geen verdragsbepalingen die naar hun inhoud een ieder kunnen verbinden in de zin van art. 93 Grondwet en waarop individuele personen voor de nationale (kort geding)rechter een beroep kunnen doen.

Bovendien geldt dat, waar het hier gaat om vorderingen betreffende het beleid van de Staat op het gebied van buitenlands beleid en defensie, welk beleid in sterke mate afhangt van politieke afwegingen, het niet aan de burgerlijke rechter is om op verlangen van een burger aan de Staat bepaalde handelingen ter

uitvoering van politieke besluitvorming op die gebieden te verbieden.

5. Het voorgaande leidt tot de slotsom dat geen van de door VJV c.s. aangevoerde gronden hun vorderingen kunnen dragen. Daaruit volgt dat het hof niet toekomt aan de beoordeling van de vordering voor zover gericht tegen Kok en Van Nieuwenhoven. De door VJV c.s. aangevoerde grieven I t/m IX behoeven, voor zover zij niet reeds besproken zijn, geen afzonderlijke behandeling.

6. Bij grief X hebben VJV c.s. geen belang, omdat deze grief zich richt tegen een oordeel dat ten aanzien van andere partijen is gegeven dan VJV c.s. in hoger beroep hebben betrokken.

7. De slotsom is dat de president de gevraagde voorzieningen terecht heeft afgewezen. Het bestreden vonnis zal worden bekrachtigd. VJV c.s. zullen als de in het ongelijk gestelde partij worden veroordeeld in de kosten van het hoger beroep.

Beslissing

Het hof:

- bekrachtigt het vonnis waarvan beroep;
- veroordeelt VJV c.s. in de kosten van het hoger beroep, tot op heden aan de zijde van Staat c.s. begroot op € 215,55 aan verschotten en op € 771,- aan salaris van de procureur.

Dit arrest is gewezen door mrs. De Brauw, De Groot en Boele en uitgesproken ter openbare terechtzitting van 25 maart 2004, in aanwezigheid van de griffier.

Voor Grosse:
uitgegeven aan *ABB Pulverhof*
procureur van *AM*
De Griffier van het Gerechtshof
te *Leuven*

GERECHTSHOF TE 's-GRAVENHAGE

Zitting van 5 augustus 1999

Rolnummer: 99/0359

MEMORIE VAN ANTWOORD

inzake:

1. DE STAAT DER NEDERLANDEN,
zetelende te 's-Gravenhage,
 2. WIM KOK,
wonende te Amsterdam,
 3. JELTJE VAN NIEUWENHOVEN,
wonende te 's-Gravenhage,
- geïntimeerden,
procureur: Mr G.J.H. Houtzagers

tegen:

de vereniging VERENIGING VAN JURISTEN
VOOR DE VREDE,
en 141 ANDERE APPELLANTEN
gevestigd te Utrecht,
appellanten,
procureur: Mr A.B.B. Beelaard,
advocaat: Mr N.M.P. Steijnen (Zeist)

1. Inleiding

1.1 Op 26 maart 1999 hebben appellanten tijdig hoger beroep ingesteld tegen het vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage d.d. 18 maart 1999. De President van de Rechtbank heeft de vorderingen van appellanten afgewezen. De Staat brengt hierbij het proces-dossier van eerste aanleg in het geding, bestaande uit:

1. kort geding-dagvaarding d.d. 12 februari 1999;
2. producties Mr Steijnen, waaronder conclusie van eis, tevens nadere memorie;
3. pleitnotities Mr Houtzagers d.d. 4 maart 1999 met producties;
4. vonnis van de President van de Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage d.d. 18 maart 1999.

1.2 Geïntimeerden verzoeken hetgeen in eerste aanleg door hen bij pleidooi is gesteld als hier herhaald en ingelast te beschouwen. Geïntimeerden handhaven al de in eerste aanleg gevoerde verweren. Geïntimeerden ontkennen hetgeen door appellanten in eerste aanleg of in appèl wordt gesteld, behalve voorzover een en ander nadrukkelijk is of wordt erkend.

1.3 Voorafgaand aan de behandeling van de afzonderlijke grieven maken geïntimeerden enkele algemene opmerkingen naar aanleiding van het betoog van appellanten.

2. Algemene opmerkingen

2.1 In eerste aanleg is door geïntimeerden een uitvoerige schets gegeven van de situatie in voormalig Joegoslavië, de besluitvorming van de Nederlandse regering, het overleg met het parlement en de opstelling van de NAVO. Die schets heeft geleid tot een viertal conclusies die de Staat hier wenst te herhalen:

1. de dreiging om in NAVO-verband militair op te treden heeft onmiskenbaar een positief effect gehad op het streven van de internationale gemeenschap om de strijdende partijen in voormalig Joegoslavië ertoe te brengen de Veiligheidsraadsresolutie 1199 na te leven;
2. de Nederlandse regering is van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert;

3. het oordeel van de Nederlandse regering wordt - bijna unaniem - gedeeld door de Tweede Kamer;
4. de lidstaten van de NAVO zijn unaniem van oordeel dat een militair optreden in NAVO-verband gerechtvaardigd is met het oog op naleving van Veiligheidsraadsresolutie 1199.

Die conclusies gelden onverkort.

- 2.2 Geïntimeerden menen voorts dat de President terecht heeft geoordeeld dat art. 2 lid 4 Handvest Verenigde Naties (hierna: Handvest VN) geen een ieder verbindende bepaling is in de zin van art. 93 Grondwet, zodat appellanten hierop geen beroep kunnen doen.

Geïntimeerden brengen hierbij als prod. 1 in het geding het vonnis van de President van de Rechtbank te 's-Gravenhage d.d. 28 mei 1999 in de zaak met rolnr. KG 99/523, waarin in rov. 3.1 in gelijke zin werd geoordeeld.

De vraag van rechtstreekse werking moet worden beoordeeld aan de hand van de inhoud van de bepaling. Is eenmaal vastgesteld dat de in een bepaling neergelegde norm geen rechtstreekse werking heeft, dan kan hieraan niet afdoen dat dezelfde norm in andere verdragen en/of het volkenrechtelijke gewoonterecht voorkomt - in tegenstelling tot hetgeen appellanten in onderdeel 3 van de tweede grief en onderdeel 3 van de derde grief lijken te betogen.

Geïntimeerden verwijzen uitdrukkelijk naar punt 3 (p. 11-14) van de pleitnotities in eerste aanleg, waar zij uitvoerig hebben gemotiveerd waarom aan art. 2 lid 4 geen rechtstreekse werking toekomt.

- 2.3 Een terugkerende stelling in de appèldagvaarding is dat art. 2 lid 4 Handvest VN wel rechtstreekse werking heeft, omdat de hierin neergelegde norm - het agressieverbod - een dwingendrechtelijk karakter heeft. De vraag of een norm dwingendrechtelijk van aard is, is echter niet beslissend voor de vraag of die norm in de zin van art. 93 Grondwet een een ieder verbindende bepaling is. Art. 93 Grondwet maakt immers geen onderscheid tussen bepalingen die een dwingendrechtelijke norm en bepalingen die een niet-dwingendrechtelijke norm bevatten.
- 2.4 In de literatuur over het oorlogsrecht wordt traditioneel een onderscheid gemaakt tussen het *ius ad bellum* (regels tot de oorlog) en het *ius in bello* (regels van de oorlog). Het *ius ad bellum* heeft betrekking op de vraag of het voeren van een oorlog

of het aanwenden van ander wapengeweld rechtmatig is. Het *ius in bello*, ook aangeduid als het humanitaire oorlogsrecht, geeft aan hoe partijen zich, indien eenmaal een oorlog op ander gewapend conflict is uitgebroken, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen.

Vgl. N. Keijzer, *Hoop en wanhoop om het oorlogsstrafrecht* (oratie Tilburg), Deventer 1997, p. 5:

"Zou de verplichting tot het naleven van de regels *van* de oorlog ervan afhangen of de regels *tot* de oorlog in acht zijn genomen, dan zouden de regels *van* de oorlog vrijwel altijd buiten spel staan."

- 2.5 Appellanten miskennen het hierboven geschetste onderscheid, waar zij zich gelijkkelijk beroepen op art. 2 lid 4 van het Handvest VN, de Verdragen van Genève, de Wet Oorlogsstrafrecht en art. 2 EVRM. Nu ten tijde van de behandeling van de zaak in eerste aanleg nog geen sprake was van militair optreden, kón op dat moment slechts de vermeende schending van het *ius ad bellum* aan de orde worden gesteld. De Verdragen van Genève, de Wet Oorlogsstrafrecht en art. 2 EVRM zien op het *ius in bello*.
- 2.6 Appellanten klagen herhaaldelijk over het feit dat de President geen inhoudelijk oordeel heeft gegeven over de vraag of geïntimeerden in strijd met de in artikel 2 lid 4 Handvest VN neergelegde norm handelen en over de rechtmatigheid van het handelen van geïntimeerden. Vooropgesteld dient te worden dat van (dreigend) onrechtmatig handelen naar het oordeel van geïntimeerden geen sprake is. Los daarvan geldt dat de vraag naar de rechtmatigheid in het midden kan blijven, nu de President terecht heeft vastgesteld dat eisers in eerste aanleg geen beroep kunnen doen op art. 2 lid 4 Handvest VN.

3. Bespreking van de grieven

- 3.1 De Staat zal op de tien grieven afzonderlijk ingaan.

Grief I

- 3.2 De eerste grief houdt in dat eisers in kort geding ten onrechte in de kosten zijn veroordeeld. In het navolgende zal worden betoogd dat de grieven II tot en met X falen, zodat ook de eerste grief faalt.

Grief II

3.3 De tweede grief houdt - kort gezegd - in dat de President in rov. 4.3 ten onrechte het beroep van appellanten op art. 2 lid 4 Handvest VN heeft afgewezen.

3.4 Appellanten voeren daartoe in het eerste onderdeel aan dat art. 2 lid 4 Handvest zogenaamd *ius cogens* is en derhalve moet kunnen worden ingeroepen voor de nationale en de internationale rechter. Dit betoog faalt. Ongeacht de vraag of de in deze verdragsbepaling neergelegde norm behoort tot het zogenaamde *ius cogens*, heeft te gelden dat krachtens art. 93 Grondwet moet worden beoordeeld of de verdragsbepaling naar haar inhoud een ieder kan verbinden. De President heeft in casu terecht geoordeeld dat art. 2 lid 4 Handvest geen verdragsbepaling is die naar haar inhoud een ieder kan verbinden.

3.5 In het tweede onderdeel betogen appellanten dat het uit rov. 4.3 volgende gemis aan rechterlijke oordeelsbevoegdheid niet te rijmen is met de overweging van de President onder 4.2 dat beoordeeld moet worden of sprake is van bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld. Ten onrechte brengen appellanten rov. 4.2 op voormelde wijze in verband met rov. 4.3. De President stelt terecht voorop dat beoordeeld moet worden of het dreigen met oorlogsgeweld aangemerkt moet worden als een bedreiging met onrechtmatig oorlogsgeweld. Aan deze beoordeling komt de President echter niet toe, nu hij van oordeel is dat eisers in eerste aanleg zich op het bepaalde in art. 2 lid 4 van het Handvest VN niet kunnen beroepen. Het ontbreken van een oordeel over de rechtmatigheid in het vonnis van de President is derhalve niet onbegrijpelijk.

Vgl. de noot van 't Hart onder punt 3 bij HR 18 april 1995, NJ 1995, 619: "De volgorde tussen de vraag naar rechtstreekse werking en die naar strijdigheid met het Verdrag is m.i. logisch en dwingend, evenals dat het geval is bij de volgorde tussen de formele en materiële vragen van art. 348 en 350 Sv. Zie bijvoorbeeld HR 9 mei 1989, NJ 1989, 885, m.nt. ThWvV, en HR 16 oktober 1990, NJ 1991, 203, met de noot daaronder. De HR gaat dan ook, evenals het hof, eerst in op de vraag of er van rechtstreekse werking sprake is. Nu die vraag ontkennend wordt beantwoord, komt de vraag naar al dan niet strijdigheid met het Verdrag niet aan de orde."

3.6 Het derde onderdeel van grief II strekt ten betoge dat de rechter ten onrechte heeft geoordeeld dat art. 2 lid 4 Handvest VN geen een ieder verbindende werking heeft,

aangezien de in art. 2 lid 4 Handvest VN neergelegde norm ook in andere verdragen is opgenomen, hetgeen de universele geldigheid van de norm zou onderstrepen. Zoals hiervoor betoogd is bepalend het antwoord op de vraag of art. 2 lid 4 Handvest VN een een ieder verbindende bepaling is in de zin van art. 93 Grondwet. Het feit dat de hierin neergelegde norm ook is opgenomen in andere verdragen laat dit onverlet.

- 3.7 In het vierde onderdeel wordt betoogd dat de President er ten onrechte aan voorbij is gegaan dat de in art. 2 lid 4 Handvest neergelegde norm in het nationale recht is verankerd, te weten art. 90 Grondwet en art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht. Het beroep van appellanten op art. 90 Grondwet moet falen. In art. 90 Grondwet is een algemeen uitgangspunt voor het buitenlands beleid geformuleerd. Op grond van dit artikel bevordert de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde. De specifieke norm die appellanten in dit algemene uitgangspunt willen lezen, berust louter op interpretatie en geeft een onjuiste lezing van de bepaling, voor welke lezing de wettekst geen aanknopingspunt biedt. Ook het beroep op art. 8 Wet Oorlogsstrafrecht moet falen. Deze wet ziet uitdrukkelijk op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen in een situatie van oorlog of gewapend conflict. Het beroep van eisders, thans appellanten, op de Wet Oorlogsstrafrecht - welke ziet op het humanitaire oorlogsrecht - ter onderbouwing van de beweerdelijke schending van het agressieverbod, miskent derhalve het onderscheid tussen het ius ad bellum en het ius in bello. Overigens heeft te gelden dat een vermeende schending van het humanitaire oorlogsrecht geconcretiseerd en geïndividualiseerd dient te worden, hetgeen appellanten hebben nagelaten.

Vgl. de bespreking van de vierde grief.

Grief III

- 3.8 De derde grief komt er - kort gezegd - op neer dat het vanuit een oogpunt van rechtsbedeling onaanvaardbaar is dat in het vonnis van de President geen oordeel wordt gegeven over de rechtmatigheid van de dreiging met oorlogsgeweld. Zoals hierboven (zie sub 2.6) reeds is betoogd, komt de President aan een oordeel over de rechtmatigheid niet toe, nu deze van oordeel is dat appellanten zich niet kunnen beroepen op de in art. 2 lid 4 Handvest VN neergelegde norm.

3.9 Ten onrechte leiden appellanten in het tweede onderdeel uit de vermeende rechtswegering af dat de Nederlandse rechter ook niet zou kunnen oordelen over de rechtmatigheid van een dreigende aantasting van de fundamentele subjectieve rechten en mensenrechten. Appellanten wijzen in dat verband op art. 2 EVRM. Dit betoog snijdt geen hout. De Nederlandse rechter kan de rechtmatigheid van een dreigende aantasting van fundamentele subjectieve rechten en mensenrechten immers wel degelijk beoordelen, indien deze vaststelt dat de bepaling waarin het betreffende fundamentele recht is neergelegd een ieder verbindend is. In dat geval heeft de bepaling rechtstreekse werking in de Nederlandse rechtsorde, hetgeen betekent dat de burger er een direct beroep op kan doen en de Nederlandse rechter aan de bepaling kan toetsen.

3.10 Appellanten stellen in het derde onderdeel dat het agressieverbod (art. 2 lid 4 Handvest VN) als dwingendrechtelijke norm tevens verankerd is in het volkenrechtelijk gewoonterecht, dat rechtstreeks kan werken. Dit is echter niet noodzakelijkerwijs het geval. Naar analogie van art. 93 Grondwet dient ook van volkenrechtelijk gewoonterecht vastgesteld te worden of de betreffende volkenrechtelijk gewoonterechtelijke norm naar zijn inhoud een ieder kan verbinden. Een andere zienswijze zou leiden tot een ongerechtvaardigd onderscheid tussen volkenrechtelijke normen die wél en volkenrechtelijke normen die níet zijn neergelegd in een verdrag. Dit zou bovendien de consequentie hebben dat aan een ongeschreven volkenrechtelijke norm indirect een hogere status kan toekomen dan aan een geschreven volkenrechtelijke norm. Het laatste zou bevreemding wekken, aangezien een belangrijk deel van het *ius cogens* nu juist vanwege zijn belang ten behoeve van de rechtszekerheid in verdragen wordt opgenomen.

Zie:

- J.B. Mus, Verdragsconflicten voor de Nederlandse rechter, Zwolle 1996, p. 64,
- noot van Kooijmans onder punt 11 bij eerdergenoemd arrest HR 10 november 1989, NJ 1991, 248.

3.11 Appellanten merken in het vierde onderdeel op dat uit het feit dat in art. 2 lid 4 Handvest VN uitdrukkelijk aan staten de opdracht wordt gegeven om zich aan die norm te houden niet mag worden afgeleid dat de norm zich daarom alleen tot staten zou richten. Inderdaad is de normadressaat alleen niet doorslaggevend voor de vraag of een bepaling rechtstreekse werking heeft. Dit betekent echter niet dat aan de

normadressaat in het geheel geen betekenis toekomt in het kader van de beantwoording van die vraag.

- 3.12 In het vijfde onderdeel wordt betoogd dat art. 2 lid 4 Handvest VN rechtstreeks toepasbaar is. Dit betoog gaat niet op. Verwezen zij naar sub 2.2.

Grief IV

- 3.13 Grief IV houdt - kort gezegd - in dat de President in rov. 3.3 ten onrechte niet gememoreerd heeft dat appellanten hun vordering mede baseren op een dreigende schending van de beschermende bepalingen van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève. De grief moet wegens het ontbreken van belang falen. Voorop staat dat de President blijkens de eerste zin van rov. 3.3 ("kort samengevat") geen uitputtende weergave van de gronden van de vordering van eisers in eerste aanleg pretendeert te geven. In rov. 3.4 heeft de President bovendien wel het verweer van gedaagden in eerste aanleg met betrekking tot het Eerste Aanvullende Protocol weergegeven. De afwijzing van het beroep van eisers op het Eerste Aanvullende Protocol moet derhalve geacht worden besloten te liggen in rov. 4.4 van het vonnis. Dat beroep is terecht afgewezen omdat de hiervoor genoemde Verdragen van Genève beperkingen betreffen op de oorlogvoering. Zij geven regels voor de behandeling van krijgsgevangenen, burgers etc. Het Eerste Aanvullende Protocol geeft nadere regels voor de bescherming van slachtoffers. De verdragen zien op beperkingen van een gewapend conflict wanneer dat eenmaal is uitgebroken. Benadrukt dient te worden dat ook in geval van een dergelijk conflict een vermeende schending van art. 2 lid 4 Handvest VN niet automatisch leidt tot de conclusie dat er sprake zou zijn van schending van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève. Een eventuele - beweerdelijke - schending van humanitair oorlogsrecht dient geconcretiseerd en geïndividualiseerd te worden, hetgeen appellanten nalaten.

Grief V

- 3.14 In de vijfde grief wordt geklaagd dat ten onrechte een oordeel ontbreekt over de vermeende dreigende schending van het Eerste Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève. Zoals bij de bespreking van grief IV reeds is uiteengezet, moet de afwijzing door de President van het beroep van eisers op het Eerste

Aanvullende Protocol geacht worden besloten te liggen in rov. 4.4 en is dat beroep terecht afgewezen.

3.15 Inhoudelijk gezien miskent de grief overigens het onderscheid tussen het ius ad bellum en het ius in bello.

Zie hierboven 2.4 en 2.5 en de pleitnotities d.d. 4 maart 1999 onder punt 4.

Grief VI

3.16 De zesde grief is gericht tegen de overweging van de President dat eisers in eerste aanleg niet aannemelijk hebben gemaakt dat de besluitvorming van de Nederlandse regering om tot deelname aan eventuele militaire acties tegen de Federale Republiek Joegoslavië over te gaan onzorgvuldig is geweest. In de eerste plaats wordt verwezen naar hetgeen hiervoor onder 2.1 is opgemerkt. Zoals aangegeven was en is de Nederlandse regering van oordeel dat de blijvende weigerachtigheid om Veiligheidsraadsresolutie 1199 uit te voeren militair optreden in NAVO-verband in voldoende mate legitimeert. Appellanten leiden uit hun veronderstelling dat deelname aan eventueel oorlogsgeweld onrechtmatig is af dat de besluitvorming daartoe door de regering ipso facto onzorgvuldig zou zijn geweest. Die conclusie kan uiteraard niet worden getrokken. Daarnaast faalt deze grief eveneens omdat het bestreden oordeel van de President in rov. 4.3 niet alleen is gebaseerd op het feit dat niet aannemelijk is gemaakt dat de betreffende besluitvorming onzorgvuldig is geweest, maar evenzeer op het feit dat geen beroep kan worden gedaan op het bepaalde in art. 2 lid 4 van het Handvest VN.

Grief VII

3.17 Grief VII is gericht tegen de overweging in 4.4 van het bestreden vonnis dat:

"ook het beroep dat geïntimeerden op de overige hierboven onder 3.3 genoemde wettelijke en verdragsbepalingen hebben gedaan faalt. Dit reeds omdat niet aannemelijk is gemaakt dat de feitelijke situatie zich voordoet waarin die bepalingen van toepassing zijn."

Met deze overweging heeft de President naar de overtuiging van geïntimeerden tot uitdrukking willen brengen dat appellanten onvoldoende feiten en omstandigheden

hebben gesteld om hun beroep op de genoemde artikelen te onderbouwen. Anders dan appellanten in onderdeel 2 stellen, kan de toepasselijkheid van een norm wel afhankelijk zijn van de vraag of de feitelijke situatie waar de norm op ziet zich voordoet. De toepasselijkheid van een norm dient onderscheiden te worden van zijn geldigheid. Dit onderscheid wordt door appellanten miskend.

Grief VIII

3.18 De achtste grief is gericht tegen de overweging van de President in rov. 4.5 dat er geen aanleiding is om individuele personen in rechte te betrekken. Dit oordeel zou de grenzen van de rechterlijke competentie overschrijden. De overweging moet worden gezien in het licht van de daaraan voorafgaande overweging, inhoudende dat een veroordeling gericht tegen de Staat der Nederlanden zich ook uitstrekt jegens de organen van de Staat. Tegen deze achtergrond is de bestreden overweging begrijpelijk en een overschrijding van de rechterlijke competenties geenszins aan de orde.

Grief IX

3.19 De negende grief betreft de overweging van de President in rov. 4.5 dat het niet op de weg van de rechter ligt om op een wijze als door appellanten gewild in te grijpen in de parlementaire besluitvorming. Appellanten voeren aan dat het instituut van onafhankelijke rechtspraak nu juist voor gevallen als het onderhavige gegeven is. Rov. 4.5 heeft betrekking op de vordering ingesteld jegens de Minister President en de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Door de President is terecht overwogen dat een veroordeling gericht tegen de Staat der Nederlanden zich ook uitstrekt jegens de organen van de Staat. Er is dan ook geen aanleiding om individuele personen in rechte te betrekken. Het toewijzen van een dergelijke vordering zou ook betekenen dat de noodzakelijke politieke besluitvorming gefrustreerd zou worden. Vandaar ook dat door de President terecht is geoordeeld dat het niet op de weg ligt van de rechter om op een dergelijke wijze in te grijpen in de parlementaire besluitvorming. De onafhankelijkheid van de rechter staat daar volledig los van.

Grief X

3.20 De tiende en laatste grief is gericht tegen de overweging van de President dat voor de vraag of mag worden gedagvaard op de wijze als bepaald in art. 4 aanhef en onder 7° Rv, bepalend is of de woon- of verblijfplaats van gedaagden - gemeten naar objectieve maatstaven - onbekend is en niet of eisers daarmee niet bekend zijn. Uit de jurisprudentie blijkt dat de subjectieve onbekendheid van de exploit doende partij onvoldoende is om een openbare dagvaarding overeenkomstig art. 4 aanhef en sub 7° Rv rechtsgeldig te doen zijn.

Zie:

- Losbladige Burgerlijke Rechtsvordering (W.D.H. Asser), art. 4, aant. 7;
- Rb Breda 10 mei 1960, NJ 1960, 552;
- Conclusie A-G Ten Kate bij HR 25 oktober 1985, NJ 1986, 473.

Eisers, thans appellanten, hadden moeten aantonen dat zij in weerwil van een door hen voldoende ingesteld onderzoek, de woon- of werkelijke verblijfplaats van de gedaagden 4, 5, 6, 7 en 8 niet hadden kunnen achterhalen. Door eisers, thans appellanten, is geen voldoende onderzoek verricht naar de woon- of werkelijke verblijfplaats van de hiervoor genoemde gedaagden. Dat eisers zich hebben gewend tot de verschillende ministeries, de vliegbasis Leeuwarden en de landsadvocaat is onvoldoende. In dit verband wordt verwezen naar de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de advocaat van appellanten d.d. 14 januari 1999, waarin wordt opgemerkt:

"U wenst daarnaast een groot aantal personen in privé te sommeren en wellicht ook in kort geding te dagvaarden. U verzoekt de Minister-President de adressen en volledige voornamen van deze personen, waaronder een groep niet met name genoemde personen, te verstrekken. Ik zie geen enkele rechtsplicht u te voorzien van deze adressen en voornamen. Het spreekt voor zich dat ik dan ook niet inga op uw verzoek al die personen onverwijld van uw sommatie op de hoogte te stellen. Ook aan dit deel van de sommatie zal derhalve geen gehoor worden gegeven."

Zie: prod. 6 van geïntimeerden in eerste instantie.

Ook de gestelde naspeuringen via de "centrale persoonsadministratie" leveren geen voldoende onderzoek op. Het Centraal Bevolkingsregister, thans hernoemd tot Bureau Vestigingsregister, bezit gegevens over Nederlanders die naar het buitenland

zijn vertrokken of vice versa, en buitenlandse ingezetenen in Nederland. Eisers, thans appellanten, hadden minimaal de bevolkingsregisters van de relevante gemeentes moeten raadplegen. Dat hebben zij nagelaten. Ook overigens is door eisers niet aannemelijk gemaakt dat zij de woon- of werkelijke verblijfplaats van de hiervoor genoemde gedaagden niet hadden kunnen achterhalen. Er was derhalve uitsluitend sprake van een subjectieve onbekendheid met de woon- of werkelijke verblijfplaats van deze gedaagden, zodat de President, nu het niet-verschijnen van deze gedaagden het gevolg is van de wijze van dagvaarden, de dagvaarding ten aanzien van hen terecht nietig heeft verklaard. Ook deze grief faalt derhalve.

Met conclusie:

appellanten niet-ontvankelijk te verklaren in hun appèl dan wel het hoger beroep van appellanten te verwerpen met veroordeling van appellanten in de kosten van het geding.

Procureur

PRODUCTIE 1

IN NAAM DER KONINGIN!

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK 's-GRAVENHAGE
Sector Civiel Recht - President

vonnis in kort geding van 28 mei 1999,
gewezen in de zaak met rolnummer KG 99/523 van:

1. Christina TLJSTERMAN,
2. Jolton BANICEVIC,
3. Slavko BOZIC,
4. Jordanka TOMIC,
allen wonende te Amsterdam,
5. Pavle SPASIC,
wonende te Diemen,
6. Natasja SPASIC,
wonende te Amsterdam,
7. Radivoje BIBEROZIC,
8. Slilutin TEOTILOVIC,
9. Ilinika TEOTILOVIC,
10. Zorka DEDOVIC,
11. Goran RANKOVIC,
12. Sonja RANKOVIC,
13. Jovo GAVRAN,
14. Smezona MANOLIC,
15. Ljubica MITROVIC,
16. Vora BONICEVIC,
17. Danijel BONICEVIC,
18. Berlinika PESIKAN,
19. Dragona PESIKAN,
allen wonende te Amsterdam,
20. Jenny LIGTENBERG,
21. Jola MAAS,
allen wonende te Heerhugowaard,
22. Roclica DRAGIC,
23. Sava BIBEROTZIC,
24. Vladimir BIBEROTZIC,
25. Petar TOMASEVIC,
allen wonende te Amsterdam,
26. Ruza DESPOTOVIC,
wonende te Diemen,
27. Batric DEDOVIC,
28. Gordana DEDOVIC,
29. Marija DEDOVIC,
30. Milorad PEJCIC,
31. Zorica PEJCIC,
32. Milan PEJCIC,
33. Predrag PEJCIC,
34. Branko DESANCIC,
35. Jasmina DESANCIC,
36. Ivana DESANCIC,
allen wonende te Belgrado (republiek Servië),
37. Milan BOSKOVIC,
38. Slavica BOSKOVIC,
39. Zelko BOSKOVIC,
allen wonende te Novi Sad (republiek Servië),
40. de VERENIGING VAN ANTI-FASCISTISCHE OUD-
VERZETSSTRIJDERS; BOND VAN ANTI-FASCISTEN,
gevestigd in Hoenderloo (gemeente Apeldoorn).

eisers,
 procureur mr. A.B.B. Beelaard,
 advocaat mr. N.M.P. Steijnen te Zeist,

t e g e n :

de Staat der Nederlanden
 (Ministerie van Defensie en Ministerie van Buitenlandse Zaken),
 zetelende te 's-Gravenhage,
 gedaagde,
 procureur mr. J.W.H. van Wijk.

1. De feiten

Op grond van de stukken en het verhandelde ter zitting van 19 mei 1999 wordt in dit geding van het volgende uitgegaan:

- Naar aanleiding van de situatie in Kosovo, neemt Nederland in Navo-verband deel aan militaire luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ).
- Bij brief van 29 maart 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 243) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie de Tweede Kamer bericht "dat Nederland, na te zijn geconsulteerd door NAVO Secretaris-Generaal Solana, evenals de andere bondgenoten, heeft ingestemd met een tweede fase van de luchtaanvallen, waarvan de intensiteit wordt opgevoerd en die vooral is gericht tegen het gewraakte optreden van politie- en legereenheden in Kosovo."
- Bij brief van 6 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 245) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en Justitie de Tweede Kamer bericht dat de NAVO-luchtaanvallen "in toenemende mate resultaat" beginnen te hebben. Voorts wordt in de brief meegedeeld dat "de optie van een politieke oplossing wijd open blijft."
- Bij vonnissen van 18 maart 1999 (KG 99/69) en 7 april 1999 (KG 99/339) heeft de President van deze rechtbank de vordering van een aantal eisers, strekkende tot het staken van deelname door Nederland aan de luchtacties in Joegoslavië, afgewezen.
- De Minister van Buitenlandse Zaken heeft bij brief van 13 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 253) de Tweede Kamer meegedeeld dat het militaire optreden zal worden voortgezet totdat door President Milosevic wordt voldaan aan de volgende eisen:
 - a) een verifieerbaar einde van alle militaire operaties, geweld en onderdrukking;
 - b) het terugtrekken van alle politie-, militaire en paramilitaire eenheden uit Kosovo;
 - c) instemmen met het stationeren van een internationale militaire presentie in Kosovo;
 - d) instemming met de onvoorwaardelijke en veilige terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang van hulporganisaties;
 - e) een geloofwaardige verzekering van bereidheid om op basis van de Rambouillet-voorstellen tot een politieke raamwerkovereenkomst te komen over Kosovo.
- De Tweede Kamer heeft de opstelling van de Nederlandse regering met betrekking tot de deelname aan de luchtacties tot nu ondersteund.

2. Het gevorderde, de gronden daarvoor en het verweer

- 2.1. Eisers vorderen - zakelijk weergegeven - gedaagde te verbieden, zolang de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (VN) niet heeft ingestemd met het gebruik van militair geweld, deel te nemen aan het oorlogsgeweld tegen de FRJ, alsmede gedaagde te veroordelen tot betaling van een schadevergoeding ad f 1.000,-- vanwege de grote spanningen waaraan zij blootstaan.
- 2.2. Zij stellen daartoe het volgende.
- Een juridisch deugdelijke grondslag voor het gebruik van oorlogsgeweld in Navo-verband ontbreekt. Er is sprake van handelen in strijd met art. 52 van Protocol I bij de Geneefse Verdragen en van disproportioneel oorlogsgeweld, nu het is gericht op de systematische vernietiging van de economie en infrastructuur in Joegoslavië en op het toebrengen van schade aan het milieu. De door de Navo gekozen doelen zijn geen militaire doelen in de zin van de Verdragen van Genève. Er worden op structurele wijze wapens gebruikt, die in strijd zijn met de Verdragen van Genève en derhalve verboden zijn.
- Servische burgers hebben recht op leven in de zin van art. 15 lid 2 EVRM. In het handvest van de VN kan geen rechtvaardiging worden gevonden van het militair oorlogsgeweld.
- Er is een (dreigende) schending van de in de Wet Oorlogsstrafrecht gegeven normen. Deze normen hebben rechtstreekse werking.
- 2.3. Gedaagde heeft als volgt verweer gevoerd. Op dat verweer zal hieronder - voor zover nodig - nader worden ingegaan.

3. Beoordeling van het geschil

- 3.1. Eisers hebben allereerst gesteld dat de Navo-acries berusten op een ondeugdelijke juridische grondslag en derhalve een schending opleveren van art. 2 lid 4 van het VN-handvest.
- Dit verweer gaat niet op.
- Zoals ook reeds in de procedure met rolnummer KG 99/69 is overwogen, is het bepaalde in voormeld artikellid niet een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet. Het door eisers gedane beroep op hun recht op leven faalt op dezelfde grond, te meer nu zij niet aannemelijk hebben gemaakt dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van dit recht. De intensivering van de luchtaanvallen vormt geen reden om op dit standpunt terug te komen.
- 3.2. Het beroep van eisers op het bepaalde in art. 52 van Protocol I bij de Verdragen van Genève faalt eveneens.
- Nog daargelaten dat dit artikel evenmin een ieder verbindende verdragsbepaling in de zin van art. 93 van de Grondwet betreft, geldt dat thans niet kan worden uitgemaakt of, zoals eisers stellen, burgerobjecten het doelwit vormen van de Navo-aanvallen, dan wel dat, zoals gedaagde stelt, het telkenmale gaat om objecten die een bijdrage leveren aan de krijgsv verrichtingen en derhalve militaire doelen vormen. Er bestaat geen reden om te twijfelen aan de stelling van gedaagde dat enkele civiele objecten per ongeluk zijn geraakt en dat het incidenten betreft.
- Overigens geldt ook hier dat eisers geen concrete omstandigheden stellen waaruit volgt dat er ten opzichte van hen persoonlijk sprake zou zijn van een schending van het humanitaire oorlogsrecht.

- 3.3. Wat de door eisers aangevoerde disproportionaliteit van het oorlogsgeweld betreft, geldt het volgende.
 Wil van disproportionaliteit sprake zijn, dan dienen eisers op zijn minst aannemelijk te maken dat ook ten opzichte van hen persoonlijk sprake is van disproportioneel oorlogsgeweld.
 Eisers hebben hieromtrent niet meer gesteld dan dat enkele eisers dienst doen in het Servische leger. Dit is niet voldoende.
 Gedaagde heeft er verder onweersproken op gewezen dat uit de statuten van eiseres sub 40 niet volgt dat zij ook kan opkomen voor de belangen van de overige eisers in deze procedure.
 De stelling van eisers dat in Navo-verband verboden wapens worden gebruikt, is gemotiveerd betwist en daarna niet meer geadstrueerd.
- 3.4. Het beroep van eisers op de Wet Oorlogsstrafrecht gaat niet op. Deze wet ziet uitsluitend op misdrijven gepleegd door natuurlijke personen. Zoals reeds hiervoor is overwogen, kan thans overigens niet worden uitgemaakt dat door gedaagde misdrijven worden gepleegd.
- 3.5. Het voorgaande leidt tot de conclusie dat de vorderingen moeten worden afgewezen. Eisers worden, als de in het ongelijk te stellen partij, veroordeeld in de kosten van deze procedure.

4. Beslissing

De President:

Wijst de vorderingen af;

Veroordeelt eisers in de kosten van deze procedure, tot op deze uitspraak aan de zijde van gedaagde begroot op f 2.400,-, waarvan f 400,- aan vastrecht.

Aldus gewezen door mr. A.H. van Delden en uitgesproken ter openbare zitting van 28 mei 1999 in tegenwoordigheid van de griffier.

E. Begger

A.H. van D.

Uitgegeven voor eerste grosse aan
 mr J.W.H. van Wijk
 voornoemd, door mij GRIFFIER van de
 Arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage
 op heden 28 mei 1999

E. Begger

H.B. KY VONNIS INZAKE
BOMBARDEMENTEN JOEGOSLAVIE
TEGEN

LJN: AO0070, Gerechtshof Amsterdam , 759/99 SKG Print uitspraak

Datum uitspraak: 06-07-2000

Datum publicatie: 16-12-2003

Rechtsgebied: Handelszaak

Soort procedure: Hoger beroep kort geding

Inhoudsindicatie: [Appellant 1 c.s.] heeft gesteld dat geïntimideerden 1, 2 en 3 (minister-president, ministers van buitenlandse zaken en defensie) jegens ieder van de appellanten persoonlijk aansprakelijk zijn voor het door de Staat der Nederlanden (hierna: de Staat) tegen de FRJ begane misdrijf tegen de vrede, welk misdrijf wordt gevormd door de deelname in NAVO-verband aan de luchtacties tegen de FRJ zonder mandaat van de Veiligheidsraad. Daarnaast zijn zij volgens [Appellant 1 c.s.] jegens hen persoonlijk aansprakelijk voor de door de Staat op het grondgebied van de FRJ begane overtredingen van het humanitaire oorlogsrecht.

VERANTWOORDELIJKE
MINISTERS VOOR

Uitspraak
6 juli 2000

HET AMSTERDAM-
SE HOF

GERECHTSHOF TE AMSTERDAM

VIERDE MEERVOUDIGE BURGERLIJKE KAMER

ARREST

in de zaak van:

Appellanten 1 t/m 29
APPELLANTEN,
Procureur: mr. W.J. Eusman,

tegen

1. Geïntimideerde 1,

2. Geïntimideerde 2,
3. Geïntimideerde 3
GEÏNTIMEERDEN,
Procureur: mr. L.P. Broekveldt.

1. Het verloop van het geding in hoger beroep

1.1. Appellanten worden hierna ook Appellant 1 c.s. genoemd en geïntimeerden worden gezamenlijk aangeduid als Geïntimideerde 1 c.s en ieder afzonderlijk als geïntimideerde 1, geïntimideerde 2 en geïntimideerde 3.

1.2. Bij exploiten van 14 juni 1999 is [Appellant 1 c.s.] in hoger beroep gekomen van het vonnis van de president van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam, dat onder rolnummer KG 99/1222 OdC is gewezen tussen [Appellant 1 c.s.] als eisers en [Geïntimideerde 1 c.s.] als gedaagden en is uitgesproken op 3 juni 1999. De appèldagvaarding bevat de grieven.

1.3. Bij memorie van grieven heeft [Appellant 1 c.s.] enkele rectificaties aangebracht in de appèldagvaarding en, overeenkomstig het appèlexploit, van grieven gediend en geconcludeerd dat het hof het vonnis waarvan beroep zal vernietigen en, opnieuw rechtdoende, bij arrest, voorzover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad,

1. [Geïntimideerde 1 c.s.], elk voor zich, zal veroordelen tot betaling van een schadevergoeding van f 1000,- aan elk der appellanten, bij wijze van (voorlopige en vooralsnog alleen immateriële) schadevergoeding, vanwege de grote spanningen waaraan zij bloot staan, c.q. hebben bloot gestaan als gevolg van de voortdurende bedreiging van hun leven en dat van hun familie, verwanten, vrienden en landgenoten in de FRY, de bedreiging en aantasting van hun bestaansmiddelen, bestaansvoorwaarden, eigendommen en op geld waardeerbare belangen in de FRY en de aantasting van andere subjectieve rechten als gevolg van het onrechtmatig oorlogsgeweld;

2. zolang een resolutie van de Veiligheidsraad die bepaaldelijk tot het gebruik van geweld opdracht geeft of machtigt ontbreekt, [Geïntimideerde 1 c.s.] zal bevelen om zich met onmiddellijke ingang te onthouden, dan wel na het bereikt zijn van een eventueel staakt-het-vuren of (voorlopig) akkoord te blijven onthouden van elke handeling of uitlating gericht op voortzetting, dan wel hervatting, van Nederlandse deelname aan het onrechtmatige oorlogsgeweld en van dit bevel terstond kennis te geven aan de overige leden van het Kabinet, aan de Tweede Kamer en aan de Ministers van Buitenlandse Zaken van de overige NAVO-landen,

met veroordeling van [Geïntimideerde 1 c.s.] in de kosten van het geding in beide instanties.

1.4. Bij memorie van antwoord, met producties, heeft [Geïntimideerde 1 c.s.] de juistheid van de grieven bestreden en geconcludeerd tot bekrachtiging van het vonnis, met veroordeling van [Appellant 1 c.s.] in de kosten van het geding in hoger beroep.

1.5. Partijen hebben vervolgens haar standpunten doen bepleiten ter terechtzitting van het hof van 9 juni 2000, [Appellant 1 c.s.] door mrs. N.M.P. Steijnen en E. Olof, advocaten te Zeist, en [Geintimideerde 1 c.s.] door mr. G.J.H. Houtzagers, advocaat te 's-Gravenhage, beide zijden aan de hand van nadien overgelegde pleitnotities. Bij die gelegenheid is van de kant van [Appellant 1 c.s.] bij akte een groot aantal producties in het geding gebracht.

1.6. Beide partijen hebben ten slotte de stukken van beide instanties aan het hof overgelegd voor arrest. De inhoud van deze stukken geldt als hier ingevoegd.

2. Grieven

Voor de inhoud van de zestien grieven wordt verwezen naar de appèldagvaarding.

3. Feiten

De president heeft in rechtsoverweging 1. van het vonnis een aantal feiten als tussen partijen vaststaand aangenomen. Tegen die vaststelling richten de grieven zich niet, zodat ook het hof van die feiten zal uitgaan.

4. Waar het in dit geding om gaat

4.1. Uit hetgeen over en weer is gesteld en niet of niet voldoende gemotiveerd is weersproken, alsmede op grond van de niet bestreden inhoud van overgelegde bescheiden, neemt het hof (voorts) de volgende feiten tot uitgangspunt.

a. Appellanten hebben de nationaliteit van de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ).

b. [geintimideerde 1], is Minister-President, [geintimideerde 2], Minister van Defensie en [geintimideerde 3], Minister van Buitenlandse Zaken in de Nederlandse regering.

c. Op 23 september 1998 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties resolutie 1199 (1998) aangenomen. Deze resolutie houdt, voorzover hier van belang, het volgende in:

"Gravely concerned at the recent intense fighting in Kosovo and in particular the excessive and indiscriminate use of force by Serbian security forces and the Yugoslav Army which have resulted in numerous civilian casualties and, according to the estimate of the Secretary-General, the displacement of over 230,000 persons from their homes,
(...)

Deeply concerned by the rapid deterioration in the humanitarian situation throughout Kosovo, alarmed at the impending humanitarian catastrophe as described in the report of the Secretary-General, and emphasizing the need to prevent this from happening,

Deeply concerned also by reports of increasing violations of human rights and of international humanitarian law, and emphasizing the need to ensure that the rights of all inhabitants of Kosovo are respected,

(...)

Affirming that the deterioration of the situation in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia,

constitutes a threat to peace and security in the region,
Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,
(...)

4. Demands further that the Federal Republic of Yugoslavia, in addition to the measures called for under resolution 1160 (1998), implement immediately the following concrete measures towards achieving a political solution to the situation in Kosovo as contained in the Contact Group statement of 12 June 1998:

(a) cease all action by security forces affecting the civilian population and order the withdrawal of security units used for civilian repression;

(...)

(c) facilitate, in agreement with the UNHCR and the International Committee of the Red Cross (ICRC), the safe return of refugees and displaced persons to their homes and allow free and unimpeded access for humanitarian organizations and supplies to Kosovo;

(...)

5. Notes, in this connection, the commitments of the President of the Federal Republic of Yugoslavia, in his joint statement with the President of the Russian Federation of 16 June 1998:

(a) to resolve existing problems by political means on the basis of equality for all citizens and ethnic communities in Kosovo;

(b) not to carry out any repressive actions against the peaceful population;

(...)

(e) to facilitate the unimpeded return of refugees and displaced persons under programmes agreed with UNHCR and the ICRC, providing State aid for the reconstruction of destroyed homes,

and calls for the full implementation of these commitments;

(...)

16. Decides, should the concrete measures demanded in this resolution and resolution 1160 (1998) not be taken, to consider further action and additional measures to maintain or restore peace and stability in the region;"

d. In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 8 oktober 1998 (Tweede kamer 1998-1999 22 181, nr. 213) wordt onder meer medegedeeld:

"Sinds resolutie 1199 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties werd aangenomen op 23 september jl. is het gebruik van geweld met name door Servische leger- en politie-eenheden in Kosovo doorgegaan. Zo maakt de Secretaris-Generaal van de VN, Kofi Annan, in zijn rapport over de situatie in Kosovo van 3 oktober (...) melding van gruweldaden in Gornje Obrinje en in de streek van Golubovac. Vele duizenden mensen zijn in de laatste weken als gevolg van deze terreurcampagnes gevlucht of uit hun huizen verjaagd, terwijl hun have en goed werd vernietigd, geplunderd en verbrand. Zij voegen zich bij de meer dan 200 000 ontheemden in Kosovo en de 80 000 vluchtelingen in de buurlanden en andere delen van Servië. Met de winter voor de deur stevent Kosovo af op een humanitaire ramp.

(...)

De bemiddelingspogingen van de Amerikaanse ambassadeur Holbrooke en de Russische minister Ivanov en vele andere internationale initiatieven - ook van de OVSE - zijn erop gericht president Milosevic ertoe te bewegen resolutie 1199 onverkort uit te voeren. Maar

indien deze blijft weigeren tegemoet te komen aan de eisen die de internationale gemeenschap aan hem stelt, komt er een moment waarop de noodzaak zich aandient deze eisen - ook met militaire middelen - af te dwingen.

Nu dit moment - zoals het er thans naar uitziet - naderbij komt, stelt de Nederlandse regering vast dat blijvende weigering om resolutie 1199 uit te voeren, militair optreden in voldoende mate legitimeert. De eisen die de VR in resolutie 1199 stelt zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het Handvest van de VN. Dit betekent dat de situatie in Kosovo, vanwege de gevolgen voor de regionale vrede en veiligheid, door de internationale gemeenschap niet langer als een interne aangelegenheid van de FRJ wordt beschouwd.

(...)

Tegen deze achtergrond zal de NAVO-raad in de komende dagen waarschijnlijk een besluit nemen tot machtiging van de militaire autoriteiten van de NAVO een zogeheten Activation Order (ACTORD) voor luchtacties tegen de FRJ uit te vaardigen.

(...)

Wat betreft eventuele Nederlandse deelname aan luchtacties, heeft de Nederlandse regering besloten dat een dergelijke participatie verantwoord is indien (...) ook aan de volgende voorwaarden wordt voldaan. Het moet duidelijk zijn dat een besluit tot ACTORD door de gehele NAVO wordt ondersteund en dat een zo groot mogelijke meerderheid van de bondgenoten ook actief aan de operaties meedoet, hetgeen impliceert dat er binnen de NAVO overeenstemming moet bestaan over de legitimiteit van een militair optreden. In alle achtereenvolgende fasen moet maximaal gebruik worden gemaakt van alle denkbare diplomatieke - o.a. van de OVSE - en politieke middelen om tot een vreedzame implementatie van resolutie 1199 te komen. Ook zal gedurende het gehele proces een voortdurende politieke controle op elke individuele fase van eventueel militair optreden gegarandeerd moeten zijn en zal men zich in elke fase rekenschap moeten geven van de gevolgen en implicaties voor besluitvorming over de volgende fase(n). Het besluit van de Nederlandse regering om in de NAVO-raad akkoord te gaan met een machtiging tot ACTORD en eventueel daarop volgende Nederlandse deelname aan luchtacties, is dus gebonden aan de hierboven genoemde voorwaarden."

e. Over de onder d. vermelde brief heeft overleg plaatsgevonden met de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Tweede Kamer heeft, met uitzondering van de Socialistische Partij, ingestemd met het in die brief bedoelde besluit van het kabinet.

f. In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 13 oktober 1998 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 215) staat onder meer vermeld:
"Vanochtend heeft de NAVO-raad eenstemmig besloten de militaire autoriteiten te machtigen Activation Orders (ACTORD) voor luchtacties tegen de Federale Republiek Joegoslavië (FRJ) uit te vaardigen."

g. Het verslag van het overleg van de Vaste Commissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie met de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 221) houdt onder meer in:

"Het doelgebied van de NAVO-aanvallen is de gehele voormalige republiek Joegoslavië. De

doelen zijn militair-strategisch, waarbij gedacht kan worden aan commandocentrales, luchtverdedigingssystemen, militaire eenheden en zware wapens. In de eerste fase zal de aandacht zich voornamelijk op Kosovo richten en zullen de aanvallen zeer sterk gericht zijn op het uitschakelen van luchtverdedigingssystemen ter vermindering van de risico's van de inzet van vliegtuigen in de volgende fasen. Indien Milosevic blijft weigeren te reageren, kan het moment aanbreken dat de betekenis van "militair strategisch" wordt verruimd en dat ook doelen als elektriciteitscentrales en olieopslagplaatsen worden gekozen. Nadrukkelijk niet de bedoeling is burgerdoelen aan te vallen. Er wordt bijzonder veel gedaan aan het optimaal beperken van collateral damage (...) De mogelijkheid is aanwezig dat luchtverdedigingssystemen richting burgerbevolking worden verplaatst, waardoor burgers het risico lopen slachtoffer te worden van luchtaanvallen, maar de minister wees erop dat vrij nauwkeurig te volgen is waarheen dergelijke systemen verplaatst worden."

h. In de brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 20 januari 1999 aan de Tweede Kamer (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 230) wordt onder meer medegedeeld:

"De situatie in Kosovo blijft zeer gespannen. Na het bloedbad in Racak op 15 dezer en de scherpe internationale veroordeling aan het adres van president Milosevic, zijn de vijandelikheden niet gestaakt en is er evenmin sprake van terugtrekking van eenheden. Servische troepen zijn (...) op 17 dezer naar Racak teruggekeerd, waarna opnieuw gevechten uitbraken. Volgens UNHCR zijn ca. 5500 personen het gebied rond Racak ontvlucht (...)"

i. De brief van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie van 2 februari 1999 aan de Tweede Kamer (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 233) houdt onder meer in:

"De NAVO-raad heeft op 30 januari jl. overeenstemming bereikt over een laatste waarschuwing aan de partijen in Kosovo. In het NAVO-ultimatum wordt aangedrongen op de naleving van de eisen van de internationale gemeenschap en de eisen zoals geformuleerd in de resoluties 1160, 1199 en 1203 van de VN-Veiligheidsraad."

j. Bij brief van 24 maart 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 241) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer onder meer medegedeeld:

"Gisteravond heeft de NAVO-raad geconstateerd dat alle mogelijkheden om met diplomatieke middelen een oplossing voor Kosovo te bereiken op dit moment zijn uitgeput. Secretaris-Generaal Solana heeft daarom aan SACEUR de opdracht gegeven om tot uitvoering van luchtacties over te gaan. Deze zijn bedoeld om een halt toe te roepen aan de aanvallen van het Joegoslavische leger en de politie en deze zodanig te verzwakken dat een grotere humanitaire ramp wordt voorkomen, alsmede ter ondersteuning van de internationale inspanningen om de FRJ tot ondertekening van een interim-akkoord te brengen.

(...)

Milosevic weigert niet alleen een akkoord te tekenen, maar negeert ook de eisen uit de VR-resoluties 1199 en 1203 en de eerder gemaakte afspraken met de NAVO over aantallen toegestane militaire en politie-eenheden in Kosovo."

k. Naar aanleiding van de situatie in Kosovo heeft Nederland in NAVO-verband deelgenomen aan militaire luchtacties tegen de FRJ. Vanaf 24 maart 1999 zijn luchtaanvallen op de FRJ uitgevoerd, waaraan ook vliegtuigen van de Nederlandse krijgsmacht hebben deelgenomen.

l. Bij brief van 29 maart 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 243) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer onder meer bericht:

"dat Nederland, na te zijn geconsulteerd door NAVO Secretaris-Generaal Solana, evenals de andere bondgenoten, heeft ingestemd met een tweede fase van de luchtaanvallen, waarvan de intensiteit wordt opgevoerd en die vooral is gericht tegen het gewraakte optreden van politie- en legereenheden in Kosovo."

m. Bij brief van 6 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 245) hebben de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer bericht dat de NAVO-luchtaanvallen "in toenemende mate resultaat" beginnen te hebben. Voorts wordt in die brief meegedeeld dat "de optie van een politieke oplossing wijd open blijft."

n. De Minister van Buitenlandse Zaken heeft bij brief van 13 april 1999 (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 253) aan de Tweede Kamer meegedeeld dat het militaire optreden zal worden voortgezet totdat door President Milosevic van de FRJ wordt voldaan aan de volgende eisen:

- "a) een verifieerbaar einde van alle militaire operaties, geweld en onderdrukking;
- b) het terugtrekken van alle politie- militaire en paramilitaire eenheden uit Kosovo;
- c) instemmen met het stationeren van een internationale militaire presentie in Kosovo;
- d) instemming met de onvoorwaardelijke en veilige terugkeer van alle vluchtelingen en ontheemden en ongehinderde toegang van hulporganisaties;
- e) een geloofwaardige verzekering van bereidheid om op basis van de Rambouillet-voorstellen tot een politieke raamwerkovereenkomst te komen over Kosovo."

In die brief wordt voorts opgemerkt:

"Het optreden van de militaire, paramilitaire en politie-eenheden van Milosevic heeft geleid tot een humanitaire catastrofe van ongekeerde omvang die de stabiliteit in de regio bedreigt. Honderdduizenden zijn van huis en haard verdreven door het optreden van de Joegoslavische troepen. Dit maakt eens te meer duidelijk hoezeer de NAVO-operatie gerechtvaardigd is. De Raad (de NAVO-raad, Hof) was unaniem in het veroordelen van dit barbaarse optreden en de politiek van etnische zuivering. Milosevic draagt hiervoor de volle verantwoordelijkheid (...) De misdaden die worden begaan tegen de onschuldige burgerbevolking van Kosovo zijn een schending van het internationaal recht."

o. Bij brief van 27 april 1999 van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 266) wordt melding gemaakt van verdere intensivering van de luchtacties.

p. Op 3 juni 1999 is er met de FRJ overeenstemming bereikt over een regeling voor Kosovo. Onderdeel van deze overeenstemming is de aanwezigheid van een internationale troepenmacht in Kosovo op basis van een mandaat van de Veiligheidsraad onder Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties.

q. Op 10 juni 1999 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties resolutie 1244 (1999) aangenomen.

Deze resolutie houdt onder meer in:

"(...)

Recalling its resolutions 1160 (1998) of 31 March 1998, 1199 (1998) of 23 September 1998, 1203 (1998) of 24 October 1998 and 1239 (1999) of 14 May 1999,

Regretting that there has not been full compliance with the requirements of these resolutions, Determined to resolve the grave humanitarian situation in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia, and to provide for the safe and free return of all refugees and displaced persons to their homes,

(...)

Determining that the situation in the region continues to constitute a threat to international peace and security,

(...) acting for these purposes under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

(...)

3. Demands in particular that the Federal Republic of Yugoslavia put an immediate and verifiable end to violence and repression in Kosovo, and begin and complete verifiable phased withdrawal from Kosovo of all military, police and paramilitary forces according to a rapid timetable, with which the deployment of the international security presence in Kosovo will be synchronized;

(...)

7. Authorizes Member States and relevant international organizations to establish the international security presence in Kosovo (...) with all necessary means to fulfil its responsibilities under paragraph 9 below;

(...)

9. Decides that the responsibilities of the international security presence to be deployed and acting in Kosovo will include:

(a) Deterring renewed hostilities, maintaining and where necessary enforcing a ceasefire, and ensuring the withdrawal and preventing the return into Kosovo of Federal and Republic military, police and paramilitary forces (...);

(...)

(c) Establishing a secure environment in which refugees and displaced persons can return home in safety, the international civil presence can operate, a transitional administration can be established, and humanitarian aid can be delivered;

(...)"

r. Op 10 juni 1999 heeft de NAVO de luchtacties opgeschort en op 20 juni 1999 heeft de NAVO de luchtacties ook formeel beëindigd.

s. Bij brief van 22 maart 2000 heeft de Nederlandse regering een evaluatie van de Kosovo-

crisis aan de Tweede Kamer verstrekt (Tweede Kamer 1998-1999, 22 181, nr. 310). Deze brief houdt onder meer in:

"De Bondgenoten (van de NAVO, Hof) hadden reeds in oktober 1998, toen bleek dat resolutie 1199 het maximaal haalbare was, de conclusie getrokken dat zij zich bij een zo structurele grove schending van de mensenrechten niet door de patstelling in de Veiligheidsraad konden laten tegenhouden. Nederland was bovendien van mening dat resolutie 1199 weliswaar geen expliciet mandaat gaf, maar wel desondanks voldoende basis bood voor militair ingrijpen. Niettemin is na aanvaarding van resolutie 1199 nog uitgebreid de kans geboden aan diplomatieke initiatieven, totdat de onderhandelingen van Rambouillet definitief waren mislukt. Geconcludeerd kan worden dat militair ingrijpen daarmee onvermijdelijk was geworden."

t. De Tweede Kamer heeft (vrijwel unaniem) de opstelling van het kabinet met betrekking tot deelname aan de luchtacties ondersteund.

u. De FRJ heeft op 29 april 1999 bij het Internationaal Gerechtshof een (bodem)procedure aanhangig gemaakt tegen het Koninkrijk der Nederlanden (en andere NAVO-lidstaten). De FRJ klaagt er daarin over - kort gezegd - dat Nederland door deelname aan de luchtacties van de NAVO zijn verplichting heeft geschonden geen geweld te gebruiken tegen de Joegoslavische staat. Op 5 juli 2000 dient door Nederland een verweerschrift ingediend te worden. Het hof heeft er ambtshalve kennis van genomen dat het door de FRJ op 29 april 1999 tevens aan het Internationaal Gerechtshof gedane verzoek tot het, in verband met dat geweldsgebruik, treffen van voorlopige maatregelen tegen Nederland bij beslissing van 2 juni 1999 (General List no. 110) is afgewezen.

4.2. In verband met het door partijen gevoerde debat zijn onder meer de navolgende wettelijke bepalingen van belang.

(i) Artikel 2, vierde lid, artikel 42 en artikel 53 van het Handvest van de Verenigde Naties. Deze bepalingen luiden, voorzover hier van belang:

Artikel 2

4. In hun internationale betrekkingen onthouden alle Leden zich van bedreiging met of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat, en van elke andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties.

Artikel 42

Mocht de Veiligheidsraad van oordeel zijn dat de in artikel 41 bedoelde maatregelen onvoldoende zouden zijn of dat zij onvoldoende zijn gebleken, dan kan hij overgaan tot zulk optreden door middel van lucht-, zee- of landstrijdkrachten als nodig is voor de handhaving of het herstel van de internationale vrede en veiligheid (...).

Artikel 53

1. Indien daartoe aanleiding bestaat, maakt de Veiligheidsraad van zulke regionale akkoorden of instellingen gebruik voor de uitvoering van op zijn gezag ondernomen dwangacties. Evenwel worden er geen dwangacties ingevolge regionale akkoorden of door regionale instellingen ondernomen zonder machtiging van de Veiligheidsraad (...).

(ii) Artikel 52 van Protocol I bij de Verdragen van Genève van 12 augustus 1949.

Deze bepaling luidt:

Algemene bescherming van burgerobjecten

1. Burgerobjecten mogen niet het doelwit van een aanval worden en tegen die objecten mogen geen represailles worden genomen. Burgerobjecten zijn alle objecten die geen militaire objecten als omschreven in het tweede lid, zijn.

2. Aanvallen dienen strikt tot militaire doelen te worden beperkt. Voor zover het objecten betreft, zijn militaire doelen uitsluitend die objecten die naar hun aard, ligging, bestemming of gebruik een daadwerkelijke bijdrage tot de krijgsv verrichtingen leveren en waarvan de gehele of gedeeltelijke vernietiging, verovering of ongebruikmaking onder de omstandigheden van dat moment een duidelijk militair voordeel oplevert.

3. In geval van twijfel of een object dat gewoonlijk dienst doet voor civiele doeleinden, zoals plaatsen van godsdienstige verering, een huis of een ander soort woning of een school, wordt gebruikt om een daadwerkelijke bijdrage te leveren aan krijgsv verrichtingen, dient ervan te worden uitgegaan dat het niet voor het laatst genoemde doel wordt gebruikt.

4.3. [Appellant 1 c.s.] heeft gesteld dat [geintimideerde 1], [geintimideerde 2] en [geintimideerde 3] jegens ieder van de appellanten persoonlijk aansprakelijk zijn voor het door de Staat der Nederlanden (hierna: de Staat) tegen de FRJ begane misdrijf tegen de vrede, welk misdrijf wordt gevormd door de deelname in NAVO-verband aan de luchtacties tegen de FRJ zonder mandaat van de Veiligheidsraad. Daarnaast zijn zij volgens [Appellant 1 c.s.] jegens hen persoonlijk aansprakelijk voor de door de Staat op het grondgebied van de FRJ begane overtredingen van het humanitaire oorlogsrecht. Op deze grondslagen hebben zij de voorzieningen gevraagd als in rechtsoverweging 1.3. zijn weergegeven.

4.4. [Geintimideerde 1 c.s.] heeft de gestelde aansprakelijkheid gemotiveerd bestreden.

4.5. De president heeft de gevraagde voorzieningen geweigerd. Daartegen komt [Appellant 1 c.s.] in dit hoger beroep op. De grieven lenen zich voor gezamenlijke behandeling. Zij beogen het geschil in volle omvang aan het hof voor te leggen.

5. Beoordeling van het geschil

5.1. Toepasselijk recht

5.1.1. Partijen gaan er klaarblijkelijk van uit dat op hun geschil Nederlands recht van toepassing is. Het hof zal hen hierin volgen.

5.2. Het verbod tot deelname aan onrechtmatig oorlogsgeweld

5.2.1. Voorzover de vorderingen van [Appellant 1 c.s.] onder 2. ertoe strekken dat het [Geintimideerde 1 c.s.] wordt bevolen de Nederlandse deelname aan de luchtacties met onmiddellijke ingang te staken, komt deze vordering niet voor toewijzing in aanmerking. Vaststaat dat de luchtacties inmiddels geruime tijd zijn beëindigd, zodat [Appellant 1 c.s.] bij deze voorziening, wat daarvan overigens ook zij, geen belang meer heeft.

5.2.2. Voorzover de vorderingen onder 2. ertoe strekken dat [Geintimideerde 1 c.s.] zich ook in de toekomst van handelingen of gedragingen gericht op deelname aan militaire (lucht)acties tegen de FRJ onthoudt, geldt het volgende. Niet aannemelijk is gemaakt dat [geintimideerde 1] c.s of de Staat voornemens zijn op afzienbare termijn al of niet in NAVO-verband dergelijke acties tegen de FRJ uit te voeren. Aannemelijk is daarentegen wel dat hervatting van militaire acties tegen de FJR nadrukkelijk hernieuwde besluitvorming van de Staat vergt, omdat het gewraakte besluit, blijkens de onder 4.1. weergegeven toelichtingen van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, zozeer is toegespitst op de specifieke omstandigheden van dat moment, dat het geen grondslag vormt of kan vormen voor nadien uit te voeren nieuwe acties. Die hernieuwde besluitvorming hangt zo nauw samen met internationale politieke ontwikkelingen, in het bijzonder met beraad in de NAVO en in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, en met de beoordeling van de politieke en humanitaire situatie in de FRJ, dat zich niet laat voorspellen wat de uitkomst van die besluitvorming zal zijn. In het bijzonder kan niet worden voorzien of zich wederom de door [Appellant 1 c.s.] als onrechtmatig gekenmerkte situatie zal voordoen dat de Staat zal besluiten om zonder uitdrukkelijk mandaat van de Veiligheidsraad met militaire middelen tegen de FRJ op te treden. Van een dreigend onrechtmatig handelen van de Staat (of van [Geintimideerde 1 c.s.]) kan dan ook niet worden gesproken. Reeds op deze grond moet dit onderdeel van het onder 2. gevorderde verbod worden afgewezen.

5.2.3. De onder 2. gevorderde voorlopige voorzieningen zijn dus terecht in alle onderdelen door de president afgewezen.

5.3. De vorderingen tot vergoeding van immateriële schade

Algemeen

5.3.1. [Appellant 1 c.s.] heeft onder 1. gevorderd dat [Geintimideerde 1 c.s.] wordt veroordeeld tot vergoeding van immateriële schade vanwege de grote spanningen waaraan appellanten bloot staan of hebben gestaan als gevolg van de bedreiging van hun leven en dat van hun familie, verwanten, vrienden en landgenoten in de FRJ en de bedreiging en aantasting van hun bestaansmiddelen, eigendommen en andere belangen en subjectieve rechten ten gevolge van onrechtmatig oorlogsgeweld.

5.3.2. Uitgangspunt bij de beoordeling van de vorderingen is dat [geintimideerde 1], [geintimideerde 2] en [geintimideerde 3], als ministers orgaan van de Staat, eerst dan persoonlijk aansprakelijk zijn voor een door de Staat begane onrechtmatige daad, indien de

onrechtmatige gedraging aan hen persoonlijk kan worden toegerekend doordat deze aan hun schuld is te wijten, dat wil zeggen wanneer, gelet op de omstandigheden van het geval, hun daarvan persoonlijk een verwijt kan worden gemaakt.

5.3.3. Voorop staat voorts dat het besluit van de Nederlandse regering tot deelname in Navo-verband aan de luchtacties tegen de FRJ is genomen door onder anderen [geïntimideerde 1], [geïntimideerde 2] en [geïntimideerde 3] als daartoe wettelijk bevoegde organen van de Staat. De omstandigheid dat de inhoud van dit besluit in de visie van [Appellant 1 c.s.] onrechtmatig is betekent, anders dan [Appellant 1 c.s.] kennelijk veronderstelt, nog niet dat hun wettelijke bevoegdheid overschreden is. Het enkele feit dat [geïntimideerde 1], [geïntimideerde 2] en [geïntimideerde 3] hun wettelijke bevoegdheid niet hebben overschreden brengt echter, anders dan [Geïntimideerde 1 c.s.] heeft betoogd, niet mee dat zij reeds dientengevolge niet persoonlijk aansprakelijk kunnen zijn.

5.3.4. [Appellant 1 c.s.] heeft niets gesteld omtrent de redenen waarom een voorschot op schadevergoeding noodzakelijk is. Ook overigens is niet aannemelijk geworden dat [Appellant 1 c.s.] een spoedeisend belang heeft bij het toekennen van een voorschot. Reeds dat verhindert toewijzing van de vorderingen tot schadevergoeding.

Geweldsverbod en non-interventiebeginsel

5.3.5. In de eerste plaats heeft [Appellant 1 c.s.] als grondslag voor de stelling dat (het besluit tot) deelname van de Nederlandse regering aan de NAVO-luchtacties onrechtmatig is, betoogd dat het besluit en de deelname in strijd zijn met het in artikel 2, vierde lid, van het Handvest van de Verenigde Naties verwoorde geweldsverbod en non-interventiebeginsel.

5.3.6. Het Handvest van de Verenigde Naties heeft betrekking op de verhouding tussen staten onderling. Een rechtstreekse aanspraak jegens de Staat op naleving van het bedoelde geweldsverbod kan [Appellant 1 c.s.] niet aan artikel 2, vierde lid, van het Handvest ontleen. Voorzover [Appellant 1 c.s.] de vorderingen op deze grondslag heeft gebaseerd kunnen zij niet voor toewijzing in aanmerking komen.

5.3.7. Niettemin acht het hof het van belang enkele overwegingen te wijden aan de aansprakelijkheid van de Staat jegens de FRJ. De vraag of [Appellant 1 c.s.] de Staat rechtstreeks aansprakelijk kan houden komt in het kort aan de orde in rechtsoverweging 5.3.18.

5.3.8. Het antwoord op de vraag of de Staat jegens de FRJ in strijd met het geweldsverbod heeft gehandeld dient in beginsel te worden gegeven door het Internationaal Gerechtshof, dat, na daartoe de argumenten van de FRJ en de Staat te hebben gehoord, bij uitstek geëquipeerd is om vast te stellen welke volkenrechtelijke rechtsregels en rechtsbeginselen bestaan en hoe zij op het onderhavige geval moeten worden toegepast. Deze vraag is inmiddels aan het Internationaal Gerechtshof voorgelegd en de zaak is in het stadium dat de Staat op 5 juli 2000 een verweerschrift moet indienen. Tegenover het standpunt van [Geïntimideerde 1 c.s.] dat appellanten de uitslag van deze procedure kunnen - en dus moeten - afwachten heeft [Appellant 1 c.s.] niets ingebracht.

5.3.9. Het Internationaal Gerechtshof heeft bij beslissing van 2 juni 1999 (General List no. 110) het verzoek van de FRJ tot het treffen van voorlopige voorzieningen in verband met het gebruik van geweld door de Staat afgewezen. Het Internationaal Gerechtshof is van oordeel dat het prima facie onbevoegd is van het geschil kennis te nemen, zowel op basis van artikel 36, tweede lid, van het Handvest, als op basis van artikel IX van het Genocideverdrag. Hoewel niet volledig is uitgesloten dat het Internationaal Gerechtshof na voortgezet debat op dit oordeel zal terugkomen of aanvullende grondslag voor zijn bevoegdheid zal kunnen vinden in hetgeen daarvoor door de FRJ nog is of wordt aangevoerd, lijkt de kans dat het Internationaal Gerechtshof aan een inhoudelijke behandeling zal toekomen niet groot. Het is dan ook niet opportuun [Appellant 1 c.s.] voor te houden de beslissing van het Internationaal Gerechtshof af te wachten.

5.3.10. Omtrent de rechtmatigheid van de luchtacties jegens de FRJ geldt het volgende.

5.3.11. Vaststaat dat resolutie 1199 (1998) van de Veiligheidsraad geen uitdrukkelijk mandaat inhoudt om geweld tegen de FRJ te gebruiken. De Nederlandse regering heeft zich op het standpunt gesteld dat het niet naleven van de eisen die in deze resolutie aan de FRJ worden gesteld in de gegeven omstandigheden het gebruik van geweld "voldoende" legitimeert. Aan [Appellant 1 c.s.] kan worden toegegeven dat het ontbreken van een dergelijk mandaat (het besluit tot) deelname in strijd doet zijn met het Handvest en dat er goede argumenten bestaan om te betogen dat in het bijzonder de in artikel 51 van het Handvest bedoelde uitzondering op het geweldsverbod zich hier niet voordoet en dat artikel 2, vierde lid, mede in verband met het bepaalde in de artikelen 42 en 53 van het Handvest, alsmede het ongeschreven volkenrecht een dwingend verbod (ius cogens) bevatten op het gebruik van geweld.

5.3.12. [Appellant 1 c.s.] heeft echter nagelaten enig gemotiveerd betoog te wijden aan de omstandigheid dat, zoals reeds blijkt uit resolutie 1199 (1998) en als standpunt van de Nederlandse regering en de NAVO bij herhaling is aangevoerd, in de FRJ een situatie bestond waarin fundamentele mensenrechten op grootschalige wijze ernstig werden geschonden en dreigden te worden geschonden en voorts aan het feit dat deze resolutie, waarin de FRJ werd opgeroepen repressieve acties tegen de bevolking van Kosovo onmiddellijk te staken en de terugkeer van vluchtelingen mogelijk te maken, volgens de NAVO en de Nederlandse regering - en blijkens onder meer resolutie 1244 (1999) ook volgens de Veiligheidsraad - door de FRJ niet werd nageleefd, terwijl, integendeel, naar de mening van de NAVO en de Nederlandse regering door de FRJ de repressie tegen de burgerbevolking onverminderd is voortgezet en de vluchtelingenstroom is vergroot. Dat plaatst de rechter voor het juridische en morele dilemma te beslissen of een dergelijke humanitaire noodsituatie naar normen van het volkenrecht een uitzondering op het geweldsverbod rechtvaardigt. Bij een beslissing op dit punt zal in de beschouwingen moeten worden betrokken dat deze ernstige humanitaire situatie in Kosovo volgens de, onder Hoofdstuk VII van het Handvest tot stand gekomen, resolutie 1199 (1998) een bedreiging vormt voor de vrede en veiligheid in de regio, dat de Veiligheidsraad in deze resolutie verdere actie en aanvullende maatregelen in het vooruitzicht had gesteld voor het geval de FRJ de geëiste concrete maatregelen niet zou nemen, dat in verband met het niet naleven van de resoluties de NAVO-bondgenoten unaniem van oordeel waren dat ingrijpen met militaire middelen noodzakelijk was en dat de Veiligheidsraad, mede

blijkens resolutie 1244 (1999), dit ingrijpen achteraf de facto lijkt te hebben aanvaard. Voorts zal daarbij waarschijnlijk aan de orde moeten komen de interpretatie van de resoluties van de Veiligheidsraad, in het bijzonder in verband met het door de FRJ ingenomen standpunt dat de eisen die de NAVO aan de FRJ heeft gesteld niet stroken met de voorwaarden die resolutie 1199 (1998) aan de FRJ heeft opgelegd. En ten slotte kunnen omstandigheden van belang zijn als de mate waarin de besluitvorming in de Veiligheidsraad in een impasse verkeerde en de redenen daarvan en de mate waarin met diplomatieke middelen tevergeefs is getracht vreedzame oplossingen te bereiken.

5.3.13. Jurisprudentie waarin rechtstreeks de vraag wordt beantwoord of in deze omstandigheden een volkenrechtelijke rechtvaardigingsgrond aanwezig is ontbreekt. Uitgangspunt is wel, in de woorden van het Internationaal Gerechtshof in de uitspraak inzake Nicaragua (ICJ Reports (1986)), dat "the use of force could not be the appropriate method to monitor or ensure (...) respect [for human rights]". Uit literatuur, waaronder publicaties van de International Law Commission van de Verenigde Naties, bijvoorbeeld over het ontwerp inzake de Staatsaansprakelijkheid, blijkt dat over deze materie zeer verschillend wordt gedacht en dat de vraag of op basis van het huidige internationaal (gewoonte)recht rechtvaardigingsgronden (in wording) voor een humanitaire interventie kunnen worden gevonden en, zo ja, aan welke feitelijke en juridische voorwaarden moet zijn voldaan, niet eensluidend wordt beantwoord.

5.3.14. Noch [Geïntimideerde 1 c.s.], noch [Appellant 1 c.s.] heeft gemeend dat in dit kort geding uitgebreide voorlichting en wezenlijk debat over deze juridische vragen op zijn plaats waren en de FRJ en de Staat, die het debat in het bijzonder moeten aangaan, zijn geen partij in dit geding. Het uiteindelijke oordeel over de legitimiteit van de luchtacties hangt bovendien in belangrijke mate af van de vaststelling en de waardering van tal van feiten en omstandigheden (onder meer die genoemd in rechtsoverweging 5.3.12.), waaromtrent in deze procedure evenmin debat is gevoerd.

5.3.15. In deze omstandigheden ontbreekt het het hof aan voldoende eenduidige, door partijen bediscussieerde, feitelijke en juridische gegevens aan de hand waarvan kan worden bepaald welke regels en beginselen van volkenrecht in dit geval van toepassing zijn en tot welke uitkomst toepassing daarvan leidt. Ter vaststelling van een en ander is bijvoorbeeld nadere deskundige voorlichting nodig, waarvoor in deze procedure geen plaats is. Daarom kan in dit kort geding niet met voldoende mate van waarschijnlijkheid ervan worden uitgegaan dat de deelname van de Staat aan de luchtacties jegens de FRJ in strijd is met regels of normen van volkenrecht.

5.3.16. Er kan dus niet op voorhand worden aangenomen dat deelname van de Staat aan de luchtacties tegenover de FRJ onrechtmatig is. Dat betekent dat reeds daarom niet valt te oordelen of de Staat aansprakelijk is jegens [Appellant 1 c.s.] Waar aansprakelijkheid van de Staat niet vaststaat, kan evenmin worden vastgesteld dat [geïntimideerde 1], [geïntimideerde 2] en [geïntimideerde 3] door het besluit daartoe te nemen onrechtmatig hebben gehandeld tegenover [Appellant 1 c.s.]

5.3.17. Daar komt bij dat, ook al zou (het besluit van de Staat tot) deelname aan de luchtacties jegens de FRJ onrechtmatig zijn, dat enkele feit nog geen persoonlijke verwijtbaarheid van

[geïntimideerde 1], [geïntimideerde 2] en [geïntimideerde 3] scheidt. Vooralnog is voldoende aannemelijk dat, mede gelet op de nog niet uitgekristalliseerde internationale juridische discussie over de legitimiteit van acties als de onderhavige, de zeer zwaarwegende humanitaire overwegingen die tot het besluit aanleiding hebben gegeven en die door de NAVO en (een meerderheid van) de Tweede Kamer worden gedeeld, alsmede de zorgvuldigheid waarmee, naar vooralsnog moet worden afgeleid uit de onder 4.1. weergegeven mededelingen van de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie, het besluit is voorbereid en genomen, in redelijkheid voldoende disculpatie vormen. Feiten en omstandigheden op grond waarvan daarover anders geoordeeld zou moeten worden zijn door [Appellant 1 c.s.] niet gesteld en zijn ook niet aannemelijk geworden.

5.3.18. Bij deze stand van zaken kan in het midden blijven of appellanten, als inwoners van de FRJ of als personen met de nationaliteit van de FRJ, rechtstreeks de Staat (of [Geïntimideerde 1 c.s.] persoonlijk) aansprakelijk kunnen houden voor de tegen de FRJ uitgevoerde luchtacties op grond van schending van fundamentele beginselen en normen van eerbiediging en bescherming van leven, veiligheid, eigendommen, cultureel werelderfgoed of natuurlijk milieu (welke beginselen en normen, volgens [Appellant 1 c.s.], aan artikel 2, vierde lid, van het Handvest ten grondslag liggen of uit het volkenrechtelijk gewoonterecht voortvloeien of door het EVRM, het IVBPR, het Handvest van het Tribunaal van Neurenberg, de Protocollen I en II bij de Verdragen van Genève, het Genocideverdrag of de Wet Oorlogsstrafrecht worden gewaarborgd), óók als bij die geweldsuitoefening de overigens door het humanitair (oorlogs)recht getrokken grenzen niet zijn overschreden. De bedoelde beginselen en normen zijn niet van absolute aard, in die zin dat daarbij kan worden geabstraheerd van het recht dat van toepassing is op en gedurende het gewapend conflict (vergelijk: Advies van het Internationaal Gerechtshof inzake de rechtmatigheid van de bedreiging met of het gebruik van kernwapens van 8 juli 1996, § 25; productie van de zijde van [Appellant 1 c.s.] in eerste aanleg). Dat geldt in het bijzonder ook voor het recht op leven. De bedoelde rechtstreekse aansprakelijkheid kan dan ook eerst aan de orde komen als de luchtacties onrechtmatig zijn. De onrechtmatigheid van de deelname van de Staat aan de luchtacties staat evenwel in dit geding niet vast, zodat een niet gerechtvaardigde overtreding van het geweldsverbod van artikel 2, vierde lid, van het Handvest door de Staat jegens de FRJ - aan welke bepaling [Appellant 1 c.s.] op zichzelf geen directe aanspraak kan ontlenen - geen factor vormt die thans bij de beoordeling van de aansprakelijkheid van de Staat (of [Geïntimideerde 1 c.s.] persoonlijk) voor door [Appellant 1 c.s.] geleden immateriële schade in aanmerking genomen kan worden.

Schending van humanitair (oorlogs)recht

5.3.19. In de tweede plaats heeft [Appellant 1 c.s.] de vorderingen tot schadevergoeding gebaseerd op bij de luchtacties gepleegde overtredingen van de in het bijzonder in Protocol I neergelegde regels van humanitair (oorlogs)recht, waarvoor [Geïntimideerde 1 c.s.] persoonlijk aansprakelijk wordt gehouden.

5.3.20. In dit kort geding is - op grond van hetgeen door de Ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie aan de Tweede Kamer is medegedeeld (weergegeven in rechtsoverweging 4.1.) en niet voldoende gemotiveerd door Appellant 1 c.s. is bestreden - voorshands niet

aannemelijk dat het doel van de NAVO-luchtacties was de burgerbevolking of burgers van de FRJ bij wijze van represaille aan te vallen of om burgerobjecten te treffen. In dit kort geding is voorts voldoende aannemelijk dat de NAVO en de Staat beoogden de acties strikt te beperken tot militaire doelen als bedoeld in artikel 52 van Protocol I. Vooralsnog is niet aannemelijk geworden dat door de NAVO, zoals [Appellant 1 c.s.] heeft gesteld, "systematisch" en "structureel" burgerdoelen werden aangevallen.

5.3.21. [Appellant 1 c.s.] heeft gemotiveerd gesteld dat bij de uitvoering van de luchtacties ook burgerobjecten het doelwit van de aanvallen hebben gevormd en dat voorts vele andere schendingen van humanitair (oorlogs)recht, waaronder het toepassen van disproportioneel geweld en niet-onderscheidende aanvallen, hebben plaatsgevonden. [Geïntimideerde 1 c.s.] heeft zulks gemotiveerd bestreden en in het bijzonder aangevoerd dat het telkens is gegaan om militaire doelen of om, betreurenswaardige, 'collateral damage'.

5.3.22. In dit kort geding kan, gelet op hetgeen over en weer is gesteld, zonder nader feitelijk onderzoek niet reeds als vaststaand worden aangenomen dat zich disproportioneel geweld en andere schendingen van humanitair (oorlogs)recht hebben voorgedaan. Tegenover aanwijzingen daarvoor in het onlangs gepubliceerde rapport van Amnesty International (NATO/Federal Republic of Yugoslavia, "Collateral Damage" or Unlawful Killings? Violations of the Laws of War by NATO during Operation Allied Force. Report EUR 70/18/00) van juni 2000, waarvan het hof ambtshalve kennis heeft genomen, staat bijvoorbeeld de op 2 juni 2000 bekend gemaakte beslissing van de Prosecutor van het Joegoslavië Tribunaal, waarvan ook [Geïntimideerde 1 c.s.] in hoger beroep melding heeft gemaakt, dat er geen grond is een strafrechtelijk onderzoek te openen tegen NAVO-personeel wegens overtreding van regels van humanitair (oorlogs)recht. Het rapport (Prosecutor's Report on the NATO Bombing Campaign) waarop de Prosecutor haar conclusie heeft gebaseerd (en waarin het rapport van Amnesty International mede in de beschouwing is betrokken) is op 13 juni 2000 gepubliceerd en het hof heeft daarvan ambtshalve kennis genomen. Het noodzakelijke feitelijke onderzoek naar de juiste toedracht van de door [Appellant 1 c.s.] (door middel van overgelegde producties) genoemde schendingen zou het bestek van dit kort geding overigens verre te buiten gaan.

5.3.23. Maar omtrent de juistheid van de gestelde schendingen behoeft ook geen oordeel te worden uitgesproken. Anders dan [Appellant 1 c.s.] heeft betoogd, zijn schendingen van humanitair (oorlogs)recht in de FRJ immers niet voldoende om de Staat (of [Geïntimideerde 1 c.s.]) aansprakelijk te doen zijn jegens appellanten, ook niet indien die schendingen disproportioneel zouden zijn geweest. De regels en normen van dit humanitaire recht strekken, anders dan mogelijk de in rechtsoverweging 5.3.18. bedoelde normen, niet tot bescherming van personen tegen de spanningen of angsten die het gevolg zijn van de luchtacties als zodanig en evenmin tot bescherming van personen jegens wie die regels en normen niet in concreto zijn overtreden. Het komt er dus op aan of ieder van appellanten persoonlijk het slachtoffer is geworden van een gebeurtenis die als schending van humanitair (oorlogs)recht moet worden aangemerkt. [Appellant 1 c.s.] heeft evenwel nagelaten dienaangaande enig feitelijk gegeven te verschaffen.

5.3.24. In dit kort geding is dan ook niet aannemelijk gemaakt dat appellanten immateriële schade hebben geleden, welke als gevolg van een jegens hen begane onrechtmatige daad,

bestaande in een handelen of nalaten in strijd met regels of normen van humanitair (oorlogs)recht, voor vergoeding in aanmerking komt. De vordering kan reeds daarom niet worden toegewezen.

5.3.25. Maar ook indien jegens appellanten het humanitaire (oorlogs)recht is geschonden en zij daardoor immateriële schade hebben geleden, waarvoor de Staat verantwoordelijk zou kunnen worden gehouden, is daarmee nog niet de schuld van [Geïntimideerde 1 c.s.] gegeven. Mede gelet op de in rechtsoverweging 5.3.20. tot uitgangspunt genomen doelstelling van de acties, is het enkele feit dat in het kader van de luchtacties het humanitair (oorlogs)recht is geschonden, nog niet toereikend om daarvan aan de betrokken bewindslieden persoonlijk een verwijt te kunnen maken. Dat hangt immers af van omstandigheden als de door de betrokkene terzake gegeven instructies, de bij hem op het beslissende moment bestaande wetenschap en aanwezige bewustheid van de actie en zijn mate van zeggenschap over de uitvoering daarvan. Over dergelijke omstandigheden heeft [Appellant 1 c.s.] niets gesteld. De in het betoog van [Appellant 1 c.s.] besloten liggende opvatting dat deelname aan de luchtacties het risico van schending van humanitair (oorlogs)recht inhoudt en dat [Geïntimideerde 1 c.s.] dit gevaar welbewust heeft aanvaard, kan niet voldoende grondslag voor persoonlijke verwijtbaarheid opleveren. Het gaat er niet om of in het algemeen dat gevaar bestaat en voor lief genomen wordt, zodat mogelijk de Staat verantwoordelijk is als zich dat gevaar heeft verwezenlijkt, maar of [geïntimideerde 1], [geïntimideerde 2] en [geïntimideerde 3] er persoonlijk een verwijt van gemaakt kan worden dat door hun handelen of nalaten een specifieke schending van humanitair (oorlogs)recht is veroorzaakt.

5.3.26. Al het vorenstaande brengt mee dat de vorderingen onder 1. tot vergoeding van immateriële schade moeten worden afgewezen. Hetgeen [Appellant 1 c.s.] ook overigens nog heeft aangevoerd kan daarin geen verandering brengen.

6. Slotsom

6.1. De vorderingen van [Appellant 1 c.s.] moeten worden afgewezen. De grieven falen of kunnen niet tot vernietiging van het vonnis leiden. Het vonnis waarvan beroep moet worden bekrachtigd.

6.2. [Appellant 1 c.s.] zal, als de in hoger beroep in het ongelijk gestelde partij, in de kosten van het geding worden veroordeeld.

7. Beslissing

Het hof:

bekrachtigt het vonnis waarvan beroep;

veroordeelt [Appellant 1 c.s.] in de kosten van het geding in hoger beroep, tot op heden aan de zijde van [Geïntimideerde 1 c.s.] begroot op f 5.800,--;

verklaart dit arrest, voorzover het vorenstaande kostenveroordeling betreft, uitvoerbaar bij

voorraad.

Dit arrest is gewezen door mrs. Van Schendel, Coetier en Sorgdrager en in het openbaar uitgesproken op 6 juli 2000.

